

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI : 102
Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri : XI

ENVER ZİYA KARAL

Enver Ziya Karal Genel Kitaplığı
No 38256

**HALET EFENDİNİN
PARİS BÜYÜK ELÇİLİĞİ**

(1802-1806)

ahmed oğlu

İSTANBUL
KENAN BASIMEVİ
1940

Genel Kütüphane

Halet Efendinin Paris
Büyük Elçiliği
(1802 - 1806)

— O da bir Halet idi geçti —
“Kudretullah Dede,,

Ön Söz

Osmanlı İmparatorluğu, yakın zamanların son yıllarına kadar, Avrupa ile siyasî münasebetlerini yürütmek için Avrupa hükûmetleri nezdine zaman zaman fevkalâde elçiler göndermiştir. Vazifelerini kısa bir müddet zarfında görüp avdet etmek mecburiyetinde olan bu elçiler, Osmanlı - Avrupa münasebatında esaslı birer tredünyon olamamışlardır. Fevkalâde elçilik an'anesinin kifayetsizliğini takdir eden Selim III, Avrupaya karşı duyduğu hayranlık ve onu seleflerinden daha iyi tanımak endişesiyle Viyana, Berlin, Londra, Paris gibi mühim hükûmet merkezlerinde dâimi elçilikler ihdas etmiştir. [1] Yeniliği seven ve ona teşebbüs eden bu Padişahın dâimi elçilikler arasında, mühim roller oynamasını beklediği. Paris elçiliği idi. Çünkü Selim III, daha şehzadeliğinden itibaren Fransaya karşı büyük bir teveccüh göstermeğe ve Rusyanın ezici siyasetini tevazün ettirmek için Fransız dostluğuna istinad etmeğe karar vermişti. Fransa ihtilâlini büyük bir alâka ile takibeden Osmanlı Hükümdarı, ihtilâlin muhtelif hükûmetlerine karşı sempatisini izhardan geri kalmamış ve hattâ Fransız ordularının Osmanlı düşmanı olan Rusya ile Avusturya ordularına karşı bariz muvafakîyetlerirdi görerek Osmanlı ordusunu, Fransız yardımı ile yenileştirmeğe bile karar vermişti. [2] Bu kararının bir neticesi olarak da Selâmeti Umumiye komitesine bir çok teklifler yapmış ve topçu, istihkâm, muhabere zabitleri ile bahri inşaat mühendisleri

[1] Daimi elçilikten kastedilen muayyen olmıyan bir zaman için tayin edilmiş olmak keyfiyeti değildir. Selim III devri elçileri üç yıl için tayin edilirdi.

[2] Şehzade Selim ile Louis XVI arasındaki şifreli mektupları, Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı Belleten'de neşretmiştir: Belleten, sayı 5 - 6. Nisan 1938.

istemmişti. Bu istekleri memnuniyetle karşılayan Selâmeti Umumiye komitesi ve onu takibeden İhtilâl hükûmetleri, Napoléon'un İtalya harplerine kadar (1797) Osmanlı Devletine ellerini uzatmakta tereddüt etmemişlerdi. Napoléon'un, İtalya harplerini müteâkip karar verdiği Mısır seferini tatbik mevkiine koyması iki dost devlet arasında muvakkat bir harbin devamını neticelendirmiştir.

Bu harbin cereyanı esnasında, Pariste bulunan Osmanlı elçisi Esseyyid Ali efendi [1] büyük bir rol oynıyamamıştı. Çünkü ilk dâimî elçi idi. Diplomasi mesleğinin yabancı olduğu madda çok da saftı. Osmanlı - Fransız harbinden evvel, Parise giden Ali efendi, Osmanlı İmparatorluğunu bu harpten vaktinde haberdar edemediği gibi Mısır seferi bittikten sonra da Osmanlı - Fransız barışının imzalanmasında büyük bir iş görememişti.

Bu mühim iş, fevkalâde elçilikle Parise gönderilen Âmedi Galip efendi tarafından büyük bir muvaffakiyetle başarılmıştı. Mammafih şurası da işaret edilmelidir ki, Mısır seferi iki devlet arasında hasıl olan manevi pürüzleri düzeltmek ve Osmanlı - Fransız tarihî dostluğunu eridiği yerden perçinlemek için Fransa hükûmeti nezdine daimî bir elçi göndermek lâzım geliyordu. Bâbîâlinin bu mühim vazife ile yolladığı Elçi Mehmet Sait Halet efendi olmuştur.

Halet efendinin elçiliği Osmanlı vak'a nüvis ve müverrihlerinin nazarı dikkatini celbetmediği gibi, Fransız müverrihlerini de alâkadar edecek bir cazibe göstermemiştir. Selim III devrinin vak'a nüvisi Asım, iki ciltlik tarihinde, İstanbul'dan ecnebi memleketlerine giden ve ecnebi devletlerinden memleketimize gelen sefirlerin isimlerini saydığı halde Halet efendiye dair bir tek kelime yazmıyor; hattâ onu istihlâf için gönderilen Muhip efendiden bahsederken vesile zuhur ettiği halde, gene Halet efendi hakkında sükûtu ihtiyar ediyor. Cevdet Paşa da, tarihinde, Selim III devrinin Osmanlı sefirlerine uzun sahifeler ayırmayı itiyat edindiği halde Halet efendinin sefareti hakkında şu telgraf ifadesine benzeyen bir iki satırdan başka bir şey yazmamıştır:

«Balâde beyan olunduğu üzere Fransa Cumhuriyeti akdi müsaleha edilmiş olduğu cihetle eshabı dirayet ve kabiliyetten birinin sefarete tayini lâzım geldiğinden şehri Ramazanı şerifin dördüncü

[1] Ali efendinin Paris elçiliği hakkında «Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu başlıklı kitabımıza bakınız.

günü Halet efendiye hil'at ilbas ile uhdesine Paris elçiliği tevcih olundu» [1].

Her ne kadar Halet efendi, Cevdet Paşadan sonra Abdurrahman Şeref nazarı dikkatini celbetmiş ise de, Abdurrahman Şeref de ona tahsis ettiği iki makalede, Paris elçiliği hakkında Cevdet Paşanın yazdığı iki satıra bir üçüncüsünü ilâve edememiştir. Abdurrahman Şeref bey bu hususta diyor ki:

«Halet efendinin sefareti Bonapartın birinci konsüllüğü devrine müsadif idi. Bonapart, Mısır'daki muvaffakiyetsizliğini hazmedemeyip ve ondan dolayı Devleti Osmaniyeye gayzü iğbirarını yenemeyip Halet efendiye yüz vermedi.

Binaenaleyh Halet efendinin üç seneden ziyade Pariste ikameti Politikaca sönük kaldı.» [2]

Sefinetürrüesa ve Sicilli Osmanî gibi eserlerin Halet efendi hakkındaki şahadetlerine gelince, biyografisi hakkında verdikleri tafsilât içinde onun bir aralık Paris sefareti de tayin edilmesine işaret etmekle iktifa etmektedirler.

Halet efendinin Paris elçiliği hakkında, gayet kısa malûmat vermek hususunda Osmanlı vak'anüvis ve müverrihlerinin söz birliği ni andıran bu vaziyetleri neden ileri geliyor

Bu suale kat'i cevap vermek imkânı yoktur. Bununla beraber iki ipotez ileri sürmek mümkündür ki şunlardır:

Ya Osmanlı vak'anüvisleri Halet efendiyi enteresan bir şahsiyet addetmemişlerdir dolayısıyla elçiliğini tetkike değer mahiyette görmemişlerdir, yahut da onun elçiliğine dair vesika elde edememişlerdir. Bu ipotezlerin hangisi sahih olursa olsun muhakkak olan bir şey varsa o da, Halet efendinin elçiliğinin tetkik edilmemiş olmasıdır. Halbuki, Halet efendinin şahsiyetinin ehemmiyeti ne olursa olsun tarihî bir rolü olduğuna kaniiz ve bu kanaatla da mevzua el koymuş bulunuyoruz. Hazinei Evrakta bulabildiğimiz vesikalarla tesbit etmek istediğimiz noktalar bilhassa şunlardır:

Halet efendi, memuriyet yerine kadar kimler ile ve nasıl gitmiştir? Parise vardktan sonra karşılaştığı müşkülât ve Fransızlarla, Fransa siyasî rejimi hakkında edindiği kanaat nedir Nihayet büyük elçi bulunduğu müddet zarfından oynadığı siyasî rolün mahiyeti neden ibarettir?

[1] Cevdet Paşa. Tarihi Cevdet. Tertibi cedid, Cilt 7, S. 175.

[2] Abdurrahman Şeref, Tarih Müsahabeleri S. 32.

Halet efendinin, Pariste bulunduğu sıralar, Fransa, Konsüllük rejiminden İmparatorluk rejimine geçmiştir. Napoléon Bonapartın İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya tarafından ilk sıralar kabul edilmediği için Osmanlı Devleti, müşkil mevkide kalmıştır.

Bâbiâli, Napoléon'un İmparatorluğunu tasdik etse müttefikleri olan Rusya ile İngiltereyi kırmış, etmese Fransayı gücendirmiş olacaktı.

İki ateş arasında kalan Bâbiâli, Fransaya, İmparatorluğunuzu tanıyoruz veya tanımıyoruz demiyerek mütemadiyen, yakında tanıyacağız ifadesile vaziyetin inkişafını beklemeğe başlamıştır. Bu çok dikenli siyasî meselede, Halet efendi, Bâbiâlinin mütereddit zihniyetini Fransa hükûmeti nezdinde elinden geldiği kadar temsil etmeğe çalışmış ve bunun için de büyük bir faaliyet sarfetmiştir. Napoléon'un, Halet efendiye bir aralık, asık surat göstermesi İmparatorluğunun Osmanlılar tarafından tanınmamasından idi, yoksa Abdurrahman Şeref beyin zannettiği gibi Mısır'daki muvaffakiyet-sizliği hazmedemediğinden değildi.

Devlet Arşiv Dairesi vesikalarının, Halet efendi hakkında verdikleri malûmatı, kitaplardan edindiğimiz malûmatla tamamlamayı çok arzu ettikse de maatteessüf bu hususta yaptığımız bütün faaliyet semeresiz kaldı. Her ne kadar Halet efendi hakkında Meclisi Vâlâ reisi sabıkı Rifat Paşanın bir kitabı olduğunu işittikse de hususî kütüphanelerden birisine iltica ettiğine kani olduğumuz bu kitabı dahi göremedik!

I. Halet Efendinin Şahsiyeti Ve Paris Elçiliğine Tayini

Ön sözde işaret ettiğimiz kitapların anlattıklarına göre, Mehmet Sait efendi, tahminen 1760 tarihlerine doğru doğmuştur. Babası Kırîmi Hüseyin efendidir ki Şeyhülislâm Ebu İshak zade Şerif efendinin maiyetinde çalışmış ve onun tavassutile, ilmiye tarikine intisab etmiştir. Hüseyin efendi, bilâhare Halet Mahlesi ile tanılacak olan oğlunun, henüz pek aydınlanımayan sebeplerden dolayı, ilmiye mesleğine girmesini tercih etmiştir. Halet efendi mesleğinin daha eşğinde iş becerikliliği ile göze çarpmış ve o devirde sayılı önemli kimselerin maiyetinde çalışmıştır.

Meşhur reisül'küttap Raşid efendinin Mühürdar yamaklığını yapmış, Ebu Bekir Semi ve Ohrili Ahmet Paşaların kethüdalığında bulunmuş; Fenerli Rumlarından terceman Kalimakinin kâti-bi ve oğlunun mürebbisi de olmuştur.

Resmî vazifeleri, Halet efendinin bütün vaktini almadıklarından, Galip dedeye bağlanarak mevlevî tarikatına girmenin yolunu bulduğu gibi, keyf ehli büyüklerin meclislerine kendisini kabul ettirmeğe muvaffak olarak da bu meclislerde edindiği nüfuzlu dostların yardımı ile evvelâ haccgânlık rütbesine sonra da baş muhasebeci payesile elçilik vazifesine kadar yükselmiştir.

Halet efendi, Cevdet Paşanın yazdığına göre, Paris Elçiliğine 4 ramazan 1217 de (24 Kânunuevvel 1802) tayin edildi. [1]

Kendisinin ve beraberinde götüreceği elçilik memurlarının tahsisatı şu şekilde kararlaştırıldı:

[1] Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet. Tertibi Cedit. cilt 7, S. 175.

Elçi Halet efendinin	altı aylık maaşı	25000 kuruş	[1]
İkinci terceman İskenderin	» » »	3000 »	[3]
Baş terceman Petrakinin	» » »	4000 »	[2]
Kâtip Ahmet Azmi efendinin	» » »	5000 »	[4]

Vesikaların muhteviyatından her ne kadar bir doktorla bir şeyhin de elçilik erkânına katıldığı anlaşılıyorsa da bu iki zatın isim ve maaşlarına dair her hangi bir kayda rastlıyamadık.

Halet efendinin, Paris elçiliğine tayininden sonra derhal mevzuu bahsolan mesele hediyeler meselesi idi. Filhakika, ecnebi devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, sefir teatisinde, sefirlerin devlet reislerine takdim edilmeleri için itimatnameden maada hediyeler de sunmaları usuldendi. Fakat, Fransız inkılabı ile yıkılan Fransız monarşisinden sonra kurulan ihtilâl hükûmetleri, eski usul ve an'anelere riya etmiyeceklerini yüksekte ilân etmişlerdi. bu sebepten dolayı Bâbü'lî, Halet efendi ile hediye yollayıp yollamamak meselesinde mütereddit kalmıştı. Bu tereddüt, Selim III e, Sadrazam veya Kaymakam Paşa tarafından takdim edilen bir arzda bilhassa şu satırlar da göze çarpmaktadır:

«Bu defa tarafı Saltanatı Seniyelelerinden büyük elçilik ile Parise âzimet üzere olan mumâileyh Halet efendi ile Bonaparta ve vükelâyı Cumhura hediye şahane irsal olunmaması kılûkalı mucip olacağı tâifei efrenciyenin meşreb ve tamaları edillesile aşikâr olduğundan ilh..» [5]

Tereddütten sıyrılıp hediye yollamaya karar verdikten sonra da Bâbü'lî yollanacak hediyein cinsinin tayininde güçlük çekmiştir.

Evvelâ mükellef bir çadır yollamak fikri akla gelmiştir. Ancak böyle bir çadırın yapılması en az bir seneye ve asgarî yüz elli bin kuruşa ihtiyaç gösterdiğinden vazgeçilmiştir. Münasip bir hediyein seçilmesi için, evvelce Rasih efendi ile Rusya İmparatoricesine ve Agâh efendi ile İngiltereye gönderilen hediyelerin defterleri tetkik edilerek hazineye yük olmayacak hediye olarak esb takımları ile kıymetli kumaşlardan ve sair İstanbul mahsus nadide eşyadan bir kaç bohça tertibi kararlaştırılmıştır. [6]

- [1] Başvekâlet Arşiv dairesi Hariciye dosyası No. 962
 [2] » » » » » No. 973
 [3] » » » » » No. 1351
 [4] » » » » » No. 4930
 [5] » » » » » S. 35, D. 1, H. 26.
 [6] Arşiv dairesi S. 35, H. 13.

Kendilerine hediye verilecek hükûmet erkânı, birinci konsül Napoléon Bonapart, Talleyran, diğer konsüller ve Talleryan ile Bonapartın eşleri idi. [1] Hediyelerin son şekillerinin tesbiti hakkında İstanbuldaki Fransız sefirinin de fikri sorulmuş ve nihayet şu esas kabul edilmiştir:

Napoléon Bonapart ile Talleyran esb takımı. Napoléon'a ayrıca bir mücevher, diğer konsüllere birer bohça kıymetli eşya, Bonapart ile Talleyranın, metinde denildiği gibi, madamalarına İstanbulkâri tülbent ve kumaşlar ile öd ve anber ihtiva edecek birer bohça gönderilecektir. Hediyelerin bu şekil üzere teferruat ve kıymetleri de bir liste üzerine geçirildikten sonra Padişaha takdim edilmiş, o da arzın kenarına «bu veçhile tertip oluna» ibaresini yazarak hediye meselesini kat'i şekilde bir neticeye bağlamıştır. [2]

Hediyeler hakkında fikrine müracaat edilen Fransız elçisi Brune'un hediyelerin mahiyeti ve kıymeti hakkında birinci konsül Bonapart'a yazdığı mektubun metni şudur:

« Osmanlı elçisi, size tekdim etmekle tavzif edildiği hediyeleri, bana gösterdi. Bu hediyeler kıymetli bir şekilde tezyin edilmiş üç eğer takımı ile üç beygir ve bir inci sorguçtan ibarettirler.

Madam Bonapart için şallar ve mühim miktarda kokular vardır. Padişah bizzat hazinesinden sorgucun incilerini seçmiştir. Bizim şapkalarımıza uysun diye sorguca iki kanca beceriksizcesine ilâve edilmiştir. Bu hediyelerin kıymetlerini takdirde mübalâğa vardır. Fakat böyle hediyelerin ancak hükümdarlara takdim edilmesi mutad olduğundan halk nazarında kıymetleri pek büyüktür.» [3]

Hediyelerin hazırlandığı sıralar, Halet efendinin birinci konsül Bonaparta takdim edeceği itimatname de hazırlanmış olduğundan büyük elçinin Parise doğru hareketi için hiç bir manî kalmamış demektir. 20 Temmuz 1803 de elçilik erkânı ve Fransa maslahatgüzarlığının kâtiplerinden birinin kılavuzluğu ile Halet efendi kara yolunu ihtiyar ederek Avrupaya hareket etmiştir. İstanbuldan Strazburga kadar geçen yolculuk hakkında maalesef elimize vesika geçmediği için, büyük elçimizin seyahatinin bu kısmı hakkındaki intibalarını bilmiyoruz. Fransız hududundan itibaren olan müşahe-

- [1] Metinde Bonapart ve Talleyranın madamaları denmektedir.
 [2] Arşiv Dairesi S. 35, H. 13.
 [3] Le Baron de Testa. Cilt. 1, S. 254.

delerini taşıyan ilk mektubundan anlaşıldığına göre, Halet efendi İstanbuldan Strazburga kadar olan mesafeyi tam 66 günde katetmiştir. [1] Fransanın, Avusturya hududunda kâin bu şehre, bir saat mesafede bir köyde kiralanan araba ile yoluna devam eden Halet efendi, Ren nehri kenarında Strazburgun general, zabitan ve ileri gelenleri tarafından karşılanmış ve şehre girerken de on bir pare top ile selâmlanmıştır. [2] Bu merasim her ne kadar Halet efendinin hoşuna gitmiş ise de, kendisine muntazır bulunacağını zannettiği resmî mihmandara rastlamadığından üzülmüştür. Strazburgda bir gün istirahatından sonra hareket eden Büyük Elçi, şehir haricine kadar uğurlanmıştır. Strazburgdan hareketinin beşinci günü, Osmanlı sefaret heyeti, Paristen gelen terceman Frangini [3] ile bir generale rastlamış ve bu zatlar Fransa hükûmeti namına sefiri karşılamaya memur olduklarını bildirmişlerdir. Bir gün sonra heyet Parise sessiz sedasız varmış, hiç bir resmî istikbal yapılmadığından doğruca Osmanlı elçilerine tahsis edilmiş olan sefaret konağına varmıştır. (22 Eylül 1803).

Yetmiş iki günlük yolculuğun verdiği yorgunluk, Strazburgda bulacağını umduğu resmî mihmandarı bulamaması, Pariste kendisine yapılacağını tahmin ettiği parlak karşılanma merasiminden eser görmeyişi, Halet efendiyi çok hiddetlendirmiştir. Bununla beraber bu muamelenin acısını çıkarmağı sonraya bırakarak hiddetini belli etmemeğe itina etmiştir.

Elçilik konağına yerleştikten sonra, elçinin ilk işi kendisinden izin alan mihmandarlarla Talleyrana selâm yolamak, ertesi günü de onu, muvasalatından haberdar etmek için baş kâtibi ile tercemanını nezdine göndermek olmuştur.

Talleyran, Osmanlı memurlarını bir saat kadar odasının kapısında beklettikten sonra kabul etmiş ve hatır sual sormadan, Napoléon'un Atlas denizi sahiline gideceğinden, Halet efendi ile görüşmek istediğini ve bir buçuk saata kadar gelmesi lüzumundan, gelmediği takdirde iki aya kadar görüşemeyeceğinden bahsetmiştir.

Nezakat kaidelerine sığdıramadığı bu hareket tarzını Halet efendi işidince soğukkanlılığını bozmadan, büyük bir sükûnetle Talleyrana şu cevabı yollamıştır:

[1] Başvekâlet Arşiv Dairesi. S. 35, H. 7.

[2] " " " aynı vesika.

[3] Fransızların hizmetinde olan İstanbul Fener Rumlarından biri.

«Osmanlı elçisinin gerek hariciye nazırı gerekse Bonapart ile derhal görüşmesini icabettirecek bir işi yoktur.» [1]

Talleyran, ikinci defa olarak, Halet efendiye bir buçuk saata kadar gelmesini aksi takdirde Napoléon ile görüşemeyeceğini bildirince, Halet efendi, verdiği evvelki cevaba ilâve edecek bir şeyi olmadığından tercemanını Fransa hariciye nezaretine göndermeğe lüzum bile görmemiştir. Bunun üzerine Talleyran, Halet efendi nezdine baş kâtibini göndermek mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı elçisi, baş kâtibi, Talleyranın Osmanlı memurlarını kabul ettiği şekilde kabul etmiş, yani selâmını almadıktan mada oturacak yer dahi göstermemiş, görüşmek meselesinde de Talleyrana yolladığı ilk cevabında ısrar ettiğini söylemiştir.

Talleyran, Halet efendiyi daha ilk andan itibaren ürkütmeğe karar vermiş olduğundan; ona karşı başladığı tehdide devam etmek lüzumunu hissetmiş ve İstanbul Fransız maslahatgüzarlığı kâtiplerinden Kefferi bu maksatla elçilik konağına yollamıştır. Keffer ile Halet efendi arasında geçen muhavere aynen şudur: [2]

Keffer — Ben Talleyranın yanından geliyorum. Şimdi sizi istiyor derhal gitmelisiniz.

Halet efendi — Merasim icabatından değildir; gidemem, bir iki gün geçtikten sonra görüşülür.

Keffer — Fakat sonra görüşemezsiniz.

Halet efendi — Zararı yok, benim müstacel bir işim yok.

Keffer — Belki onların böyle bir şeyi vardır.

Halet efendi — Onların varsa terceman Frangini ile ve yahut bizim terceman ile bu işin mahiyetini bana bildirirler.

Keffer — Mevzu bahs iş belki hafidir?

Halet efendi — Onlardan biri vakıfolmadıkça görüşmek nasıl olur? Ben lisan bilmem.

Keffer — Gitmezseniz fena olur, siz bilirsiniz.

Halet efendi — Fena olacak oldu. Devleti Aliyye gibi azimüşşan devletten tebriki müsaleha için gelirken bir mihmandarınız bile gelmeyüp şehrinize yabancı bir misafir gibi dahil olduğumuzdan başka, bir konak ileri gönderdikleri müstakbillerin menzil akçalarına varın-

[1] Arşiv Dairesi S. 35, Evrak 7.

[2] Aynı vesika.

caya ben verdim. Şimdi dahi böyle resimden hariç tekliflerde bu merteye ısrardan fena olsa, olsa sefaretimizin ademi kabulü olabilir, ben avdete hazırım. O Talleyrana böyle kat'ice ifade eyle ki şimdi gitmediğimden başka mademki sizde Devletçe memura riayet olunmaz getirdiğim namei hümayunu dahi Devletimden istizan etmedikçe veremem. İsterlerse şimdi pasaportumu versinler avdet ederim.»

Bu mükâlemenin enerjik bir şekilde söylenen son cümlesinden sonra mükâlemeye hazır bulunan terceman o kadar ürkmüştür ki:

— Ya şimdi pasaportları gönderirlerse ne yaparız, demeğe başlamış. Halet efendi de:

— Terceman! Bu senin bileceğin ve karışacağın iş değildir var odanda otur» demiştir.

Talleyran ile Halet efendi arasında başlayan bu çarpışma Halet efendinin galebesi ile bitmiş ve Talleyran, işin içinde bir yanlışlık olduğunu, Halet efendiyi Napoléon ile mükâlemeye icbar etmek istemediğini bildirmiş ve bu husustaki hüsnü niyetini isbat için gayri resmî olarak Halet efendiyi evine davet etmiştir. Bu davete icabet eden Büyük Elçi intibainı şöyle anlatmaktadır:

«Gece saat ikide [1] maslahatgüzarı beraber alup hanesine vardım. Talleyran madamasını Osmanlı kıyafetine koymuş güya bir nevi ikram imiş kendisi ayakta durup beni madamanın yanında oturttu. Bir saat kadar eğlendik asla oturmadı ve sual hatırdan sonra, Bonapart sizi ibram ile taciz ettiklerine infial etmiş affedersiniz yanlışlık olmuş dedi. Evet yol yorgunluğu alamamıştık deyüp mecliste olan iki üç nefer karılara bazı sual ve cevap ederek afaki sözlerle meclisi hatmedüp kalktım. Talleyran üç oda dışarı çıkınca teşyi eyledi. Maslahatgüzar der ki Galip efendi ve elçi Ali efendiye bu muameleyi etmemişti. Bunda ya tercemanın ifadesinde hatâ var yahut sizin o merteye metanetinizden mizaçlarına göre terk etmiyeceğinizi anlayup bu vehile harekete mecbur oldular der ikisi dahi ihtimaldir araya başka adam girmemiş olsa tercemandandır diyebilirdim. Badehu iki gün mürurunda dahi gündüz varup görüştüğümüz

[1] Alaturka saat.

de ikram ve tevkîr berkemal idi evvelki muamele niçin olduğunu anlıyamadım.»

Talleyran ile Halet efendi arasında iyi münasebatın başlamasından sonra itimatnamenin takdimi için yapılması zarurî olan merasim konuşulmuştur. Parise vusulünden dokuz gün sonra, 1 teşrinievvelde, Halet efendi, Talleyrandan bir tezkere almış ve bundan baş konsülün kendisini iki gün sonra kabul edeceğini anlamıştır.

Halet efendi birinci konsüle takdim edeceği bir kısım hediyelerin henüz yolda olduğunu [Bu hediyeler evvelce mevzubahsettiğimiz atlar idi] binaenaleyh mevcut hediyelerle huzura kabul edilip edilmeyeceğini sormuştur. Talleyran, cevaben mevcut hediyelerle itimatnamenin takdim edilebileceğini, atlar geldikten sonra ayrıca takdim edilmelerine Fransa hükûmetinin bir diyeceği olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine, Osmanlı elçisi kabul formalitesi hakkında bir şart koşturmuştur. Bu şartı da kendisinden evvel başka hiç bir elçi veya murahhasın kabul edilmemesidir. Biricik şartının kabulünden sonra büyük teşrifat memurlarından biri, Halet efendi ile huzura kabul merasimini en ince teferruatına kadar kararlaştırmıştır. Napoléon'un izhar ettiği arzu mucibince Halet efendi, tek mil sefaret erkânından mâda derviş ve hekimi beraberine almayı kabul etmiştir. Merasim sabahı, teşrifat memuru, üç merasim arabası ile Halet efendi ve erkânını almaya gelmiştir.

Altı beygir koşulu birinci arabaya, Halet efendi bol yenli soferace ve horasani gaymış olduğu halde binmiştir. Sol tarafına teşrifat memuru, karşısına maslahatgüzar binmişlerdir. Arabanın arkasında iki al kaputlu uşak yer almışlardır. Bunlardan biri Tirkeş diğeri de En'amı şerif kesesile kılıç takmış bulunuyorlardı.

İkinci arabaya, kerrakesile elinde namei hümayun olduğu halde Halet efendinin ser kâtibi ve mevlevi dedesi, bir renk kaftanları ve bir renk şallarile dört uşak mevki almışlardır.

Üçüncü arabada, hedayâyı hümayun ile onları nezarete memur zat ve ikinci terceman yer almışlardı. Hekim, dört beygirle çekilen sefaretin arabasıyla alaya katılmıştı.

Bu tertip ile yola koyulan Osmanlı elçilik hey'eti baş konsülün oturduğu saraya varıyor, derhal bir odaya giriliyor. Burada Halet efendi ve maiyetine kahve ikram ediliyor. Merasimin bu kısmından sonra teşrifat memuru hey'eti Napoléona götürmek için öne

düşüyor. Halet efendi, nameyi hümayun ile sadrazamın namesini taşıyan baş kâtibi sağında, tercemanı evvel mekâmında kaim olan maslahatgüzar solunda, mevlevi dedesi, hekim ve ikinci terceman arkasında olarak, teşrifatçıyı takibediyorlar. Merasimin bundan sonraki kısmını Halet efendinin ağzından dinleyebiliriz: [1]

«Bir iki merdiven çıkılıp yemin ve yesarda gûnağûn Soldat [1] lar biz beraberlerine geldikçe tüfenk talim ederek divanhane den geçilüp bir odaya vardık. Yüz nefer kadar ceneraller ve ortalarında Bonaparte ve yemin ve yesarında ikinci ve üçüncü konsoloslar kendi ve cümlesi ayakta ve şapkaları koltuklarında ve ortada baş vekil mekâmında olan Talleyran ve terceman Frangini hizasına varıldıkta, bir iki hatve yerinden beri gelüp sureti istikbal izhar eyledikte bendeniz başımla bir aşinalık edüp nameyi hümayunu efendinin elinden lebbi tazim ile bus ve başıma koyup sureti irsal olunan nutku söyleyüp nameyi hümayunu Talleyrana meyilli uzattığımda derhal baş konsolos kendi alup yarım dakika kadar elinde tutup:

— Fransızların İstanbulda dostları çoktur. Alelhusus şevketlû Sultan Selim hazretleri cümleden ziyade dostlarıdır. Büyük elçi gönderdiklerinden mahzuzoldum. Alelhusus sizi gönderdiklerinden ziyade hazettim. İnşaallahütaâlâ siz de Paristen hoşnud olursunuz. Dediklerini, terceman Frangini terceme ettikten sonra nameyi hümayunu Talleyrana teslim etti. Badehu mektubu Sadartepenah dahi kâtip efendiden alınıp lebbi eda ile takbil edildikten sonra bu dahi Sadrazam devletlû, inayetlû Gazi Yusuf paşa hazretlerinin tarafınıza olan muhabbetnameleridir deyüp anı dahi arzylediğimde gene kendi elile alup.

— Pek mahzuzoldum keyfleri nicedir? diyerek anı dahi Talleyrana teslim ve bendenize eliyle sağ tarafında yer gösterüp, bendeniz sağ tarafında dururken merhum mevlevi dedesine nazarı taalûk edüp derviş derviş deyu türkçe aşinalıktan sonra bendenizin alt yanında ona dahi yer gösterüp badehu adamlarımız kendine olan çelengi ve madamasına olan bohça ve ıtrıyatı arzedüp iptida çelengi arzylediklerinde şevketlû, kudretlû padişahı ma'deleti destigâh

[1] Başvekâlet Arşiv Dairesi, s. 35.

[2] Soldat : Asker.

gazi Sultan Selim han hazretlerinin tarafınıza olan hediye i hümayunlardır dediğimde, onların tarafından her ne gelirse makbulümüzdür eyledikte, tercemeden sonra, Talleyran adamlarımızın elinden alup başka bir adama teslim eylediler; badehu bizim tarafımıza izharı meylân ile tamamıyeti meclis imâ edüp biz dahi olduğumuz yerde veda güne bir muamele ile hareket ve Talleyran canibi yesarımızda bizimle beraber dîvanhâne kapısına kadar gelüp veda eyledi, andan hintolarımıza [1] binilüp sarayı merhumun avlusu derununda bir başka daireye varulup madamasına dahi hemen ayaktan bir aşinalık oldahi iskemlesinden ayağa kalkup hal ve hatır suali ile avdet ve gene usulûbu sabık üzere konağıma avdet olundu. Ba'dehu Talleyran ve madamasına ve alettertîp sairelerine olan hediye her kesin konaklarına irsal olundu; hediyelerden şimdilik müteşekkir oldular.»

Halet efendinin, birinci Konsül tarafından kabulünden iki gün sonra; büyük ümitlerle İstanbuldan yola çıkarılmış olan hediye atlar gelmiştir. Fakat baş konsüle ait atlar o kadar perişan ve bitkin bir vaziyette bulunuyorlarmış ki, Halet efendi, onları bir baytara bir kaç gün zarfında baktırma mecbur kalmıştır. Talleyrana mahsus olan ata gelince, sakatlandığından yolda bırakılmıştır. Halet efendi, Talleyrana at takdim edemiyeceği için çok üzölmüş ise de, at takımını hediye etmek imkânını bulduğundan müteselli olmuştur. İtimatnamesini takdim ve hediyeleri tevzi ettikten sonra Halet efendi, Pariste, resmen Osmanlı İmparatorluğunun büyük elçisi sıfatile yaşamağa başlamıştır.

[1] Bir nevi arabanın ismi.

II. HALET EFENDİNİN PARİSTEKİ HAYATI

Halet efendinin Paristeki hayatını, Başvekâlet Arşivinde, şimdilik malûm vesikalarla tam bir şekilde tesbit etmeğe imkân yoktur. Fransa arşivinde, Osmanlı elçilerine dair vesikalar mükemmel de- necek derecede tasnif edilmiş olduklarından onların yardımile bir dereceye kadar bu eksikliği tamamlamaya imkân var ise de bu, daha ziyade istikbal için mevzuahsolabilecek bir iştir. Bu mahzurlara bina- en, etüdümüzün «Halet efendinin Paristeki hayatı» hakkındaki kısmı, ancak büyük elçinin orada rastladığı bazı maddî müşkilâta inhisar edecektir.

Maddî müşkilâttan kastedilen şey parasızlıktır. İstanbuldan ha- reketinden, tekrar İstanbul'a dönüşüne kadar, Halet efendi, parasız- lıktan mütemadiyen şikâyet edecektir. Kendisinden evvel Paris bü- yük elçiliğinde bulunan, Morali Ali efendinin bu kabil şikâyetlerde bu- lunmadığını bilen Halet efendi, şikâyetlerine mantıkî bir esbabı mu- cibe bulmakta güçlük çekmemiştir. Bu hususta, 1804 teşrini sani ta- rihli mektubunda diyor ki: [1]

«Sefarete memur olduğumda selefim Ali efendiye verildiği gibi çakerlerine dahi yirmi beş bin kuruş harcırah ve altı aylık maaş ol- mak üzere dahi yirmi beş bin kuruş minhaysilmecmu elli bin kuruş verilmiş olduğu malûmu devletleridir. Çakerlerinin hali mumaileyh Ali efendiye vechen minelvücu kıyas olunamayacağı evliyaünni- am efendilerimizin dahi malûmu devletleridir. Mumaileyh asıldan bir Sadrazamın huccetülmülkü olup müddeti vafire defterdar ke- sedarlığı etmekle kendisine lâzım olan sipahiliği mükemmel ve se-

[1] Arşiv Dairesi. S. 35, evrak No. 5

farete memur oldukça baş muhasebe dahi kendine tevcih olunup Âsi- tanede tevekkufu müddetinde mensabı mezkûr ile kendini idare edüp on sekiz yirmi kese kadar iradı ve konağı ve yalısı olduğundan Dimitraki gibi bir muteber sarrafı vardı, çakerlerinin bu zikrolu- nan şeylerden biri mevcut olmadığından, bir sarraf tedariki müm- kün olamayup Apostol papa emaneten idare etmek üzere bazı maaş- larım darphaneden verildikçe alup havale ettiğim duyûna verdikten sonra akçe artarsa bana gönderecektir.»

Mektubun mütebaki kısmı yapılan masrafların teferruatına mütealliktir. Neticede parasız kaldığını isbat ettiğine kani olan bü- yük elçi para diye istimdat etmektedir, fakat bu istimdadı da yüre- ğine su serpmemiş olmalı iki, bir ay sonraki mektubunda şu satır- larla gene mevzuu parasızlığa getiriyor: [1]

«Devletlü velinimetim efendimize bu defa arzuhal yazmadım. Zira yazacağım madde mucibi sıklet olduğundan okur okumaz di- zini kaşımaya başlayacaklarını biliyorum».

Bunu yazdıktan sonra, Halet efendi nekarat gibi, her mektubun- da yazmağı adet edindiği masraflarının bir hülâsasını yapmaktadır. Bu mektubundaki masraf hülâsasını daha vazih olduğundan tercihen dercediyoruz:

«Alimallah İstanbuldan Parise varınca o atlar belâsı için yetmiş dört kese akçe üçyüz kuruş masrafım oldu, bu kadar akçeyi nerden buldun diye sual varid olursa, recepte verilecek maaşım ki, yirmi beşbin kuruştur, ondan on kesesini peşin alup kırk kesesini Beçe [2] polişe etmişim ki, ikisi elli kese eder. On da Eflâk voyvodası verdi oldu altmış, on kese de ihtiyaten bulunsun da pek sıkılırsam boza- yım diye Dimitraşku beyzadenin himmetile bezirgânından bir poli- çe almışım oldu yetmiş kese; bunların cümlesi bozulduktan sonra iki bin üçyüz kuruş yanımda olan hekimden alup yetmiş dört kese üç yüz kuruş mesarif ile Parise vardık».

Halet efendinin, bu kadar feryad ve istimdadından hakikaten

[1] Arşiv Dairesi. S. 35.

[2] Viyananın ismi.

parasız kaldığına ve mektuplarının birinde yazdığı gibi beraberinde götürdüğü çevre ve şalları satmış olduğuna inanmak lâzımdır.

Parasızlıktan şikâyetlerini ihtiva eden mektupların hepsinde aynı netice görünmektedir: Halet efendi, diğer elçilere benzemediğinden müteessirdir. Onlar gibi ziyafetler, resmi kabuller tertibetmek şöyle dursun kimseyi kahve içmeğe bile davet edemeyecektir. Esasen, sefaret konağının mobilyesi de eski püskü bir hal almıştır. Mühim siyasi hadiselerden hükûmeti haberdar etmek için büyük elçi İstanbula «kuriye [1]» göndermek mecburiyetindedir. Parasızlıktan buna da imkân yoktur. Halet efendi bu hususlarda uzun uzadıya yazdıktan sonra:

«Velhasıl bu günlerde bir yirmi beş bin kuruş in'am olunmazsa vallah billâh idare muhaldır, amma deniyorki şimdi Devleti Aliyyenin masrafı çoktur müşkül olur. Kulunuzun üç sene bu tarafta tevekkufum ile harcırahım ve hedayayı hümayun masrafı Devleti Aliyyeye beş yüz keseye olur, bir iki kese dahi verileceği takdirce namusu saltanat tekmil olup elli kese vermekle Devleti Aliyyenin sair mesaili tatil olmaz, lâkin verilmediği surette bu mesarif dahi heba olup zül olur. Bu zül Devleti Aliyyeye racidir zira bu tarafta sefahata beyhude masraf etmediğimi görürler.» demektedir.

Diğer bir mektubunda da:

«Devleti Aliyye gibi bir azimüşşan devletin elçisi sefalet çekmek Devleti Aliyyeye mucibi şindir.» diye ilâve etmektedir.

Para mes'elesinde bu kadar ısrar etmesi, Halet efendiyi düşündürmekten geri kalmamıştır. Bazı munafıklar, bu ısrarını sefahat hayatı sürmesi ve yahut servet edinmesi gibi tevil edebilirlerdi.

Böyle bir vaziyeti evvelden önlemek için, Halet efendi şu satırları yazmaktadır:

«Bu sefaretten akçe arttırmak fikrinde değilim, beni efendilerimiz adam nazarile bakup bu hizmete tayin buyurduklarının şerefi bana kâfidir; ve inşaallahüteâlâ Cenabıkadiribiçunun hüsnü himmetleri berekâtile yüzümün akı ile tekmil edüp Asitaneye varmak mu-

[1] Metinde kurir denmektedir.

kadder eyledikte gene hali âcizaneme cesban hizmetler ile kayıracaklarını dahi ümit ederim. Lâkin bu babta inayetlerine ve himmetlerine muhtaç olduğumu ve Hüdâyilemyezel hakkıçün ahar veçhile tarikını bulabilsem böyle vakitte akçenin lâkırdsını dahi etmediğimden başka ve belki verecek olsalar almam; bâki her halde emrû ferman efendimizindir.»

Bir başka mektubunda da şunları yazıyor:

Devletlû Veliyyünniam efendim hazretleri

Tarihi ariza gününde bezirgânımız Apostol babadan bir mektup gelüp hâlâ maaş almadığından ve her gün devletlû merhametlû valide kethüdası ağa efendimize bu madde için vardığından feryad edüp Hakipayinize yazmaklığımı niyaz eder; bendeniz borçlu feryadına alışığım lâkin her kaç gün vadesi geçer ise kulunuzun hesabına güzeşte yazar bir buçuk senelik maaşım İstanbulda ve yolda gitti, bir buçuk seneliği dahi güzeşteye gittikten sonra buranın mesarifi nereden görülüp ve ben nasıl oturabilirim bilemem; alimallah sair hademei devlet gibi hiç olmazsa bir evim ya bir sehmin olsa satup efendilerimize sıklet vermem ve sonra imtinan da etmem; zira valah benim gibi devlete aşık adam olmaz; edna vefa için her türlü zahmeti ihtiyar ederim, ama bu babta kudretim taallûk etmediği efendilerimizin malûmlarıdır; maaşlar sair elçilerinki gibi bir ay iki ay geri kalırsa beş kese akçe poliçemi kimse kabul etmez; sonra ben ne yaparım, inayet buyurup devletlû ağa efendimizi görüp tarafı çakeranemden bu veçhile ifade buyurmanızı niyaz ederim. [1]

Para için yaptığı şikâyetler, yarı kapalı tehditler, İstanbuldakilerine tesir etmeyince Halet efendi, Paristeki Prusya elçisinden 43000 kuruş kıymetinde 60,000 frank borç almış ve tediyesi için İstanbula yazmıştır. [2] vaziyet Padişaha arz edilmiş o da arzın kenarına şu satırları yazmıştır:

«Aharda olan memurlarımızın ızdırabı vakîâ ayıptır husûsâ Halet efendinin hiç tecviz olunmaz» [3]

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, No. 3. (Metinde tenkit işaretleri mevcut değildir. Cümleleri ayırmak için virgüller tarafımızdan konmuştur.)

[2] Arşiv Dairesi, S. 35, No. 2.

[3] Arşiv Dairesi, S. 35, No. 5

Selim III ün bu hattına rağmen Halet efendi memnun edilme-
miştir. Zira Osmanlı İmparatorluğunun bu sıralar malî vaziyeti kö-
tü olduğu kadar gayri muntazam idi. Paris büyük elçisinin maddî
vaziyeti Napoléonun kendisini İmparator ilân etmesi üzerine bir kat
daha fenalaşmıştır. İlerde uzun uzadıya bahsedeceğimiz bu hadise,
Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasını açmış, dolayısıyla İstanbul
ile Paris arasında eşanj bir aralık durmuştur. Halet efendi, çarna-
çar, Napoléon Bonaparta bir mektup yazarak borç para istemiştir.
Fransızlar tarafından neşredilmiş olan bu mektubun metni şu-
dur: [1]

«Sîr

Mareşal Bruneîn [2] İstanbuldan hareketi, Fransa İmparator-
luğu ile Osmanlı Devleti arasında mevcut münasebat üzerinde bin-
lerce meş'um faraziyeyle yol vermekle bunların nahoş neticelerini
hissettim; İşgal ettiğim mevkiin, padişahım tarafından tahsis edilen
maaşını göndermeyi taahhüt etmiş olan sarraf, bu sıra Parise namı-
ma her hangi bir kredi yollamaktan imtina etmektedir.

Kalabalık maiyetimin mübrem ihtiyaçlarını temin mecburiyeti-
nin müşkilâtı karşısında kalınca, nezdine Osmanlı elçisi olarak gön-
derildiğim ve başka bir vak'ada daha yüksek himayesini gördüğüm
Zatı Şahanelerinden başka kime müracaat edebilirdim. Eğer en şid-
detli bir ihtiyaç saiki ile bu şekilde harekete mecbur kalmasaydım, Za-
tı Şahanelerini bir daha rahatsız etmeğe cesaret edemiyecektim. Zatı
Şahanelerinin yaptığı iyiliklerin minnettarlığı ile mütehalî olarak bu
gün, Hariciye nazırına, bana altmış bin franklık bir avanza bulun-
masına müsaade etmeleri için yalvarırım. Bu avans mukabilinde Ha-
riciye Nazırına, İstanbulda Darphanei Âmire Nazırı tarafından, te-
diye müddeti hülûletmiş 50,000 kuruşluk muhassasatım üzerinden
ödenecek bir kredi mektubu takdim edeceğim.

İstanbuldan, Fransız sefirinin hareketile hasıl olan zahirî buru-
detin verdiği keder ile müteallim olarak, geçinmek hususunda ma-
ruz kaldığım müşkilâtı daha şiddetle hissetmekte ve Zatı Şahaneleri-

[1] Le Baron de Testa, cilt II, S. 273.

[2] Fransa büyük elçisi.

nin bana göstermek lûtfunda bulundukları iltifatları daima hatırım-
da olmasa hiç bir tesellim olmayacaktır. Bu lûtfunuzu bu çaresiz va-
zietimde esirgememenizi ayaklarınıza kapanarak istirham ediyorum.

Zatı Şahanelerinin
mütevazî
ve mutî
bendeleri

Sait Halet

Napoléon, Halet efendinin istediği parayı temin etmiştir. Şimdiye
kadar yazdıklarımızdan kolaylıkla anlaşılıyor ki Halet efendi, siya-
set ile uğraşacak yerde daha ziyade nafaka belâsile uğraşmak mec-
buriyetinde kalmıştır. Bir aralık nafakasının, kendisine verilecek olan
hediyelerle kısmen temin edileceğini tahmin eden elçi, bu haya-
linde de derin bir sukuta uğramıştır. Mektuplarında bu sukutu ha-
yalî gösteren izlere rastlanmaktadır. Daha İstanbulda iken Ha-
let efendi, Fransızların kendilerine verilecek hediyelere mukabil he-
diye takdim etmek itiyadında olduklarını öğrenmiş ve ümitlere
kapılmıştı. Esasen, kendisinden evvel Parise elçi olarak giden Ali
efendi ile Galip efendilere kıymetli hediyeler verildiği herkesin
malûmu idi.

Halet efendi, Padişahın hediyelerini birinci Konsüle ve diğer
zevata takdim ettiği andan itibaren kendisine verilecek mukabil
hediyeleri beklemeğe başlamış ise de ilk sıralar hiç bir hediye ve-
rilmemiştir. Bu hususta Teşrinisani 1804 tarihli mektubunda di-
yor ki: [1]

«Bu tarafa geleli bir çekim enfiyenin dahi kimsenin verdiği
yoktur, Bonaparte'nin adamlarına altı yüz ve Talleyranın adam-
larına dört yüz frank iptida kendimden verdim, anlar kulunuza bir
akçelik şey vermediklerinden başka hediyelerini gönderdiğim adam-
larıma dahi habbei vahide vermediler. Fakat terceman Frangini, dör
yüz fran, koççasını götürün adama vermiş; yoksa bir kutudan saattan

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, H. 5.

bir şey vermiş olsalardı size irsal ve fûruht ettirüp böyle mütemadiyen para istemekle efendimizi tâciz ve tasdi etmezdim. Bunlar hemen bir şey kapmaktan gayri işleri yoktur.»

Halet efendinin, parasızlığı ve yahut paraya düşkünlüğü, Napoléon Bonapartın gözünden kaçmamıştır. Osmanlı sefirini, bulunduğu vaziyette kendisine minnettar bırakacak bir hediye seçmekte Birinci Konsül müşkilât çekmemiştir. Şöyle ki: Halet efendinin hasta yattığını işitince, terceman Franginiyi nezdine yollamış, hem hatırını sordurmuş ve hem de kendisine bir hediye göndermek üzere olduğunu müjdelemiştir. Frangininin ziyaretinden dokuz gün sonra Halet efendi, Napoléonun yaverlerinden birisinin ziyaretini kabul etmiştir. Bu yaver, Birinci Konsülün selâmını tebliğ ile getirdiği hediye takdim etmiştir. Halet efendinin yazdığına göre [1] bu hediye, tahminen altı kese kıymetinde mine ile işlenmiş ve Napoléon'un ismini taşıyan bir kutudan ibaretti. Bu kadar cüz'î kıymette bir hediye Osmanlı elçisini memnun edemeyeceği tabii idi. Napoléon da bu ciheti düşünmüş olacak ki hediye içinde hediye sıkıştırmak yolunu tutmuş ve kutunun içine elli sekiz kese akçe kıymetinde Fransız parası koymuştur. Halet efendinin, parayı hediye olarak kabul etmemesi ihtimalini göz önünde bulunduran Birinci Konsül, bulunduğu yerde kıymetli bir yüzük bulup gönderemediğinden, Halet efendinin kendisine bir ziynet eşyası hediye olarak alması için, parayı gönderdiğini bildirmiştir. Halet efendiye gönderilen tabakanın ve paranın mecmuu kıymeti, Osmanlı Devletinin yolladığı bir senelik tahsisattan fazla olduğu göz önünde bulundurulursa Napoléon'un Halet efendiyi fukaralık vaziyetinde satın almak istediğine şüphe yoktur.

Halet efendinin, Pariste parasız kalmasını neticelendiren âmillerden biri de tanıdıklarının ve Bâbüâli ricalinin mütemadiyen kendisinden hediye istemiş olmalarıdır. Her ne kadar hediye isteyenler, hediyelerin behalarını ödemek teklifinde bulunmuşlar ise de, hediye denilen nesnenin behasının ödenmediğini Halet efendi, herkesten iyi bildiğinden kabul etmemiş ve seferet tahsisatının bir kısmı bu yüzden eşi dostu memnun etmek için sarfedilmiştir.

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, H. 1.

Napoleon

Halet efendiye gönderilen mektuplardan hediye meselesine teallük edenler çok karakteristiktir. Halet efendi, onları okurken bazı kelimeler hizasına notlar çıkmıştır. Bu notlar onun kendisinden istenilen şeyleri ne şekilde karşıladığını ve o esnada duyduklarını açık bir surette göstermektedir. Mektupların metinlerini ehemmiyetlerine binaen buraya geçiriyoruz:

Veliyyünniam efendim [1]

Hulûs bahsını açsam [2] yani bu defa vücuhu adide ile münferiden vaki olan gayretkeşliğimi yazsam öğrenmek çıkar [3] kararı şu ki onbin kuruş atıyei hümayun tahsil olundu [4] sureti zeminü zamanı hayli uzundur amma [5] ne lâzım kaldı ki buyuruldusunu yazup sah için huzuru âliye götürdüğüme binaen devletlû merhametlû veliyyünniam sadrazam efendimiz Halet efendiye [6] yazda [7] biraz gayet tuhaf ve nekre tabak [8] ve kâse göndersun behasını bize havale ederse teslim ederiz [9] deyu ferman buyurmalarile estağfirullah efendim Halet efendi kendi kölenizdir [10] البىء و ما بلكه كان لولا [11] medlûlünce beha tabiri nedir [12] deyu tarafınızdan hulûs çakdım [13] gayet tuhaf ister [14] bir kıt'a arzuhal ile nekre ve tuhaf tabak ve kâse irsali menutı irade-nizdir. [15]

5 S. 219

[1]	Mektubun fotoğrafisi kitabımızın sonuna konmuştur.
[2]	Halet efendinin haşiyesi : Açma efendim açma !
[3]	» » » Estağfirullah.
[4]	» » » Ya gerçek mi! haniya
[5]	» » » Akçe olmadıktan sonra.
[6]	» » » Biraderimiz demıştır.
[7]	» » » Ehe ehe.
[8]	» » » Kalfaları.
[9]	» » » Ferman efendimizin deyivermeli idiniz.
[10]	» » » Ah efendim ah niçin dersin
[11]	» » » İşte şurası eyüdü ki borçtan gayri mâmelek olmadığından onu üstlerine almış oluyorlar.
[12]	» » » Ay bilmez misiniz?
[13]	» » » Vah vah.
[14]	» » » Ya !
[15]	» » » Baş üstüne, teklifimiz yoktur.

Mektuba tarih atıldıktan sonra şu satırlar ilâve edilmiştir:

Veliyyünniamâ efendim

Efendim bir takım tahrirat ile mukaddem gelen kurir çıkarılmak üzere iken boşuna zuhur etmekle bu yazılmış şikkam iki diğer şikkam ile beraber irsal olundu, çend ruz zarfında kuriri dahi inşaallahürrahman ihraç ederim gerek maaş gerek onbin kuruş bu günlerde Darbhaneden alınmak üzeredir efendim, onbini tarafınıza polîçe edeceğimi sarrafa dahi söyledim, biraz mırıldandı, birazı alelhisap olarak bizde kalsın dedi amma kim dinler.

Halet efendinin kendisinden istenilen hediyelerden canının çok sıkılmış olduğu bu mektubun muhtelif yerlerine yazdığı notlardan anlaşılmaktadır.

Kuriyenin çend ruz zarfında çıkarılacağı cümlesine gelince; kuryenin çok geç gönderilmekte olduğunu defalarca görmüş olan büyük elçi bu hususta şu notu koymuştur:

«Şu çend ruz tabirini her zaman ben de yazarım da kaç gün eder bilmezdim, meğer bin bir gün imiş, kuririn gelmesinden anladım». Sarrafın, paranın Halet efendiye polîçe edileceğini öğrenmesi üzerine mırıldanması hakkında, Halet efendi: «Halterder köpek» cümlesini yazmış; sarrafın alelhisap paranın bir miktarını istemesi üzerine mektubu yazanın, kim dinler demiş olmasına da «aferin aferin sakın ha» notunu koyarak sarrafın atlatılmış olmasından dolayı memnuniyetini göstermiştir.

28 Mayıs tarihli ikinci bir mektupla Halet efendiden yine hediye istenmektedir:

«Veliyyünniamâ efendim

Canım efendim, Pariste abur cubur ufak tefek şeyler bulduka alup bendenize gönderin. Kimi hediye olur kimi behasile alnup sarrafa havale buyurulur, ezcümle kerametpenah hoca efendimiz yeşil taşlı gözlük isterler. Altmıştan yukarısında kullanılacak gözlüklerden tarafı müşarünileyhe irsal buyurun. Evvelki tahriratta bir kutu yazmıştım bir kadem akdem irsaline himmet buyurun, bu kadar şey hediye olmaz, behalarını işaret buyurun saat dahi

hesaba dahildir bir nekre tuhaf çekmece saati olsa alırım, himmetiniz ile ucuz olması hediye sayılır, elhasıl sizin elçiliğiniz müddetinde biraz şey becermeliyiz ve kulunuza her şey lâzımdır, ehven olması hediye sayılır efendim.

Haşiye: Göndereceğiniz şeyleri ben sayamıyorum siz irsal buyurmalısınız, behaları peşin sarrafa teslim olunur. İki yüzü kaputluk çuha dahi matlûbatımdandır. Bizim bir dede vardır o da saniyeli bir saat ister efendim.

Halet efendinin bu mektuba ilâve ettiği muhtelif notlar arasında en karakteristiği «artık beni yemlik ettiler» cümlesidir. Hediye isteyenlere karşı, her halde manen borçlu bir vaziyette olacak ki Büyük Elçi, mektupları yırtıp sepete atamamış, hediye aramak, seçmek ve nihayet İstanbula göndermek mecburiyetinde kalmıştır, hiç şüphesiz bu hususta hem vaktinin hem de parasının mühim bir kısmını israf etmiştir.

Tarihsiz bir mektubunda [1] Halet efendi, devlet erkânına yoladığı hediyelerden şu şekilde bahsetmektedir:

İptida kerametlü hoca efendimize [2] rubudan büyük yarım-ıktan küçük yirmi ufak hap alır minakâr ve beyzî bir kutu ve iki adet görlük ve envai selâsesinden on beş adet kaşık bağı ve devletlü Reis efendimize [3] emirnamelerinde işrab buyurdukları şal çuhalarından ve Sadrazam efendimize [4] ferman buyurdukları tabak ve kâse ve sizin bir dede varmış ona saniyeli saat ve bir küçük tuhaf saati ve kusur abur cubur ve ufak tefek şeylerden gönderiyorum. Kaşık bağları bu tarafta gayet ucuz, onbeş danesini birden aldım ve hoca efendimizin kutsunu, ve gözlükleri tıpkı tarifiniz üzerine aldım ve çuhaları dahi aldım, lâkin kâse ve tabak maddesinde çünkü bu tarafta fağfurların pek âlâsı gayet behalı olmakla ticaret için memaliki saireye götürmek elvermez, binaenaleyh resimleri kendileri istimal edecekleri gibi yaparlar, İstanbulda kibar efendi-

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, D. 1.

[2] Şeyhülislâmın kasdedilmiş olması muhtemeldir.

[3] Reisülküttâb: Hariciye Nazırı.

[4] Yusuf Ziya Paşa.

İlerimizin sofralarına elvermez; bu cümle ile gerçi on tabak ve iki yoğurt ve salata kâsesi hazır bulup elyevm kusur çorba ve hoşaf kâseleri ve biraz büyücek tabakları ısmarladım, amma ekal üç aya muhtaç, şimdi emirlerine sür'ati imtisal için bunları tiz elden göndereceğim, ancak tabak ve kâse behemehal sefine ile gitmeğe muhtaç olup karadan gitmek muhal olmakla hazır gemi var mı diye Marsilyaya kâat yazdım, bir iki aya kadar kalkacak bir gemi varmış, şimdi oraya göndereceğim; kaldı ki çuhalar da kaşık bağları da öyle olmak icabeder zannederim zirâ bizim kurir [1] yok bunların kuriri alsa alsa bizden bir küçük sandık alır, bulursam karadan bulmazsam tabaklarla beraber sefine ile irsal ederim efendim.»

Devletlû Reis efendimiz çuhaların parçaları büyücek ve renkleri tatlı olsun deyu emirnamelerinde işrab buyurmuşlar ve siz dahi kezalik ve akçesile isterim buyurulmuş anların akçesine âmedicilik iradı vafir olmayup kuvvai kahiriei sefaretle alınabilür, şimdilik ben tarafı kemteranemden olarak bir kıt'a devletlû Reis efendimize ve bir kıt'a Kethüda beyefendimize ve bir kıt'a Mektubi efendimize ve bir kıt'a Hakipayilerine ve bir kıt'a dahi Sadrazam efendimize olmak üzere kulunuz irsal edeyim, kaldı ki renkleri bu şal gibi, çuhanın bundan gayri rengi olmaz zira boyama değildir, ve bu mertebe letafeti boyasız olduğundan ve büyükleri dahi cümlesi böyledir böyle dokurlar ve sonra etrafı işletip zengin karılar kış günü arkalarına alırlar. Frenkler giymezler ve gayet tahminden bir kaç kat behalî olmakla satı için ahar yere gitmez binaenaleyh bu büyüçük yaparlar.» [2].

Halet efendiyi meşgul etmiş olan hediye mes'elesinin bundan ibaret olduğunu zannetmiyoruz. Fakat bu yazdıklarımızdan dahi Osmanlı elçisinin asıl vazifesi yanında, teferruat kabilinden sayılması lâzım gelen bu meselenin nasıl bir ehemmiyet kesbettiği ve Halet efendiyi ne kadar çok oyaladığı kolayca anlaşılıyor.

Halet efendinin, ilk sıralar, Paristen hoşlanmadığı ve canının

[1] Kürye demektir.

[2] Arşiv dairesi, S. 38.

çok sıkılmış olduğu da bazı mektuplarındaki şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Bu iç sıkıntısı o kadar büyüktür ki Osmanlı elçisi, fransızca bile öğrenmeğe teşebbüs edememiştir. Bu cihetleri, hususî bir mektubunda şu satırlarla anlatmaktadır:

«Devletlû inayetlû Veliyyünniamâ efendim sultanım hazretleri

Hemişe, Cenabıhak vücudü devletlerine sefâî hatır, kâffeî umurlarında tevfiğ ihşan eyliye âmin. Arzuhalı elçi kullarıdır ki bu defa yazacak şey bulamadığımdan hemen dört kıt'a kâatlarda bazı mevad yazup hakipaye takdim eyledim, hal ettirdikten sonra devletlû merhametlû velinimetî bîminnetim Reis efendimizin hakipayilerine yüz sürüp takdim buyurasız, amma hâlâ iki satır bir varakanıza destres olamadım, meraktan boğuluyorum, alimallah hiç sohbet edecek kimsem yok, bütün gün bir odada oturup kitaba bakıyorum, dahi fransızca öğrenemedim, sıkletden heves gelmiyor, bilmem nasıl etsem efendim, bundan üç beş gün evvel, pek mufassal kâatlar yazup avdet eden maslahatgüzara verdiğimden şimdi tekrar tafsîl canım istemiyor, maahaza biliyorum ki bu kâat ondan evvel varır zira o gemi ile gidecektir işte artık elverir efendim, odada olan efendiler hazeratının cümlesine dualar ederim ve dualarını niyaz ederim ve kerametlû hoca efendimizin destî şeriflerini bus ve hayırdualarını niyaz ederim ve Pertev efendiye Paris dolusu dualar ederim destî şeriflerini bus ederim, Paris dolusu destî şeriflerini bus zannolunmasın meramım mazmundur meram dahi Parise göre mazmundur zira bu da meramımdan ibarettir, ay efendime söylileyim, Âmir beyefendiye de dualar ederim. Nuru aynım mühürdar Osman efendi hazretlerine cihan kadar dualar ederim, İstanbulda olanların da bahtı var, Frengistan sakil. Ruus kesedarı Ömer efendi yerinde solumasın zira gurbet güç, Reis kesedarı efendi pederimiz ne âlemde? Mısırdan oğulları gelmiş diye işittim, aslı var mı İşte böyle saçmalar efendim, sizi taciz ettik diyelim hatalarımıza estağfurullah [1].

[1] Arşiv Dairesi, S. 35.

«Devletlû veliyyünniamâ efendim

Bir kâadınız alup keyfiniz yerinde olduğunu bilsem burada yazacak tûrrehat çok var amma bilmediğimden cesaret edemiyorum.

Halet efendinin Paristeki hayatının bir takım noktalarını, İstanbulla gönderdiği ve İstanbuldan aldığı mektuplarının bazı satırları ile tesbit ettikten sonra, Fransa ve Fransızlar hakkındaki intibalarının mahiyetini tetkike başlayabiliriz.

III. HALET EFENDİNİN FRANSA VE FRANSIZLAR HAKKINDA İNTİBALARI

Bu bahse başlamadan evvel, üzerinde durulması lâzım gelen önemli bir nokta vardır ki şudur:

Bazı Osmanlı ricali ve münevverleri, XVIII inci asrın başlangıcından beri. Garbın, Şarka nazaran bariz bir üstünlüğe malik olduğunu müdrik idiler, esasen; bu idrak dolayısıyledir ki Üçüncü Ahmet ile Osmanlı İmparatorluğunda bir yenilik cereyanı da başlamış ve bilhassa XVIII inri asrın ikinci yarısında, Mahmud I devrinde şiddetlenmişti. Fransa ihtilâlinin başladığı tarihte, Osmanlı tahtına geçen Selim III. seleflerinin izi üzerinde yürüyerek bilhassa orduyu garplılaştırmıya karar vermiş ve bu kararını tatbik için Fransız teknisiyen, muallim ve müşavirlerinin yardımını temine uğraşmıştır. Bu yardım vesilesile memleketimize gelen Fransızlardan ve muhtelif vesilelerle Fransaya gidib avdet eden kimselerden, Fransa'nın bize nazaran üstün olduktan maada diğer Avrupa devletlerine nazaran da faik olduğu söylenmeğe başlanmıştır. Bu cihet, Fransa ihtilâl hükûmetlerinin düşmanları üzerine kazandıkları muvaffakiyetler ve 25000 kişilik bir Fransız ordusunun Mısırı istiâya muvaffak olarak, uzun müddet Osmanlı İmparatorluğunu oyalamağa muvaffak olmasile de tebarüz etmişti. Şu halde, Halet efendi, henüz İstanbuldan hareketinden evvel, diğer devlet adamları gibi, gideceği memleket hakkında bu bahsettiğimiz mahiyette bilgilere sahip idi. Binaenaleyh, Halet efendinin, Fransa ile ilk temasından edindiği intibaların mantıkan, İstanbuldan hareketinden evvel ora hakkındaki bilgileri teyit ve tevsî eder mahiyette olmaları lâzım gelir. Her ne kadar böyle olması lâzım geirse de bu inti-

balar tam mânâsile menfidir. Halet efendi, Garpta üstünlük değil bilâkis bir düşkünlük görmektedir. Bakınız 1219 [1] tarihli mektubunda kendi tâbirince Frengistan ve Frenkler hakkında ne diyor? [2]

«Bir gün evvel şu Kâfiristandan hayır ile halâs olmaklığım için dualarınızı niyaz ederim, zira Parise kadar geldik halkın nakl ve methettikleri Frengistanı dahi göremedik o tuhaf şeyler ve o akıllı Frenkler kanğı Avrupadadır bilemem.»

Ramazan 1219 tarihli bir diğer mektubunda da dostlarına ayrı ayrı selâmlar yazdıktan sonra, sıra bir Ahmed efendiye geldikte şunları yazıyor: [3]

Ahmed efendinin ellerinden öperim, yani hatırlarına bir ves-
vese gelmesin kemali tevazuumdandır yoksa bilgilerine imrendi-
ğimden değildir, bana sûizan buyurmasunlar, Frengistan şöyle,
Frengistan böyle, Frenklerinki gibi akıl olmaz dererdi, acaba
bunlar Frengistanın ne semtine düşer canım efendim, bir tashih
kabil ise tashih buyurulup kulunuza tahrir buyurasız; inşaallah
Cenabı kadribicünün lûtfü ihsanile avdetimiz müyesser oldukta
akıl ve reftar ve izân ve güftadlarının ve komedya ve opera tâbir
eyledikleri mahallerin tasvir ve taklitlerini eyuce ifade ederim ve
bizim kulağımıza niçin böyle galatla tutulduğunun hikmetini söy-
lerim.»

Bir başka mektubunda, Halet efendi Fransızların türklere na-
zaran durumlarını ve belli başlı üstünlüklerinin neden ibaret ol-
duklarını şu şekilde anlatır:

«Devletlû efendim, süphanallah bu nâsın [Fransızlar kastedi-
liyor] akıl ve itikatları bir acaib şey ki, bu kadar müddettenberu
methüsenasile kulağımızı doldurdıkları Frengistan hudâ hakkı için
söyledikleri gibi olmadıktan başka ekser hilâfını bulduk, akıl
ve dirayetleri ilim ile şu mertebedir ki, ehli islâmıla farkları bizim
kayıkçılar ile kâtiplerimizin ne kadar farkı var ise o kadar farkı

[1] 1804.

[2] Arşiv Dairesi, S. 35, No. 17.

[3] Aynı vesika.

var. Hileleri ve politikaları gayet kaba, dahi niyet etmezden evvel
nere e şüru edecekleri anlanur, bu galebeleri ancak bizdeki gayret-
sizlikten neş'et ediyor, yoksa ne bizim gibi şeci askerleri var ve ne
bizim yükelâmımız gibi vükelâsı var, şu bizim topçu çorbacıları an-
lardan çok söz anlar sermayeleri akvaldan gayri bir şey yok, ali-
mallah öyle zannederim ki bir zuhurattan üç dört senede bir yirmi
beş bin kese akçe idhar olsun enfiye ve kâat ve billûr ve çuha
ve fağfur için beş kârhane ile lisan ve coğrafya fûnunu için bir
mektep yaptırılrsa, beş sene mürurunda hiç denecek bir tutunacak
şeyleri kalmaz. Cem'i ticaret rayiclerinde esas bu beş maddeden
ibarettir. Allah efendilerimize bir gayret ihsan eyleye âmin «Val-
lah insanın bu yüreğinin yağını üzüyor, bu akılda herifler böyle
hayvanatı acibe gibi asker ile bize galip olsalar, Allah efendimizi
ikaz eyleye âmin.» [1].

Halet efendiye, İstanbuldan gönderilen mektupların birinde de,
Fransanın güzelliğinden, ferahlığından bahsedilmiş olacak ki, İs-
tanbula cevaben yazdığı mektuplarda bu mevzua dair şu satırlar
göze çarpar:

«Bu tarafın müferrihliğinden sual olunuyor, zılâmı küfür cemi
mahallini istiab etmiş. Bizim Mehmet dede efendi cünuna gelece-
ğinde şüphe yoğidi, anınla kâh mütaleayı kelâmı ehlullah ve kâh
tilâvetle güçlûkle eğlenebiliyoruz. Frengistanın müferrihliği müslü-
mana göre değilmiş efendim, Cenabıhak hayrı ile kariben halâs ey-
leye.» [2].

Halet efendinin, o vaktin tabirile, Frengistanda her şeyi kötü,
berbat ve ahlâkan düşkün görmesi, o dereceyi buluyordu ki, Frenk-
ler lehinde söz söyleyenlerle münakaşa bile edilmek caiz olma-
yacağını şu şekilde ifade ediyor:

«Frengistanı, sizi ihafe veyahut iğva için, her kim sena ederse
sual buyurasız, sen Avrupaya gittin mi deyu, hayır gitmedim, ta-
rihlerden biliyorum der ise iki kısımdan biridir ki şimdi izah olu-

[1] Topkapu Arşivi, No. 4766.

[2] Aynı vesika.

nur, beli gittim ve biraz zaman eğlendim derse, elbette Frenklerin taraftarı ve casusudur, gitmedim der ise iki kısımdır, ya eşektir, Frenklerin yazdıklarını dinler, yahut gayreti diniyesinden tamamen Frenkleri medheder ki zımnında ehli islâmı çıksın deyu, işte bu kaidei külliyyeyi bilesiz, ezcümle her ne kadar dünyada Ermeni ve Rum varsa müslümanlar, mahbubperestdir, bu fasıl ayıp şey, maazallah Frengistanda olamaz ama olsa o saat afeşe yakarlar, hem pek ayıptır depu işite işite cümlemiz bu itikatta idik, meğer hiç andan gayrı maslahatları yok. Pariste, Paleruvayyal tabir ederler bedesten gibi bir mahal var, ama gayet vüs'atli, dört tarafı dükkân ve dükkânlarda envaı meta var, üstleri oda, odalarda bin beş yüz karı ve beş yüz oğlan var ki kârları puşlukla münhasır, gece gitmek muayibden, gündüz beis olmamakla mahsus temaşasına vardık, içeru girildikte cevanibi erbaadan karılar ve erkekler gelene birer basma kâğıt veriyorlar; içinde yazar ki, şu kadar karılarım var; odam filân yerde; şu kadar akçayadır, biri dahi şu kadar oğlanım var, yaşları şu kadardır, şu kadar narhı var deyu mahsus basılmış kâğıtlar verir ve bunlardan gerek oğlan, gerek karı frengi illetine uğrarlarsa timar etmek için devlet tarafından muvazzaf hekinler var ve karılar, oğlanlar her bir adamın dört yanını muhasara edüp hangimizi beğeniyor deyu debaber gezerler ve kibârı Paleruvayyale vardınız mı, karıları ve oğlanları beğendiniz mi deyu iftihar ederek sual ederler. «Buracığını hoca İbrahime okuyasız» Elhamdülillâh memaliki islâmiyede bu kadar oğlan ve gulâmpara yoktur.» [1].

Umumî olarak, Fransa hakkındaki menfi fikirlerini bu misallerle tesbit ettiğimiz Halet efendi, Fransız devlet rejimi, devlet erkânı ve bunlar arasında bilhassa Napoléon ile Talleyran'ı da garib kelimesile tavsif edilecek bir şekilde tarif eder.

Malûmdur ki, Halet efendi Parise vardığında Fransada devlet rejimi Konsüllük idi. Konsüllük üç kişiden ibaretti. Napoléon Bonapart, birinci konsül sıfatile hem devlet, hem hükûmet reisi idi.

Halet efendi bu rejim için diyor ki: [2]

[1] Topkapu Arşivi, No. 4766.

[2] Arşiv Dairasei, S. 35, No. 18.

«Bu Frañceluların kralları olmadığından devlet olamadıklarından başka vuku bulan fetretten naşı menasibi vecahın ekserisi esafil nasda ve arada bazı kişi zadeler kalmış ise dahi nüfuzu kelâm esafil ve erazil elinde olduğundan cumhur dahi olamamışlardır; hemen fiyei bagiye, yani türkçe it derneği gibi olduklarından vechen minelvücu bir millet için bunlardan emniyet ve dostluk olamaz.»

Başka bir mektubunda da Fransa devlet ricali için şunları yazmaktadır: [1]

«Bunların etvarı bagiyane ve vükelâsının iş içinde olanları cümle geda çeşim ve berberiler gibi bir levendane hareketleri var; asla düvel usulüne uymaz ve düveli abdi memlûkleri gibi kullanmaya çalışırlar. Gerek Bonapartta, gerek istihdam eylediği ministrolarda [2] devlet lisani ve reftarını bilir adam olmadığından tavırları eşkiya sergerdeleri gibidir, riayeti hatır ve müskit cevap bilmezler, her şeyi zor ile görmeğe çalışırlar, hattâ Talleyran cümlesinden ziyade ocak zade olmakla ehvenleri gibi anulur ve âkıldır; lâkin papaz bozuntusu olduğundan düvel beyninde carî usûlde o dahi yabandır ve gayet haindir.»

Osmanlı büyük elçisi, Fransa ihtilâlindeberi adetleri çoğalan gazetelerin mahiyet ve maksatlarını da göze çarpan bir ifade ile anlattığı görülmektedir: [3]

«Avrupada gazete icadından garaz havadisi vukuu üzere zabtolmayup kendi kârlarını terviç için nâsın kulağını doldurmak mülahazalarıdır, münasip görünürse olveçhile yazarlar, biraz müddet Devleti Aliyenin hilâfında ve İngilterelü şöyle etmiş, böyle etmiş deyü tahrirden meramlar, mücerret gerek çakerleri ve gerek bu taraftan Devleti Aliyede bazılara hafiyeten havadis yazanlar bu eracife inanup peyderpey Devleti Aliyeye tahrir ile İngiltere ve Rusya ittifakına bir hâlel verecek arıza hudusuna müterakkib ol-

[1] Arşiv Dairesi, S. 35.

[2] Nazırlar demektir.

[3] Arşiv Dairesi, S. 35, No. 18.

duklarındandır. Ama bu defa sanurum ki inşaallah istedikleri Türk elçisine düşmediler ve bu veçhile izahtan meramı çâkeranem yani siz bilmiyorsunuz demek değildir, mesmuat ve mübassıratım her ne ise yazmak lâzimei memuriyetimdendir, bunları eserine koyup da yazmış deyü derununuza bir helecan gelmeyüp bu milletin dostane her ne ki rüyet ve istima olunursa zımnında Devleti Aliyeye bir rahne mülâhazasına mebni ettikleri cezmen ve yakinen bilüp vechen minelvücu eylediğinizden şaşmamamız için tahrir ederim.»

Halet efendi, gazetelerin Osmanlı İmparatorluğuna dair neşriyatından tercemeler yapup Babıâliye göndermiştir. Bu tercemelerden bir kaçını aynen derç ediyoruz:

Gazete tercemesi

«Merhum ve mağfurunleh kaptanı derya Hasan Paşanın bayramdan sonra mal eşyası fûruht olup dayınlerine eda olunacaktır, veziri müşarünileyhin hazinedar ve vekilharcı hiyanetleri zuhur etmekle cezaları tertip olunmuştur.

Hâlâ kaptanı derya Kadri Paşa hazretleri, Tersanei Amirede, lüzum olmıyan muhdes şeyleri def ve iktiza şeylere dahi gereği gibi tekayyüd ve ihtimam ederek âkilâne hareket ediyor.

İngiltere elçisi badel'iyd huzuru hümayuna ruymal olacaktır. Rumeli tarafında olan eşkiya, Tekfurdağı taraflarına gelmişler iken memur olan Devleti Aliye askeri, eşkiyai merkumenin üzerlerine varup bir taburunu hayyen ahz ve cümlesini tertibi ceza ettikten sonra bu haberi meserret Asitane tarafına vârid olmuştur.

Deba [1] gazetesinin tercemesidir.

İskenderiyede olan Arnavut askeri ve Kölemen Ali Paşa askeri ahali ve fukaraya zulmettiklerinden naşı İskenderiyede olan düvel konsolosları Asitanede mukim olan elçilere yazup elçiler dahi bu maddeyi Devleti Aliyeye haber verüp ancak bu madde için Devleti Aliyeden bir cevap zuhur etmemiştir.

Rumelide olan eşkiyanın vücudünü külliye izale ile yeniden

[1] Débat.

bir nizam vermek için sekiz bin nefer asker ile Rumeliye gelmek için Arnavutlukta olan paşaya ferman isal olunup ve Asitaneden dahi veziri müşarünileyhin maiyetine üç bin nefer asker irsal olunacaktır deyü isimleri tasrih ve beyan olunan gazetelerde muharrerdir [1].

Püblisis [2] gazetesinin tercemesidir

Devleti Aliyeye bu günlerde bir büyük meşveret edüp meşveretten sonra karada mevcut olan asakiri Devleti Aliyeye bir yere cemolsunlar diye etrafa evamiri aliye neşrile tenbih ve tekid ve bundan maada bir taraftan yeni baştan asker tertip ve askere yazılmakta muhalefet edenleri cebren ahz ve askerî defterine kayd ve hini hacette hazır ve âmade bulunmak için sanayii harbiye tahsiline gönderiyorlar [3].

Bu gazetelerin neşriyatını Halet efendi, Fransız hariciyesi nezdinde protesto etmiştir. Bu hususta takdim ettiği takririn metni şudur:

Sureti takrir [4]

Bir müddettenberi, gazetelerde aralık aralık Devleti Aliyeye hakkında iradı ekâzib olup ancak bu defa vukubulan maddede Devleti Aliyeye henüz Françelu aleyhinde olan düvel ile müttefikane hareket ederek bitarafıktan nükûl eylediği yokken, gazetelerde bu mertebe vükelâyı Devleti Aliyeye hakkında iftira ve isnada malemyüken olunduğunu, bir veçhile şânı saltanatı seniye lâyık olmadığı ve ehli islâmdan bu âne kadar düveli saireye meyl suretini kimesne kabul eylediği mesmu değil iken, Devleti Aliyeye gibi bir azimüşşân devlet hakkında gazetecilerin bu mertebe eracif tahrir etmelerini Fransa devleti dahi münasip görmeyüp ve kabul etmeyecekleri nümayan olmağla gazetecilere fimabât bu makule şey tahrir etmemeleri tenbih ve te'kid olunmak hususu Françe devleti tarafından dostane iltimas olunur.

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, H. 8.

[2] Publiciste

[3] Arşiv Dairesi, S. 35, H. 3.

[4] Arşiv Diresi, S. 35, H. 3.

Halet Efendinin, Fransa, Fransızlar ve hükümetleri hakkında düşüncelerini, mektuplarından seçtiğimiz satırlarla gösterdik. Bu satırlardan ilk sızan mâna, Halet efendinin görüşlerinde açık tarafgir ve sathî olduğu ve yahut kasten öyle görüldüğüdür. Halet efendi, diğer elçiler gibi, sefir bulunduğu memleketin içtimai, iktisadî, siyasi ve askerî müesseseleri hakkında tetkikler yapup İstanbul'a, Devlet adamlarını tenvir için gönderecek yerde, indî bir takım mütalealar ve ancak Fransa'nın Paris şehrinde bulunan Paleruvayyal denilen bir umumhaneyi tasvir etmekle hem vaktini kaybetmiş, hem de Avrupa düşmanlığı ile iftihar eden mutaassıp Babîâli ricalinden bir kısmının taassubunu kırbaçlamıştır. Selim III'ün, memleketi hiç olmazsa ordu ve idare bakımından garplılaştırmağı prensip edindiği bir anda, büyük bir gayrı memnunar kütlesi teşekkül ettiği düşünülürse, Halet efendinin, bu kütleyi de körüklediği ve Avrupa hakkındaki görüşleriyle ona muhalefet fikri aşıladığı varid görülebilir.

Halet efendiyi, bu yolda yazmağa sevkeden hakikî âmillerin neler olabileceklerini vesikaların muhteviyatından çıkarmak mümkün olamıyor. Binaenaleyh biz bu âmilleri araştırırken, kanaatimize yatkın gelenleri aldığımızı burada tasrih etmeğe lüzum görüyoruz.

Kanaatımızca; Halet efendinin büyük sefir unvanile vazife gördüğü Fransa'yı ve Fransızları ehemmiyetsiz göstermesi kafasızlığından ve görgüsüzlüğünden değildir. Fransaya gitmesinden evvel olduğu kadar avdetinden sonra da, Halet efendi, bilhassa zekâsile nazarı dikkati çekmiş bir zattır. Şu halde, Halet efendinin ifadesinde kast var demektir. Bu kast ne olabilir? Daha Paris büyük elçiliğine tayininden evvel İstanbul'da iken, dahil olduğu cemiyetlerden bazılarında, Garbın ilerleyişi ve bize nazaran üstünlüğü hakkında bir takım münakaşaların yapılmış olduğu ve Halet efendinin bu münakaşalarda Garp aleyhdarlığı yaptığı bazı vesikaların genel tonlarından anlaşılmaktadır. Halet efendinin, realiteyi gördükten sonra da Garp aleyhinde mütemadiyen yazmış olması belki bir izzeti nefis meselesidir.

Bu âmil tatmin edici olmadığı takdirde, Halet efendinin, Mevlî tarikatına mensup olduğunu göz önüne alarak da bir çıkar yol

bulmak mümkündür. Filhakika, bu tarıkata mensup olanlar, kâfir addedilen Garplıların methiyelerini her ne şekilde olursa olsun yapmayacakları pek tabiidir.

Keza, Halet efendiyi himaye eden kimselerin, daha doğrusu, onu Paris elçiliğine gönderenlerin Garp düşmanı olmaları muhtemeldir. Halet efendi, onların temayülleri okşiyarak, tuttukları yolda haklı olduklarını teyit etmekle daha ziyade teveccühlerini kazanacağını tahmin ettiğinden öyle hareket etmiş olabilir.

Halet efendinin Garba dair mütemadiyen menfi görüşler yazdığı sıralar, onun maiyetinde Parise giden Divanı Hümayun kütübından Nazmi efendinin, avdetinde Babîâliye takdim ettiği raporda, Osmanlı İmparatorluğunun istifadesini mucip olabilecek malûmat verdiği görülmektedir. Bu malûmat üç nokta etrafında toplamulâsa edilebilir:

- 1- Bonapartın karakteri.
- 2- Bonapartın asker toplamak usulüne dair.
- 3- Pariste askerî mektepler hakkında.

Nazmi efendi, birinci nokta etrafında şu müsbet malûmatı sıralamaktadır:

«Bonapartenin sinni otuz beş, otuz altı yaşında olup üzerinde olan elbisesinin mahiyeti yüz kuruş etmez, zira elbise değil, zevki dünyadan bir şey ile mütelevviz olmayup hemen ancak zikir ve fikri ruzu leyal asker ve düşmana ne güne hile ile galebe olunabilir deyu cenk hilelerinden gayri birşey fikri olmadığı etvarından malûm ve her bir maddeyi nizama rapt ve alehusus nizamı askeriyede ne derecelerde ikdam ve askerî taifesinin dahi sanayii harbiyeden gayri bir şey fikirleri olmayup daima talim ve taallüm ile meşguldürler [1].

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, Napoléon Bonapart, ciddi işlerle uğraşan bir insandır. Bizde yenîçeri ordusunun bir ordu halinden çıkıp da bir insan kalabalığına inkılâp ettiği ve padişahın askerî yenilik yapmak istediği bir zamanda, ordusu muzaffer olan bir devletin reisi ve askerî nizama verdiği ehemmiyet hakkında, Nazmi efendi tarafından yazılan şeyler alâkayı celbedecek mahiyettedirler.

[1] Arşiv Dairesi, s. 38, No. 208.

Bonapartın asker toplatmak usulüne dair yazılan satırlar dikkatle okununca, ıslahatçı padişahın görüş ufkunu genişletecek mahiyette oldukları anlaşılır:

«Bir kimsenin evlâdı 21 yaşına girdiği gibi, her kimin evlâdı ve her kime müteallik olursa olsun asker yazılup yedi sene devlete hizmet ettikten sonra, eğer isterse askerlikte kalup yolile onbaşı, yüzbaşı, binbaşı olur. Eğer istemezse yedi seneden sonra askerlikten çıkıp dilediği tarika sülûk eder. Otuz bin kişi, Napoléona lâzım olsa, 21 yaşında olan neferlerden 30,000 den fazla, meselâ 50,000 toptar, hem askerler arasında lâf olmasın ve hem de lüzumundan fazla asker için sarfiyat yapılmasın diye kur'a çekilir, 20 bin beyaz kâğıt, otuz bin siyah kâğıt ile karıştırılır, torbalara konur, herkes torbadan bir kâğıt çeker, siyah kâğıt çekerse askerdir, ya derhal gidüp ve yahut iki bin, iki bin beş yüz kuruş vermekle halâs olur, Eğer çektiği kâğıt beyaz ise o beliyeden tahlisi giriban eder, askere ayrılanlar derhal harbe gönderilmez, civar kasabalarda bir sene kadar talim ederler.» [1]

Nazmi efendinin, Parisin askeri mektepleri hakkında da yazdıkları enteresandır:

«Ofiçiyaller [2] hemen def'aten ofiçiyal olmayup, Paris şehrinde politika ve coğrafya ve hendese ve saire sanayii harbiye tahsil için bir kaç adet mekteplerde devlet tarafından okutulurlar, on dokuz, yirmi yaşında altı bin neferden mütecaviz kimseler tedris ve tahsili sanayii harbiye ile meşgul olup tamamen gereği gibi tahsili ulûm ettikten sonra, bittecrûbe meharete göre, yüzbaşı, binbaşı olurlar.» [3]

Halet efendinin, Fransa ve Fransızlar hakkında görüşlerini tesbit ve Nazmi efendinkilerle mukayese ettikten sonra, elilik vazifesini başarmakta ne derece muvaffak olduğunun izahı meselesine başlayabiliriz. Bunun için de, evvelâ Fransanın, Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki siyasetini görelim.

[1] Arşiv Dairesi, S. 39, No. 208.

[2] Zabıt demektir. (Officier).

[3] Arşiv Dairesi, aynı vesika.

IV. HALET EFENDİNİN PARİSE VARDIĞI SIRALAR OSMANLI - FRANSIZ MÜNASEBATI

Halet efendinin Parise varmasından bir yıl önce, Mısır meselesinin başlattığı Osmanlı - Fransız harbi son bulmuş ve iki devlet arasında bir sulh muahedesi aktedilmişti. Binaenaleyh, Halet efendi, bu yeni sulh devrinin, Osmanlı Hükûmeti tarafından Fransaya gönderilen, ilk büyük elçisi idi. Bu devrin mahiyeti hakkında faraziye mahiyetinde de olsa bir kaç mütalea serdetmek için, ihtilâldenberi Osmanlı - Fransız münasebatına bir göz atmak lâzımdır.

Fransız monarşisinin sukutuna kadar Osmanlı - Fransız münasebatı, Kanunî Sultan Süleyman ile Fransuva devrinden başlatılan an'anevî bir dostluğa dayanmakta idi. Siyasî hiç bir ittifak vesikasına dayanmayan bu dostluğun esasları, iki devlet arasında imzalanan ticarî anlaşmalara istinad etmekte ve Osmanlı İmparatorluğundan ziyade Fransaya yaramakta idi.

Fransa ihtilâliyle sukut eden monarşiyi istihlâf eden muhtelif ihtilâl hükûmetleri, Osmanlı dostluğuna hâlel getirmekten çekinmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu da, Fransaya düşman kesilen Avrupa hükûmetlerinin saflarına katılmaktan çekinmiş, mutlak bir bitarafılık siyaseti takib etmiş, daha sonra da ihtilâl rejimini tanıyarak, siyasî bir ittifak için ileri sürülen teklifleri tetkike bile başlamıştı [1]. Fakat bu sıralar (1797) Napoléonun, İtalyada, Avusturyahlara karşı kazandığı zafer neticesinde temayüz eden bir general sıfatile Fransaya kabul ettirdiği yeni siyaset, Osmanlı - Fransız münasebatının değişmesine sebebiyet vermiştir.

[1] Fransız - Osmanlı münasebatının ihtilâlden evvel ve ihtilâl esnasındaki durumunun bir hulâsasını Tarih Semineri Dergisinde, Yunan adalarının işgali, ve Osmanlı - Rus münasebatı başlıklı bir yazıda neşrettik. Tarih Semineri Dergisi No. 1, S. 100.

Napoléon, henüz İtalya ordusuna kumandan tayin edilmeden evvel, Osmanlı dostluğunu, Fransa için lüzumlu bulmakta idi. Fransanın kadim iki düşmanı olan Rusya ile Avusturyaya karşı, Türk İmparatorluğunun takviyesini Fransanın menfaati bakımından lüzumlu bulmakta idi. Bu lüzuma o kadar kani idi ki bir aralık Osmanlı hizmetine girip, ordusunu islâh etmeği bile düşünmüş ve bu hususta Fransa hükûmetine bir de istida vermişti [1]. Napoléon, bu sıralar Avusturya ile harb zuhur ettiği için, Osmanlı Hükûmeti nezdine gönderilmemiş, İtalya ordusunun başkumandanlığına tayin edilmiştir.

İtalyada, birbiri arkasından kazandığı bir seri zaferden sonra Bonapart, Fransa için geniş ve büyük bir fütuhât plânı tasarlamıştır. Plânın ruhu şu idi: Fransa, Atlas ve Hint denizlerinde kurmağa teşebbüs ettiği müstemleke imparatorluğu içinde muvaffak olamamış ve İngilizlerin kıskançlığı karşısında yerini kısmen onlara terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bununla beraber, Fransanın bir imparatorluğa ihtiyacı Napoléon için su götürmez bir hakikattir. İngiltere ile İmparatorluk mücadelesi yapmak müşkildir. Bonapart, büyük denizler imparatorluğunun, İngiltereye bırakılması, buna mukabil, Akdenizin Fransaya kazandırılması fikrinde idi. İtalyada yaptığı fütuhattan sonra, İyoniyen adalarının Fransaya ilhakı bu fikrin tatbikine doğru atılmış ilk adım idi. Akdenize mücavir sahillerin büyük bir kısmı Osmanlıların elinde idi. Napoléon, Osmanlı İmparatorluğunun inhitat halinde olduğuna kanaat getirmiş, istikbalde taksim edileceğini tahmin etmeğe başlamış ve Fransanın hissesi olabilecek toprakları gözden geçirmeğe başlamış, neticede Mısırı gözüne kestirmiş, uzun ve metodik çalışması ile Direktuar hükûmetini de bu hususta iknaa muvaffak olarak Mısır seferini tertip etmiş (1798) ve Mısırı zaptetmekle, mefruz Osmanlı - Fransız dostluğu bozulduğu gibi, Fransaya karşı, Osmanlı - İngiliz - Rus koalisyonunun teşekkülüne sebebiyet vermişti. Bu koalisyonun faaliyeti karşısında, Mısırdaki duramayan Napoléon, ordusunu orada bırakarak Fransaya kaçmağa muvaffak olmuş, şöhreti sayesinde Fransa mukadderatını idare eden adamlar arasına karışarak Birinci Konsül sıfatıyla bizzat Fransa siyasetini idareye başlamıştı.

[1] İstida metni için «Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu» başlıklı kitabımıza bakınız. S. 34.

Birinci Konsülün takib ettiği siyasetin en mühim noktası, Fransaya karşı Mısırın işgali yüzünden kurulmuş olan cepheyi parçalamak ve bu suretle Akdenize ait plânlarını kurtarmaktır. Cepheyi parçalamak için, İngiltereyi, yahut Osmanlı İmparatorluğunu elde etmeğe çalışmak beyhude idi. Çünkü bu devletlerden birincisi Fransayı, Avrupa - Şark ticaret yolları üzerinde görmek istemiyor, ikincisi de, islâmlarla meskûn eyaletlerinden biri olan Mısırı hodgehodge Fransaya terketmeyi düşünmüyordu ve düşünemezdi. Binaenaleyh, Napoléon için açık kalan yel Rusya yolu idi. Çar ile anlaşmak mümkün olabilirdi. Esasen siyasi vaziyet bütün imkânları bahşediyordu. Çar Pol, Akdenizde muvazenenin bozulması üzerine Osmanlılar ve İngilizlerle Fransızlara karşı anlaşmıştı. Neticede, İyonien adaları Fransızların işgalinden kurtarılmış ve dolayısıyla Şarkî Akdenizde Rus menafiini tehlikeye koyan vaziyet ortadan kalkmıştı. Malta da İngilterenin eline geçmişti. İlk anlarda Çar Pol I, Maltanın Fransızlardan İngilizlere geçmesini sempati ile karşılamış, fakat bu sempati adanın eski sahiplerine, yani Malta şövalyelerine teslim edileceği zehabından ileri gelmişti. Halbuki, İngilizler, Maltadan çıkmak veya onu şövalyelere iade etmek niyetinde olmadıklarını hissettiriyorlardı. Çar Pol'a göre, Akdeniz muvazenesi, bu sefer de İngilterenin lehine bozulmuş oluyordu. Rusyanın İngiltere menafiini temine çalışmasında, Çar, kendisi için bir kâr görmüyordu. Çar, diğer müttefiki Avusturyadan da memnun değildi. İtalya üzerinde Rus ve Avusturya tezleri çarpışıyorlardı. Avusturya, İtalyayı tamamen hâkimiyetine geçirmek istiyor, Rusya ise buna razı olmuyordu. Viyananın tezinde ısrarı. Çarın Avusturya ittifakından çıkmasını neticelendirmişti.

Napoléon, Rusyanın bu durumunu biliyor ve onu kendisine çekmek için zamanın geldiğine hükmediyordu. Rusyaya karşı Napoléonun ilk avansları Çarı cezbedecek mahiyettedir. Şöyle ki; Napoléon, Fransızlar elinde bulunan bir kaç Rus esirini giydirip kuşattıktan sonra fidesiz memleketlerine gönderiyor, Çar Pol da bu jestten memnun oluyor. Napoléon, Malta şövalyelerinin mukaddes kılıcını bir memuru mahsus ile Çara takdim ediyor ve onu şövalyeler reisi tanıdığını bildiriyor. Çar bu defa memnun olmakla kalmıyor, Parise Kolitcheffi göndererek Fransızlarla sulh esasları-

nı tesbit ettiriyor. Bu hâdisle ile de Fransaya karşı kurulmuş olan koalisyon parçalanmış oluyor. Fakat Napoléon için bu kadarı kâfi değildi. Rusya ile bir ittifak akdetmek ve beraberinde onu da İngiltereye karşı harbe sürüklemek istiyordu. Napoléonun bu ittifaktan beklediği netice, Mısır'daki Fransızların vaziyetini kurtarmak ve hattâ Mısır'ı kurtarmaktı. Fakat, ittifakın esası ne olacaktı? Napoléon, Rusyanın, Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki ihtiraslarını bildiğinden bu ihtirasları okşamakla maksadında muvaffak olabileceğini tahmin ediyordu. Mayıs 1800 tarihli, Talleyrana yazılan bir mektup, bu hususu teyit eden açık bir vesikadır. Bu mektubunda Napoléon diyor ki :

«Rusyada bir adamımız olması çok lüzumludur. Osmanlı İmparatorluğu uzun müddet devam edemeyecektir. Eğer Pol I, nazarlarını bu cihete çevirirse menfaatımız müşterek olacaktır.» [1].

Napoléonun Avusturyalılara karşı kazandığı Marengo zaferinden sonra Çar Pol, Napoléon ile İngiltereye karşı harbe girmeyi kabul ediyor, beraberinde Prusya ve Danimarkayı da sürüklüyor.

Napoléon bir taş ile iki kuş vurmak istiyor: Rus ittifakına dayanarak hem İngiltereyi mağlûp etmek, hem de Şark hulyalarını tahakkuk ettirmek emelindedir. Çar ile bu hususta gayet faal bir muhabereye giriyor. Çar da, bir çok Rus hükümdarları gibi, hayalperesttir. Onun da bir Şark hulyası vardır. İki hükümdar arasında Şarka dair bir çok projeler gidip geldikten sonra nihayet şöyle bir proje üzerinde mutabık kalınmıştır :

«General Masena kumandasında bir Fransız ordusu Ruslara katıldıktan sonra, Orenburgtan Buharaya kadar olan mıntakayı evvelâ işgal edecek, sonra Efganistan ile İranı işgal ederek Hinde kadar uzanacak ve oradan da İngilizleri koğarak Çara büyük bir Şark İmparatorluğu kazandıracak. Buna mukabil Çar, Fransızların Akdenizde, Mısırdaki kat'i olarak yerleşmelerine ses çıkarmıyacak.» [2].

[1] E. Bourgeois. Manuel Historique de Politique Etrangère. Cilt 2, S. 212

[2] Projenin metni için: Cevdet Paşa, Cilt 7, S. 343. Bourgeois, Cilt 2, S. 217 ye bakınız

Görülüyor ki, dünyanın nüfuz mıntakalarının taksimi demek olan bu projenin bir ucu Osmanlı İmparatorluğuna dokunuyordu. Maamafih gerek Rusya, gerekse Fransa bu projenin tahakkuku için Avusturyanın muvafakatını lüzumlu görüyorlardı. Bu muvafakat ancak ona da hatırı sayılır bir menfaat temini ile kabildi.

Bu ciheti müdrik olan Napoléon, Viyanaya, Osmanlı Hükûmetinden almak istediği yerlerin tesbitini istiyor. Jozef II de Avusturya payı olarak, Sırbistan, Bosna, Bulgaristan, Eflâk, Buğdanı gösteriyordu. (1801).

Osmanlı İmparatorluğunun taksimi hususunda kat'i bir projenin hazırlanacağı sıralarda Çar Pol katlediliyor. (Nisan 1801) Yeni Rus Çarı Aleksandr, babasını katledip kendisini tahta çıkaranların düşüncelerini biliyor, bunlar İngiltereye sempatikler ve Fransız dostluğuna aleyhtardılar. Çünkü hepsi büyük arazi sahibidirler. Mahsullerini İngiltereye satmakla para kazanmaktadırlar. Binaenaleyh İngiltere düşmanlığı kendilerine pahalıya mal olmaktadır. Aleksandr, tahta geçer geçmez İngiltere ile uyuşmak niyetinde olduğunu göstermeye başlamıştır. Ezcümle, Maltanın İngiltere elinde kalmasına ses çıkarmıyacağını bildiriyor, Napoléonun, Şarka ait projeleri bir defa daha çıkmaza giriyor. Napoléon sulh yapmaktan başka çare göremiyor. Müzakerat, İngiltere, Rusya ve Fransa arasında Amien'de başlıyor. 25 Mart 1802 de, ismi geçen devletler arasında sulh imzalanıyor. Her ne kadar Bu muahedenin iki maddesile Osmanlı - Fransız münasebatı tanzim ediliyorsa da Paris ve İstanbul hükûmetleri ayrı bir sulh muahedesi yapıyorlar. Amien sulhunu takip eden aylarda yapılan bu muahedeye göre, Mısırın Osmanlılara avdetini Fransızlar kabul ettikten maada, Osmanlı topraklarının tamamıyeti mülkiyesini tasdik ediyorlar. İyeniyen adalarının Türkiyenin nezareti, Rusyanın filî himayesi altında bir cümhuriyet teşkil ettikleri ayrıca kabul ediliyor. Fransızların bu muahedenen bütün kârı 1740 kapitülasyonlarını teyit ettirmek, bir de Karadenizde ticarî seyrüsefer serbestisini elde etmek oluyor.

Bu sulh muahedesi ile Fransa, Osmanlıların komşusu olmaktan çıkmış, dolayısıyla evvelce arzettiği tehlikeli vaziyet de kaybolmuştur. Akdenizdeki nüfuzu da kırılmış ve Osmanlılara her hangi bir şekilde kötülük yapacak imkânlar ortadan kalkmış oluyordu.

Binaenaleyh, Osmanlı - Fransız münasebatının sulh esaslarına istinat ettirilmemesini icap ettirecek hiç bir mani kalmamış oluyor demektir. Napoléon, Mısır seferinden evvelki fikrine, yani Rusya ile Avusturyaya karşı Osmanlı dostluğunu kazanmak ve bu iki devlete karşı Osmanlıları kullanmak siyasetine dönmekte bir beis görmüyordu. Bu hususun temini için Napoléonun metodu şudur: Selim III ile doğrudan doğruya münasebata girişmek, onun Fransızlara karşı sempatisinden istifade ederek, Fransız - Türk dostluğunu perçinlemektir. Bu yolda yaptığı ilk teşebbüs, Türk - Fransız mukaddematı sulhiye projesini, kolonel Sebastiyani ile İstanbul'a göndermiş olmasıdır. Kolonel, muahede projesinden maada Selim III için Napoléonun bir ortograf mektubunu da hâmil idi. Birinci Konsül, bu mektupta :

«Mısır seferinin düşmanca bir zihniyetle yapılmadığını, Fransa ile Türkiyenin hakikî menfaatlarının beraberlikte olduğunun anlaşılması için bu seferin Allah tarafından bir bahane olarak hazırlanmış» zikredilmektedir. [1].

Napoléonun bu hissiyatını ciddiye almamak için elimizde sebepler vardır:

Filhakika, Birinci Konsül, İngiltere ve Rusya ile imzaladığı muahedenin uzun ömürlü olacağına inanmıyor, yakın bir istikbâlde tekrar onlarla harbe gireceğini evvelden görüyor ve binaenaleyh tedbirli bulunmak lüzumunu hissediyordu. Bunun için de Osmanlı İmparatorluğunu, Rus - İngiliz ittifakından ayırmağı ve mümkünse onu kendisine dost yapmağı düşünüyordu. Maamafih, Osmanlı İmparatorluğu hakkında takip edeceği siyasetin bütün hatlarını evvelden tayin etmek için bu imparatorluğun umumî vaziyetini iyiden iyiye bilmek istiyen Napoléon, Türk işlerinde bilgisi olan Sebastiyani'den bu hususta uzun ve mufassal bir rapor istemişti, Kolonel Sebastiyani, bu raporunda bilhassa şu üç noktada ısrar etmiştir.

- 1 — Askerî durum.
- 2 — İsyanlar.
- 3 — Efkârı umumiye.

[1] Le Baron de Testa. Cilt 1, S. 510.

Askerî durum hakkında Sebastiyani'nin kanaati şudur:

«Maaşlı daimî ordunun bugün mevcudu çok azalmıştır. İstanbul ve İmparatorluğun belli başlı şehirlerinin asayışı için ancak kifayet etmektedir. Yeniçeri sınıfı hukukunu ve şöhretini kaybetmiştir. Yeniçerilere emretmek çok güçleşmiştir. Hemen hepsi aile sahibi, sanatkâr, çiftçi ve bilhassa hizmetçi olduklarından, harpten son derece korkmakta ve güçleri ancak reislerine yetmektedir. Bütün kışlarında bugünkü günde mevcut 60.000'e baliğ olmaktadır.

Padişahın, Fransız biçim ve cesametinde çok güzel bir topçu kuvveti vardır. Fakat Türkler kullanmasını bilmiyorlar. Esasen hiç bir askerî nakliyat ve levazım teşkilâtı yoktur.

Osmanlıların bahrî kuvvetleri, 27 büyük harp gemisi (üçü üç köprülü) ve yirmi kadar fregattan mürekkeptir. Bu filo, Avrupa'nın mevcut filolarının en güzelidir. İnşa edenler Le Brun ve Benois'dir.

Bahriye zabitlerinin cehaleti hakkında bir fikir vermiş olmak için deniz haritalarına malik olmadıklarını, irtifa almasını bilmediklerini ve pusuladan hemen hiç anlamadıklarını kaydetmekle iktifa edeceğim.

Nizamı Cedidin teşekkülü, İmparatorluğun bütün islâmlarını isyan ettirdi.» [1].

Sebastiyani, isyanlar hakkında da bilhassa Pazvant oğlu, Tepedelenli ve Cezar Ahmet paşa hakkında ısrar etmektedir. Maamafih Sebastiyaniye göre bu mahallî isyanlardan maada bütün İmparatorluk anarşi yüzünden harbe sürüklenmektedir. Esasen âsiler, maiyetlerindeki kuvvetten ziyade İstanbul'da nüfuzlu ricale istinat etmektedirler:

«Pazvant oğlu cür'etkâr olsa ve arzu etse İstanbul'u alır ve hattâ İmparatorluğa bile nihayet verebilir. Kaptan paşa ve Yeniçeri ağası dostlarıdır ve bu işte ona yardım edebilirler.» demektedir.

Osmanlı efkârı umumiyesine gelince Sebastiyani, şu dikkate değer satırları yazmaktadır:

«Gayri mütecanis elemanlardan mürekkep bir milletin efkârı umumiyesi nasıl tanılabılır? İmparatorluk, eyaletler, şehirler ve hattâ kulübelerde oturan ve aralarında din, âdet, an'ane ve men-

[1] Le Baron de Testa. Cilt 2, S. 252.

faat farkı olan İslâm, Yunan, Ermeni, Yahudi ve Frenkleri ihtiva etmektedir. Zaaftan başka bir şeyi olmayan bir hükûmet, bu muhtelif unsurları aynı yolda nasıl yürütebilir?»

Osmanlı İmparatorluğunun zaafını bildiren bu raporun, Napoléon üzerinde büyük bir tesir yaptığı aşîkârdır. Esasen, bu husus, Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Fransayı temsile memur edilen general Brune'e verilen talimatın şu satırları ile de müeyyettir:

«Bugün içinde bulunduğu biçare vaziyetinde Osmanlı İmparatorluğunun Avusturya aleyhine bir taarruz yapmasını bekliyoruz. Şu halde, İmparatorluk bizi ancak iktisadî bakımdan alâkadar etmektedir. Eğer Avusturya ve Rusya, Padişahın topraklarını taksim etmek isterlerse, Fransa menfaatinin bu iki devlet arasında muvazeneyi temin etmek olduğunu her fırsatta söylemeyi ve hissettirmeyi ihmal etmemelidir.» [1].

Elçiden, İmparatorluğun muhtelif paşalıkları hakkında sahih malûmat edinerek hükûmete bildirmesi de tasrih edilmişti. Bu noktada elçinin, Napoléonu tam manasile tatmin edemeyeceği bedihi idi. Çünkü İmparatorluk çok geniş idi. Sahih malûmat edinmek ancak gezip görmekle kabildi. Halbuki, sefir, İstanbulda oturmak mecburiyetinde idi. Bazı casuslar vasıtasile bir takım paşalıklar hakkında malûmat edinmek imkânı yok değildi. Fakat bu malûmatın sıhhatına ne derece inanılacaktı? Napoléon, bütün bu müşkilâtı bilâhare takdir ettiğinden, isteklerini elde etmek için sonraları başka bir vasıtaya müracaat etmek mecburiyetinde kalmış, Kolonel Sebastiyaniyi Osmanlı İmparatorluğunda uzun bir seyahate memur etmişti. Evvelce Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa arazisini dolaşan Sebastiyani, bu sefer, Afrika eyaletlerini dolaşmış, Trablustan başlayarak Mısır ve Suriyenin kasaba ve şehirlerini gezmişti. Her gittiği yerde temas ettiği ileri gelen kimselere Napoléonun selâmını söylemiş, hattâ bazı kimselere de portresini takdim etmiş ve müşahade ettiği haleti ruhiye ile, askerî, içtimai, iktisadî durumu kaydetmiştir. Sebastiyani, 10.000 kişilik bir kuvvet ile Mısırın tekrar işgal edilebileceğini raporun neticesinde kaydetmiştir. [2].

[1] Le Baron de Testa, cilt 1. S. 252.

[2] Le Baron de Testa, Cilt 2, S. 46.

Bu raporda bahsedilen Osmanlıların zaafı, yalnız parasızlıktan ve vasıtasızlıktan mütevellid bir zaaf değildir. Mısır beyleri, Osmanlı hâkimiyetini kolayca kabule mütemayıl görünmüyorlar. Onlar Fransızların, Mısır gelmesinden evvelki durumun avdetini istiyorlardı. Halbuki bu vaziyetin avdetine, beylerin Mısırda eski muhtariyetlerine Bâbîâli muhalifti. Dolayısıle, beyler de Osmanlı idaresinden memnun değildiler. Bu memnuniyetsizliklerinin ilhanet derecesine vardığını, Napoléona yazdıkları şu vesikadan anlıyoruz:

«Bizler ki şeyhülbeled İbrahim Bey ve Murat Bey yerine olan Osman Bey, taraflarımızdan kuvvetlû kudretlû haşmetlû sultanımız konsolosu evvel Bonoporto (Bonapart) hazretlerine.

Cenabı devletin her veçhile âkil ve müdebbir ve sahibi tedbir olup yedi kiral beyninde işgüzar ve cengâverlikte namdar olup ve her kangı tarafa hücum eylediniz ise ahz ve ziri destinize girift eylediğiniz dergâr ve gün gibi aşîkâr olup gelüp bizim memleketimizi elimizden ahzedüp ve bizlere üç sene mütemadî Cebeli Asâbta zahmet ve meşakkat çektirüp ol zalim ve gaddar ve betfaâl olan Osmanlıya teslim edüp bizleri böyle nâmekân bırakmak şanın mıdır ve sizin dahi malûmunuzdur ki Osmanlı asker gelüp bizim elimizden Kahirei Mısırı almak mümkün değil iken bu felâketleri başımıza getirmeğe sebep olmanız lâyükullah değildir. Bundan böyle, bizler sizin ırzınıza düştük ve sizin emrinizin altında olup kat'iyyen muhalefet etmeyeceğimiz aşîkâr olmakla ancak Cenabı Devletinizden istirhamımız şudur ki: Bizleri Kahirei Mısırdan ne veçhile çıkardınız ise Devleti Aliyyeye ricanız ile mi olur, yoksa tarafımıza imdat göndermeniz ile mi olur, yine evvelki gibi Mısırdan oturmanız hususunda himmet eyleyüp ve tarafınızdan her ne ki matlûp buyurulursa emrinize muhalefet etmiyeceğimizi sizin kalbiniz dahi müşahade eyles.» [1].

Gerek adamlarının raporlarından ve gerekse bu gibi istimdatnamelerden Napoléon Bonapart, Osmanlı İmparatorluğunun bulunduğ kötu ve müşkil vaziyeti güzelce öğrenmiş bulunuyordu;

[1] Archive, Nationale A. F. D. - 1687, Paris.

bununla beraber, Halet efendinin Osmanlı İmparatorluğu elçisi sıfatıyla Parise geldiği sıralar Napoléonun, Osmanlı İmparatorluğu hakkında çizilmiş sabit bir politikası yoktur. Birinci Konsülün, Osmanlı İmparatorluğu hakkında takip edeceği hattı hareketi hâdisat çizecek ve hâdisat değiştirecektir. Acaba bu hâdisat karşısında, Halet efendinin vaziyeti ne olacaktır? Bu sorunun cevabını gelecek fasılda göreceğiz.

V. HALET EFENDİNİN ELÇİLİKTE İLK FAALİYETİ

Halet efendi, büyük elçi sıfatıyla Parise vardığında, elçiliğinin mahiyetini gösteren bir namei hümayunu hâmid. Birinci Konsüle takdim edilen bu namede, bilhassa şu satırlar Osmanlı elçisinin memuriyetini tebarüz ettirmektedir:

«Devleti Aliyyei daimülkarar ve saltanatı seniyei edebiyül-istimrarımla, França cumhuru devleti beyninde, her mucibi uhûd mer'i olan levazımı devleti ve musafat ve merasimi muhadenet ve mevalât muktezası üzere; Devleti Aliyyemize müteallik ve müntesip olan tüccar ve reaya, França memalikiinde kemali itminan ve refahiyet ve mezid rahat ve emniyet ile serbestiyet üzere keştiğüzarları ve uhûd ve mevasıkın semeresi olan emrî ticaretin terviğ ve teksiri, furuat ve levazımının istikmali ve bunlara dair ve beyne-devleteyn te'kidî bünyanı devleti ve mevalât ve teşyidi miyanii hubbu musafatı mucib olacak esbaba mütedair mukaddematın temhid ve tesisini, velhasıl memaliki vesiatülmesaliki padişahanemizde ma tekaddemdenberu França tüccar ve zuvvarının nail ve vasıl oldukları imtiyazata müsavi ve mukabil ve anlara bidiriğ olan müsaidata mutabık ve muadil olarak, França memalikiine amedüşüd eden tevabii Devleti Aliyyemiz haklarında dahi mukabelei bilmişil kaidesine riayet ile karini imtiyaz olmaları esbabının istihsali iradesile, tarafı Devleti Aliyyemizden França cumhuru devletine kârdana ve umura aşına birinin büyük elçilik ile tayin ve irsali câygiri zamiri saffet semiri şahanemiz olmağın, muharrer iradci hayreti fa-dei mezkûreye mebni hacedgânı divanı muallâ olup ruşd ve reviyet ve sadakat ve dirayeti mücerreb ve meşhud olan, iftiharül emacit vel'ekârim câmiülmehamid velmekârim elmuhtas bihi inayetül

mülküddaim, Mehmet Sait Halet dame mecdehu, büyük elçilik ile canibi dostanenize tayin ve tesyir kılındığını muhtevi işbu namei hümayunu mülâtefeti mürüvvetimiz isdar ve mumaileyh ile irsal olunmuştur.» [*]

Bu satırlardan anlaşılıyor ki, Halet efendiye tahmil edilen en mühim vazife, Osmanlı tüccar ve reayasının, Fransada tam bir mütekabiliyet prensibi üzere, yani Fransızların, Osmanlı İmparatorluğunda gördükleri muameleye benzer bir muamele görmeleri için çalışmaktır. Halet efendinin bu vazifesinde ne kadar muvaffak olduğunu tesbit etmek, vesikaların bu nokta üzerinde hiç bir malûmat ihtiva etmemelerinden dolayı mümkün olamamıştır. Bununla beraber, merasim ve etikette, Halet efendinin mütekabiliyet esası üzere muamele görmek için ısrar ettiği görülür. Şöyle ki: Halet efendi, davet edildiği siyasi meclislerde, Nemçe ve Papalık elçilerinin kendisine tekaddüm edeceklerini haber alır. Halet efendi, Babıâlide en yüksek şerefine Fransa elçisine ait olduğunu biliyor. Binaenaleyh, Fransada merasimde, teşrifatta en yüksek mevkii olan Nemçe elçisiyle Papa elçisine tekaddüm etmek istiyor. Ancak talimatnamesinde bu hususta hiç bir iz bulunmadığından bir gürültü çıkarmamak için evvelâ Babıâliye danışmağı ve cevap gelinceye kadar cemiyetlere davet edilirse bir behane bulup gitmemegi muvafık görüyor [1] Babıâlinin, bu hususta, Halet efendiye cevabı sarih olmaktan uzaktır. Ezcümle denilmektedir ki:

«Devleti Aliyyenin büyük elçisi, sair büyük düvel elçilerine tekaddüm etmesi iktiza edüp, lâkin Papa elçisi, sair düvel elçilerine makis olmayup Papaya dinlerince ihtiram edegeldiklerinden tekaddüm hususu Papa elçisinde cari olmadığından bu hususta muaraza iktiza etmeyüp ve mesmu olduğuna göre Seyyit Ali efendi [2] Pariste iken, Papa elçisi ekser cemiyette bulunmayup, efendii mumaileyh Papa elçisi yerinde kıyam ettirilmiş olmakla, ona kıyasen sizin dahi Nemçe elçisine tefevvukunuz ve efendii mumaileyh işbu elçiler maddesinde ne veçhile hareket etmiş ise cenabınızın dahi hareket eylemeniz ve hâni islâmı ve Devleti Aliyyenin namusunu

[*] Mühimme defteri, No. 10.

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, H. 2.

[2] Paris büyük elçisi (1797 - 1802).

herhalde vikaye etmeniz iktizayı halden olup ancak işbu maddede kilûkal tekevvünü dahi gayricaiz olmakla iktizayı hale ve icabı maslahata kıyasen hareket etmeniz.» [1]

Bu mektubun son satırlarından, Babıâlinin, bu merasim yüzünden hâdiseler çıkmasını istemediği ve icabında Avusturya'ya tekdümden vaz geçilmesi lâzım geleceği ciheti anlaşılıyor. Halet efendinin, Fransızlara bizim memlekette yapılan iyi kabulün, Fransada bize yapılmadığını görmekle müteessir olduğu ve bu teessür saiki ile pek de haksız olmayarak, Fransız dostluğundan şüphe etmeğe başladığı görülmektedir. Halet efendiye göre, Fransadan dostluk namına ne görülür ve ne işidilirse behemehal bu dostluk perdesi altında Osmanlı İmparatorluğu için bir kötülük saklıdır. Halet efendinin maiyetinde Parise giden, Divanı hümayun ketebesinden Nazmi efendinin, Fransız dostluğu hakkındaki fikri, Halet efendininkinden biraz farklıdır. Nazmi efendi der ki:

«Bonapartenin Devleti Aliyyeye ziyade dostluk ve saffet izharıyla, hazı mevatta Devleti Aliyyeyi ikaz ederek, Devleti Aliyye ile Rusya ve İngilterelü beynine bürudet bırakmak büyük politikasından olduğu aşikârdır; ve hakikatın zâhirine nazaran, Devleti Aliyyenin Françaludan gayri büyük dostu olmayıp ancak günbegün televvünü tablarına nazaran kendulere bir türlü itimat caiz değil ise dahi, Françalunun şimdiki kavillerine nazaran, Devleti Aliyye her maddede bitaraflığı elden bırakmıyarak üslûbu hâkimane ile kullanıp Rusyalu dahi gereği gibi celbolunmak lâzime vakti hal-dendir.» [2]

Gerek Halet efendi, gerekse Nazmi efendinin, Fransız dostluğundan şüphelenmelerini icap ettirecek sebepler yok değildi. Bilhassa, matbuatta Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde yazılan yazılar. Osmanlı büyük elçisini ve maiyetini düşündürecek halde idiler. Bu Yazılarda, Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli ve Arabistandaki eyaletlerinden bahsedilmekte ve İngiltere ile Babıâliyi ihtilâfa düşürecek şekilde lisan kullanılmakta idi. Halet efendi, muntazaman

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, D. 1.

[2] Arşiv Dairesi, S. 38.

gazete tercemelerini Bâbîâliye yolladığı gibi, bir defa da Talleyran ile yaptığı mülâkatta nazarı dikkati gazetelerin muhtemel tesirleri üzerine celbetmek istemiştir. «Duma» namında bir zatın çıkardığı bir gazetenin, Osmanlılara ait satırlarının Bâbîâliye gönderilen tercemesi şudur :

«Bir müddettenberu, cümle Avrupa gazetelerinde, Devleti Aliyye memalikini bir mertebe lisana alıyorlar ki, maazallahüteâlâ Devleti Aliyyenin külliyyen kuvveti zail olmuş gibi ve lâkin Devleti Aliyyeyi bu mertebe lisana getürmeleri, Devleti Aliyyenin politikası kendilerinin gereği gibi malûmatları olmadığından neşet etmiştir. Zira Devleti Aliyyenin hini zuhûrundan bu âne gelince, Anadolu ve Rumelide gerek paşalardan ve gerek âyanlardan lâyuad ve lâyuhsa kimesneler başlarına külliyyetli âsakir cemiyle Devleti Aliyyeye isyan edüp ancak anlardan her biri cezalarını bulup, şimdiye kadar, Devleti Aliyyeye asla bir zarar vermediler. Şimdiki halde gerek Anadolu da ve gerek Rumelide zuhûr eden eşkiyanın ruyi arzdan izalesine dahi Devleti Aliyye mazhar olacağı biiştibahtır.»

Halet efendi, Talleyranı görüyor ve şu yolda gazetelerden şikayet ediyor:

«Pariste bulunmağa başladığım gündenberi, Devleti Aliyye aleyhine katı çok eracif neşrolundu. Bugünlerde dahi Sırp reayası isyan edip 30 bin nefere baliğ olan Belgradı muhasara etmişler ve içlerinde bazı oficiyaller var tabirile tahrir olunmuştur.

Gerçi bu makule biesas havadis ile Devleti Aliyyenin politikasına hanel tari olmaz. Ancak bu gazeteler İstanbula gittikte, İngilterelü ve Rusyalu bir serrişte bulup, devleti, ahbap ittihaz ettiğiniz França, bakın sizin hakkınızda ne yazar derler.» [1]

Talleyran, her ne kadar Fransız gazetelerinin bu gibi havadisleri Nemçe ve İngiltere gazetelerinden aldıklarını cevaben söylemiş ise de, Halet efendi inanmamıştır. Umumiyetle Osmanlı büyük elçisi, gazetenin Avrupada hile ve fesat neşretmek için icad edildiğine kanidir:

[1] Arşiv Dairesi, S. 35, H. 20

«Bugün böyle yazarlar, yarın şöyle yazarlar, hulâsa menfaatlerine nasıl gelirse öyle yazarlar. Havadislerin de mucidi kendileridir.» der.

Maamafih, Osmanlı Devleti aleyhinde yazılan yazıların kötü bir netice vermelerini cesaretle önliyen Halet efendi der ki:

«... Amma bu defa sanıyorum ki inşaallah istedikleri Türk elçisine düşmediler.» [1].

Halet efendinin gazeteler hakkında yürüttüğü hükmün, o vak-
tin matbuat rejimi tetkik edildikte pek de boş bir hüküm olmadığı görülür. Filhakika, bu sıralar Fransada tam manasiyle matbuat hürriyeti yoktur. Hükûmetin hoşuna gitmiyecek yazılardan dolayı yalnız müellifin değil, gazete sahibi ile matbaacının da cezalandırılması karar altına alınmıştır. Binaenaleyh, matbuat erkânı, hükûmetin temayülüne uygun yazılar neşrederek efkârı umumiyeyi ona taraftar etmeği birinci vazife addetmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun anarşi içinde olduğuna dair yazılan makaleler, resmî ellerden çıkmamış da olsa, hükûmetin temayülünü işaret etmektedirler. Binaenaleyh, Halet efendinin, Fransa hükûmetini maksadı mahsus ile gazete çıkarmaktan ittihamı yerinde idi. Esasen Fransa hükûmetinin maksadı mahsus ile Osmanlılar için yaptığı daha vahim neticeler doğuracak işler de vardı. Bunlar arasında Osmanlıların Türk ve islâm olmiyen tebaası «reaya» arasında Fransızların yapmağa başladıkları milliyetçilik propagandası idi. Bu propaganda, Fransa ihtilâl prensiplerine mutabık idi. Maamafih, Osmanlı reayasını Padişaha karşı isyana teşvik keyfiyeti Fransızlar nezdinde ihtilâlden çok daha evvel başlamıştı. XVIII inci asrın ikinci yarısında yetişen Fransız mütefekkirlerinden Volter, teşvikçilerin elebaşısı olmuştur. Volter, devrinin meşhur hükümdarlarından Prusya hükümdarı Frederik ile Rusya İmparatoriçesi Katerina II tarafından beğenildiğinden, onların daha çok hoşuna gitmek için Osmanlılar ve daha doğrusu islamlar aleyhinde birçok yazılar yazmıştı. Fransa ihtilâli cirtaya attığı prensiplerle, o vakte kadar mühim bir tesir icra etmiyen bu yazıları müessir kılacak bir iş yapmış oluyordu.

[1] Arşiv Dairesi, S. 38, H. 20.

Filhakika ihtilâl prensiplerinden siyasi neticeler doğurabilecek olanı, hâkimiyeti millîye prensibi idi. Bu prensip şöyle tarif edilmiş idi.

«Hâkimiyetin mutlak prensibi, bütün milletin iradesidir. Kanunu tatbik ile mükellef olan hükûmet, hâkimiyeti milliyeden müş-tak olmalıdır. Bu prensibe en iyi uyan hükûmet şekli cümhuriyet-tir. Meşru olmıyan hâkimiyete ve tazyika karşı isyan, bir vazî-fedir.

.....

Milletler, fertler gibi hürriyet ve müsavata nail olmak hakkına maliktirler. Binaenaleyh her millet bu hakları kazanmak için si-lâha sarılmalıdır.» [1]

Bu prensipleri, Fransızların ne vakit Osmanlı İmparatorluğun-da yaymağa başladıklarını bilmiyorsak da, Napoléonun İtalya harp-leri esnasında Yunanlılar arasında ve Mısır İstîlâ ettikten sonra Araplar nezdinde, bir aralık milliyetçilik hislerini körüklediği ma-lûmdur [2].

Mısır seferini müteakip Osmanlılar ile sulh akteğildikten son-ra da Fransızlar bu yol da çalışmağa tekrar koyulmuşlardır. Halet efendi, bu hususta şunları yazmaktadır:

«Fransalunun, iptidai cumhuriyetlerinde sadedilânı iğfal ile bir fesat çıkarmak için, kâh otuz bir olup kâh müslüman olduğumuzdan kiliseleri yıktı diyerek bir takım sözler edüp bir faide bu-lamadıklarından, Volterin bazı telifatını neşretmişler idi ki cümleye malûmdur. Bizim ahali ve reayamız, fransızca bilmediklerinden bu dahi kârgir olmadığımızı görüp şimdi yine cümhuriyet ve serbes-tiyet menafiinden bahisle bir takım kitapları rumca, ermenice ve türkçe terceme ettirip memaliki Osmaniyeye neşre çalıştıklarını ve bundan maada Akdenizde olan adaların ekserisine birer ikişer ada-mı mahsus bir fesad ihdası için gönderilmişler deyu bazıları nakil ve tahrir ediyorlar. Adaları bir hüsnü suretle tecessüs buyurup zik-

[1] Levy Schneider et Roubaut Histoire Contemporaine. Paris, 1928.

[2] E. Ziya Karal. Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, İstan-bul, 1938.

rolunan kitaplar için dahi bir mahalde zuhur ederlerse reayayı mü-taleasından men, metropolitlere ve katolik papazlarına patrikleri tarafından tenbih ettirilmekte, eğer bir nevi mahzur yok ise, bu söz sahih olup vukuu dergâr olduğu takdirde faideden hâli ol-maz zannederim.» [1]

Halet efendinin bu satırları Bâbîâlinin nazarı dikkatini celbet-mekten uzak kalmamıştır. Esasen, daha Paris büyük elçisinin ih-barından evvel, Osmanlı hükûmeti, reayayı ifsad edecek mahiyet-te beyannameleri Morada bulmuş ve Rum Patriğinin nazarı dik-kati celbedilerek, Rumların başka tarafa uymamaları için kendisi-ne kâğıtlar yazdırılmış idi. Halet efendinin tahrirâtı üzerine, Mora ile Girit ve sair Akdeniz adalarına yabancı menbadan gelen fesat dolu beyannameleri okumamaları te'kiden emredilmişti.

Halet efendi, bir taraftan Fransada Osmanlı İmparatorluğu hakkında işittiklerini, Bâbîâliye kendi mütaleasile yclarken, diğer taraftan Napoléon Bonapart ile yapmak mecburiyetinde kaldığı ehemmiyetli mülâkatların metinlerini de aynen göndermekte ku-sur etmemiştir.

Bu mülâkatların en mühimmi, Şubat 1803 tarihinde Napoléonun ısrarile olmuştur. Sebep şudur: Napoléon, Fransa'nın şimalinde. İngiltereye ihraç etmek üzere 50.000 kişilik bir kuvvet ile bir filo hazırlamaktadır. Fakat aynı zamanda Akdeniz sahillerindeki Fran-sız limanlarında da hazırlıklar yapılmaktadır. Yine Şubat 1803 de. Napoléon, Bahriye nazırına mühimmat dolu bir gemiyi. Morada isyan etmiş Rumlara göndermek için emretmiştir. Napoléonun İn-giltereye taarruz edeceğini gürültü ile ilân etmesine rağmen, tah-minler taarruzun Osmanlı eyaletlerinden birine yapılacağı zemi-ninde yürütülmekte idi. Ezcümle, İngilizlerin kanaati budur. Nel-son Fransız donanmasına Şarkî Akdeniz yolunu seddedecek şekilde Sardunyanın bir limanında bulunmakta ve ara sıra Tulon açıkla-rında görünmektedir.

İngilizler, Fransa'nın, Osmanlı İmparatoru ile anlaşmak iste-dikğini bildiklerinden, bu anlaşmaya meydan vermemek için. Na-

[1] Arşiv Dairesi, S. 38, H. 18.

poléonun Akdeniz sahilindeki hazırlıklarını Osmanlı İmparatorluğuna yetiştirmekte ve Fransaya emniyet caiz olamayacağını sürekli bir şekilde propaganda yapmaktadırlar. Mısırdaki İngiliz konsolosuna Majormisin, Bâbiâliye bir mektubu, bu yolda İngilizlerin nereye kadar gidebileceklerini gösterecek mahiyettedir :

• Mektup aynen şudur :

Efendim;

Fransa hükûmetinin, Mısırı tekrar zaptetmek niyetinde olduğunu bir çok defalar hatırlatmak şerefine nail oldum.

Bugün, Fransız filosunun Tulondan çıkıp Mısıra doğru yelken açtığını size bildirmekle şerefliyim. İngiltere donanması, Milord Nelsonun kumandasında Fransız donanmasını takip ederek, dün sabahleyin, İskenderiye önüne vardı. Şiddetli bir rüzgâr Fransız donanmasını uzaklaştırdı. Bütün basiretine rağmen Lord Nelson 10.000 kişilik bir ihraç kuvveti taşıyan bu filonun çekildiği yeri keşfe muvaffak olamadı. Bununla beraber, İskenderiye limanının Fransızlara hiç olmazsa bir kaç gün mukavemet edecek hale getirilmesi için, kat'i emirler vermenizi resmen talebediyorum. Bu talebi, kiralım namına yapıyor ve zuhur edecek vak'alardan sizi mesul tutuyorum [1].

Bir kaç ay sonra, bizzat amiral Nelson, Sadrâzama gönderdiği bir mektupta, bozguncu ihtiras diye tavsif ettiği Napoléon tehlikesi tekerrür ettiği takdirde; Osmanlı İmparatorluğunun imdadına koşacağını şu satırlarla anlatır :

Ekselâns Drumanda [2] yazdığım mektubu gönderirken, zatı devletlerine de kiralımın Adeniz filosu başkumandanlığına tayin edildiğini bildirmek fırsatını bulduğum için bahtiyarım. Evvelce, Osmanlı imparatorluğunun asayişini ihlâlâ teşebbüs eden bozguncu ihtiras, tekrar kendisini gösterirse, Bâbiâliye bütün kuvvetimle ve her türlü yardımda bulunmaklığım için talimat aldığımı zatı devletlerine bildirmekle kıvanç duymaktayım.

[1] Arşiv Dairesi, Selim III devri dosyaları.

[2] İstanbul İngiliz elçisi.

Derin saygılarımı Hâkipayı Şahahelerine takdim etmenizi istirham eylerken, Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir taarruz vukunda emirlerini telâkki etmek için yanlarına koşacağımı ve şimdiye kadar bendenize göstermek lûtfunda bulundukları teveccühlerini asla unutmıyacağımı bildirmenizi dilerim, derin saygılarımın kabulünü dilerim.

Zatı devletlerinin muti
ve sadık hizmetkârı
Nelson Bronte

Halet efendinin, bu çifte hazırlıklar hakkındaki kanaatine gelince, şu satırlardan ne merkezde olduğu anlaşılmaktadır:

«Bonaparte, Bahrimuhit sahilinde İngiltere ceziresine yakınca Bolonya nam iskeleyle gidüp keenne İngiltere ceziresine idrar edeceği asakirin nizam ve takviyesine nazar edecekti. Bu sözleri neşredererek gidüp on beş gün ol havalide eğlenüp Şabanı şerifin altıncı günü bir sabah erken Parise gelüp yüz yirmi pare top attırdı. Gûya İrlanda ceziresine otuz bin asker geçmiş olduğunu neşreylediler. Ancak bu sırf yalan olduğundan maada, galiba istimaatımıza göre, şalopeleri Bolonyadan Kaleye götürür iken, bir iki İngiliz sefinesine rastgelüp, otuz kırk adedini telef etmekle bilcümle askeri tayfalar da oltaraftan mütevahhiş oldukları hiss olunur. Zira bir kaç gündenberi, İngiltereye hücum lâkırdısı yapıp şimdi Tulonda hazır eyledikleri donanma ile bir tarafa hücum edecekler. Ancak, Nelson, limanı mezkûr ağzında olduğundan anın çekilmesini beklerler deyü söylerler.» [1]

Napoléonun, Mısır ve Moraya yeni bir sefer tertip edeceği hakkında deveran eden şayiaların, yürütülen tahminlerin Osmanlı İmparatorluğunu telâşa düşürdüğü ve Napoléonun da bu telâşın farkına vardığı muhakkaktır. İşte bu telâşın yersiz olduğunu söylemek ve isbat etmek için Napoléon, Halet efendi ile bir mülakat yapmak arzusunu izhar etmiştir. Bu mülakat büyük bir hususiyeti

[1] Arşiv Dairesi, Selim III sandıkları.

haizdir. O vakte kadar resmi bir görüşme mevzuu bahis olduğu vakit, iki tarafın tercemanları bulunduğu halde mülakat yapılardı. Bu sefer, Napoléon, resmi tercemanların bulunmasını istememiştir. Halet efendiye niçin istemediğini izah ederken şöyle demiştir:

«Benim Rumlardan [1] bir vecihle emniyetim yoktur. Anların cümlesi Rusyaya tâbidir. Anın için bu ifade edeceğime tercemanınızın vakıf olmasını istemedim. Bizim terceman Frangininin Asitanede dostu çoktur, o dahi vakıf olmamak için mahrem etmedim.»

Napoléon, tercemanlık yapmak üzere, yakınlarından bir kimseyi teklif etmiş, fakat mezkûr tercemanın türkçesini Halet efendi rekik bulduğundan arapça konuşmak arzusunu izhar etmiş ve bi-naenaleyh mülakat arapça cereyan etmiştir.

Mülakatın esas fikirleri şu noktalarda toplanabilir:

- 1) Napoléonun, Rumlara karşı emniyetsizliğinden naşi Selim III ile doğrudan doğruya mühabereye girişmek istemesi.
- 2) Moraya sefer tertip edildiği şayialarının esassız olduğu.
- 3) Bâbiâlinin Rusya ve İngiltereye karşı davranışının tenkidi.
- 4) Bâbiâliye nasihatlar.

Birinci nokta üzerinde Napoléon şu şekilde fikir yürütmüştür:

«Napoléon — Sana bir madde ifade edeceğim bizzat şevketlü Sultan Selim Hazretlerine yazmalısın.

Halet efendi — Devleti Aliyyenin kaidesi, düveli ahire uymaz. Bizim gerek sefir ve gerek vüzeramız her ne kadar ümuru hafiyeye tahrir edecek olsalar elbette Bâbiâliye tahrir edüp veziri âzamlar vekili mutlak olmalarıle anlar vâkıf olmaksızın Rikâbı Hümayuna bir harf tahririne bizlerden ahad kadir değildir. Ancak Bâbiâliye yazılan umuru külliye ve cüz'iyeyi veziri âzamlar bir harfini ketmü ihfa etmiyerek Rikâbı Hümayuna arz etmek, Devleti Aliyyenin kaidesinden olmuştur. Bâbiâliye yazılmak dahi Rikâba yazılmak gibidir; hattâ düveli saire ahalisinden bu kaideyi bilmiyen bazıları ahar bir vasıta ile Rikâbı Hümayuna bir emri hafi yazsalar, yine

[1] Bu devirde Bâbiâlinin hizmetindeki tercemanlar Rum olduğu gibi; Fransanın hizmetindeki, türkçe bilen tercemanlar da Rum idi.

tarafı hümayundan cevabı Bâbiâliye havale olunup cevabını oltaraftan almağa mecbur olurlar.

Napoléon — Rusya devletinin ricali arasında sizin ve bizim düşmanlarımız pek çoktur. Sizin her maslahatta istihdam ettiğiniz Rum milletini Ruslar bütün bütün mel'anete tahsis etmişlerdir. Rumlar da ricalinizin ekseriyetini kendülere uydurup uymıyanlarını da her türlü hile ile aldatırlar. Devleti Aliyyede bizim büyük ve sadık dostumuz merhum Hasan Paşa idi, o şimdi vefat etti. Sultan Selim Hazretlerinden gayri dostumuz kalmadı. Düşmanlarının eline fırsat geçirdi, hem bize hem Devleti Aliyyeye hiyanet ediyorlar.»

İkinci nokta etrafında asabî bir ton üzerinde Napoléon şunları söylemiştir:

«Napoléon — Benim için, Moraya girüp zaptedecek deyu Devleti Aliyyeyi inandırıp Moranın berren ve bahren muhafazasına meşgul olurlar. Ricaliniz haritaya bakmazlar mı? Memleketlerimizin arasında bir taraftan Nemçe, bir taraftan deniz var. Ben Morayı aldığım surette ne kadar asker ve ne kadar akçe telef edeceğim ve arada deniz varken nasıl muhafaza edeceğim, bu ne kadar akçe ile olur düşünmezler mi? Ben dostluk davası ettiğim bir devletin mülkünü zapta irtikâp ettiğim surette, bir faide için etmeliyim, bunda zarardan gayri ne faide olabilir?»

Üçüncü noktaya dair Birinci Konsülün dikkate değer beyanatı şu cümlelere inhisar etmektedir:

«Napoléon — Rusyalu, Cezairi Seb'a Cümhurunun cemi zabitanını kendusu nasbeylediklerinden başka Akdenizde olan adalarda sakın reayanın cümlesi Rusya bayrağı açarlar. Eflâk ve Buğdanda olan kadim reayanızın üç sülüsü Rusya ve Nemçelu oldu. Rusya yavaş yavaş cenksiz ve mâniasız memalikleri zaptediyor ve Nemçe daima Bosnayı zapta fırsat arayup oltarafta her gün bir hile ile bir türlü niza çıkarıyorlar. Bunlara da kanaat etmeyüp sizi bir kat daha tâciz için beyhude Mora muhafazasına işgal ve askerlerinizi imal ile bu kadar hazinenizi telef ettirüp kara askerinizi dahi Rusyalunun mukaddemce celbeylediği Mora reayasını zahire için taziyik et-

tikçe bir fesat çıkarup Akdeniz ve Cezairi Seb'a gibi anı dahi zabt ve Eflâk Buğdan misillû sözünü yürütmek ister. Ricaliniz bu emri vakiyi görüp def'ine bir çare aramayıp da benim için Morayı alacak deyu bir emri maznun ile uğraşmak niçindir? Aklınız Frenklerden çoktur. Böyle güneş gibi görünen zarar niçin irtikâp edersiz. Rusya yer yer her istediği işlerini böyle fasit iken yürütür. İngiltere, Mısırı almak için, Devleti Aliyyenin hasmı olan Düzme Elfi Beyi bu kadar akçe ve silâh ile Mısıra gönderip iktiza ederse sana ianet ederiz deyu taahhüt eylediğini Devleti Aliyye görüp işitmez mi? Buna ise, bizzat Şevketlû Sultan Selim Hazretleri ihtimam edüp atına binüp memleketlerini ve askerini görmek ve nizam vermek lâzımdır. Bütün bütün niçin ikametle meşgul olurlar. Eslâfları bizzat ümura tekayyüd eylediklerinden düşmanlarının hakkından gelürler idi.»

Nasihatler kısmına gelince, şu bir kaç kelimeden ibarettirler:

«Sultan Selim Hazretlerinin, Fransa ve Prusyadan başka sadık dostları yoktur. Bizler sizinle düşmanlık etmek değil, belki müttetikane hareket ederek bu düşmanlardan devletinizi ve memalikinizi kurtarmak isteriz, ve müsalahadan meram kablelmuharebe olan dostları yerine getirmektir. Aslından Devleti Aliyyenin Françe ve Prusyadan akva ve esdak dostları yoğidi, yine öyle olmalısınız. İngiltere ve Nemçe sizin devletinizi arazi ve reayasına taarruz etmeleri Fransa ve Prusyaya mülken ve maslahaten muzır olmakla biz de harekete mecbur olup Avrupada çok fena işler ve her tarafta hatıra gelmedik zararlar olabilir; bunların cümlesini Sadrazam Hazretleri Şevketlû Sultan Selim Hazretlerine söylesinler.»

Halet efendi, Napoléonla olan bu mülakatını aynen Bâbiâliye bildirmiştir. Maamafih, Osmanlı büyük elçisinin, Birinci Konsülün söylediklerine emniyet etmediği mektuplarından birinde ona dair düşüncelerini bildiren şu satırlardan istihraç edilebilir:

«Bonaparte bahtına iğbiraren cihangirlik sevdasile leylü nehar kelbi akur gibi etrafı memâlike isali envai hasar ve cemi düveli kendi milleti mekruheleri mişillû tarumâr etmek fikrinde idüğü her ne kadar cümleye malûm olan keyfiyattan ise dahi, işitmek

görmek gibi olmadığından şimdi nezdi çakeranemde meczum ve muhakkaktır.» [1]

Halet efendinin, Paristen, Osmanlı İmparatorluğuna dair işittiği havadisi ve yaptığı mülâkatların metinlerini yolladıkça, bunlar, Sadrazam tarafından Selim III'e arzedilmişler ve Padişah. Halet efendinin faaliyetinden memnun kalmıştır. Memnuniyetini bir tahriratın üzerinde şu satırlarla gösterdiği görülür :

«Manzurum olmuştur. Bu makule maslahata muvafık havadis neşreylemeğe ikdam eylesün. Aferin Halet efendi güzel davranıyor.» [2]

Gerek Rusya ve İngiltere tarafından, gerekse Halet efendi vasıtasıyla Bâbiâliye ulaştırılan, Fransanın siyasi maksatları hakkında, Osmanlı hükûmetinin düşüncesi nedir? Bu hususta tahminlere girişmekten ise umumî siyaseti hulâsa eden ve Padişaha takdim edilmek için kaleme alınan bir raporun mühim parçalarını buraya yazmağı daha uygun bulduk :

«Şevketlû kerametlû mehabetlû kudretlû velinimetim Padişahım.

Elhaleti hazihi Avrupanın usulü ve düveli selâse ki Rusya ve İngiltere ve Françelunun hal ve mişvarları ve musalâhadanberu her biri tarafeyni Devleti Aliyyeden ne suretle kullanılmakta idüğü mu-be-mu malûmu âlileri olan keyfiyattan olmakla tekrar ve tafsile hacet yoktur. Devleteyni müttetikeynin [3] usulü. Devleyi Aliyyeyi Françeludan tebrit ve Françelunun dahi re'si meselei maslahatı, Devleti Aliyye ile Devleti müttetikeynin miyanesini ifsattan ibaret olup maahaza tabiati efrenciye muktezası üzere, Rusyalu zahiren Devleti Aliyyeye dostluk ve mahremiyet arzından hâli değil ise de, bu muamele samimiyet ve saffetine hamlolunmak caiz değildir. Zira Rusyalu, Devleti Aliyyenin hasmı tabiisi olmakla her ne kadar dostluk ve mahremiyet yüzünden görünür ise dahi içyüzünden işini becermek ve mezkûr zamîrini icraya fırsat gözetmek

[1] Arşiv Dairesi, S. 41.

[2] Aynı vesika.

[3] İngiltere ve Rusya.

cihetlerinden hâli değildir. Ezcümle, hududu şarkiyenin takviyeti ve Gürcistanın umumen zabt ve istilâsı hususlarında Rusyalunun tavru hareketi ve işine elvermiyen maddelerde Devleti Aliyyeye ettiği muamelâtı meydanda durur iken, Rusyalu müttefikimizdir deyu andan emin olmak muğayiri dirayet olduğu zahir ve ayan ve İngiltere, hasbelmevki Devleti Aliyyenin dostu kadimi iken, muahharan Hint alâkası takarrübile Mısıra kanca iliştmek ve Malta'yı elinden çıkarmamak usullerine teşebbüsü, bir buçuk senedenberi müteşebbis olduğu evza ve harekâtta müsteban ve Françelunun Mısıra sui kastı vardır, andan muhafaza edeyim deyu kendisi Mısırdan ilişği kesmemek ve Elfi Beyi Londraya ve Londradan Mısıra gönderip türlü türlü kılıkaller çıkarmak misillü zeminlerden hâli olmadığı varestei kaydü beyandır. Velhasıl, işbu iki devletin usul, fikir ve maslahatları zahirî olup, Devleti Aliyyeye samimî ittifak ve saffete mebnî olmayıp, her biri fırsat esiri ve şimdi izhar ettikleri hayır-hahlıkları yine kendi fesat ve maslahatlarını tervici garaza mübteni olduğu cayi istibah değil ise de Fransalunun mefasit ve hilesine haddü nihayet olmayıp hattâ bu defa, Bonapartenin Halet efendiye gayet mektum olmak zimmetile vaki olan ifadatı şimdiye kadar Devleti selâsei merkumenin kullanılması emrinde tarafı Devleti Aliyyeden derdest olan müvazenei maslahatı çıkırından çıkarmak mütaleasından ibaret olmakla ilâh...) [1]

Raporun mütebaki kısmında Halet efendi ile Napoléon mülakatını inceden inceye tetkik eden Sadrâzam bu mülakatın resmî tercemanlar huzurunda yapılmamış olmasını, Napoléonun, Avrupa devletlerine bir Fransız - Osmanlı ittifakının hazırlanmakta olduğu hissinin vermek istediğine atfeder. Raporun muhteviyatından anlaşılıyor ki Bâbiâli, büyük Avrupa devletlerinin kendi hakkındaki gizli emel ve gayretlerine bihakkın vakıftır. Bu emellerinde muvaffak olmamalarını temin için bulduğu usul «idarei maslahat» yani hepsi ile dost geçinmeğe çalışmak ve aralarındaki rekabetten istifade ederek müvazenei düvel sayesinde mevcudiyetini idame etmektir.

Fakat, Rusya, İngiltere, Fransa ihtilâlleri yüzünden harbe sürüklendikleri vakit, Osmanlı İmparatorluğunun, vüs'ati dolayısıyla,

[1] Arşiv Dairesi, S. 40, No. 42.

bu büyük Avrupa ihtilâfı haricinde kalması mümkün değildi. Esasen, bitaraf kalmasına alâkadar devletler de müsaade edemezlerdi. Osmanlı İmparatorluğunu zorla peşlerinden sürüklemek için bir çok karışık diplomatik meseleler çıkarmışlardı ki bunlar Bâbiâliyi müşkül vaziyette bırakmışlardı. 1804 de Fransada Konsüllük rejiminin İmparatorluğa inkılâp etmesi, Birinci Konsül Napoléonun kendisini İmparator ilân ettirmesi, büyük diplomatik meselelerin doğmasına sebebiyet vermiş ve Osmanlı İmparatorluğu, Fransa İmparatorluk rejiminin tasdik edilmesi için Fransa tarafından tazyik edilirken aynı rejimin tanılmaması için Rusya ve İngiltere tarafından tehdid edilmiştir. Bu mühim meselenin esasını ve büyük elçi Halet efendinin oynadığı rolü ayrı bir fasılda tetkik etmeyi münasip gördük.

VI. BONAPARTIN İMPARATORLUĞU

ve BÂBİÂLİ

Napoléon, Mısırdan kaçtıktan sonra (22 Ağustos 1799) Fransaya avdetinde, sivil ve askeri bir hükûmet darbesi ile Direktuvar hükûmeti yerine [1] Konsüllük rejimi kurulmuştu. Her ne kadar bu rejim, üç konsülün müsavi hukuka malik olması esasına istinat ettirildi ise de hakikatte bu andan itibaren Napoléon, Fransanın diktatörü sayılabilir. Konsül sıfatile, Napoléonun, faaliyeti ve bilhassa Fransanın hali harpte bulunduğu devletlerle sulh yapması, şöhretinin fazlalaşmasına sebep olmuştu. Napoléon, bunun üzerine kendisini kaydi hayat şartile Konsül ilân ettiriyor. Hâdisat bu yeni rejim değişikliğinin de muvakkat kalmasını neticelendiriyor. Am-yen musalehası (Mart 1802), İngiltere ve Fransanın hüsnüniyetle hareket etmek istememeleri yüzünden tatbik edilemiyor. İngilizler 1803 de harbe tekrar başlıyorlar. Fransanın yeni, devam müddeti belli olmayan bir harbe girmesi ve muvaffak olması Napoléon ve adamları tarafından. Devlet rejiminin istikrarile mümkün görünüyordu.

Halbuki, Konsüllük müstakar bir rejim sayılamazdı. Binaenaleyh, başkasını araştırmak lâzım geliyordu. İhtilâlin tecrübe ettiği rejimler bir tarafa bırakılırsa, Fransa için mevzuubahs olacak Kral-

[1] Fransa ihtilâl hükûmetlerinin tablosu:

- a) Konstitüant (L'Assemblée Constituante) 1789 - 1791.
- b) Jirondenler (Les Girondins) 1791 - 1793.
- c) Jakobenler (Les Jacobins) 1793 - 1794.
- d) Direktuvar (Le Directoire) 1794 - 1799.
- e) Konsülat Cumhuriyeti (La République Consulaire) 1799 - 1804.
- f) İmparatorluk (le Régime Imperial) 1804 - 1812.

lık ile İmparatorluk rejimleri idi. Kırallık, Fransızların gözünden düşmüştü. Sevgi ve saygı kazanacak bir rejim olamazdı. Napoléon bu ciheti müdrikti. Binaenaleyh, Kırallık hakkındaki menfi düşüncelerini açık söylemiş, yardımcıları da İmparatorluktan kendisine bahsetmeğe başlamışlardı. Antikiteye meclûp olan ve bilhassa Roma tarihinin vak'aları ile kafası dolu bulunan Bonapart, bu rejimin gerek Fransaya gerekse kendi temayül ve menfaatlerine uygun gelebileceğini takdir etmeğe başlamıştı. Maamafih, bu rejimi adamlarına teklif etmekten ise, teklifte onların önayak olmalarını icap ettirecek şekilde hareket etti. Talleyran manevrayı çok iyi kavırıyor; müstakbel İmparatorluğun hariciye nazırı sıfatile iş görmek daha şerefli olacağı cihetle, İmparatorluğun teessüsü için çalışmağa koyuluyor. Bu hususta plânı gayet basittir. Fransız efkârı umumiyesini İmparatorluğun kurulmasına istekli göstermekten ibaret. Talleyran, Liyon şehrini, İmparatorluğun teessüsü için bir mazbata yollamağa ikna ediyor. Bu mazbata ilân edilince diğer şehirler geri kalmamak için müsabaka edercesine aynı yolda mazbatalar göndermekte istical ediyorlar.

Bunun üzerine Senato Meclisi, 18 Mayıs 1804 tarihinde, Napoléon ailesinin İmparatorluk ailesi olması hususunda milletin Plebiscite davet edilmesine karar veriyor. Karar tatbik ediliyor. 4 Temmuz 1804 de İmparatorluk rejimi Fransada tesis ediliyor ve Bonapart İmparator oluyor. İmparatorluğun esaslarını kuvvetlendirmek gayesine düşen Bonapart, ona manevi bir mahiyet vermeyi de düşünmekten geri kalmıyor. İmparatorun dinî merasimle takdis edilmesini istiyor. Fransız Kırallarının takdisleri Reyms kilisesinde, Fransanın en büyük peskoposu tarafından yapılmak âdet idi. Napoléon, Fransa Kıralları derekesine inmek istemediğinden, takdis keyfiyeti hususunda daha başka bir çare düşünmek lâzımdı. Tarihin bu hususta ileri sürdüğü bir an'ane vardı: Orta kurunun imparatorları bir Roma seyahati yaparlar ve başlarına papa tarafından taç koydururlardı. Napoléonun bu an'aneye de kıymet vermesi düşünülemezdi, çünkü ne eski Roma İmparatorluğunun devamı olacak bir İmparatorluk kurmak istiyor, ne de Papanın önünde diz çökmek, onun elinden taç kabul etmekle küçük düşmek şıkkını hatırına getiriyordu.

Napoléon, bununla beraber, takdis edilmekte ısrar ediyordu. Nihayet Papanın, Parise gelerek kendisini takdis etmesi cihetinin kabulü ile iş halledildi. Papa biraz korku biraz da mükâfat ümidi ile cebri bir seyahata katlanarak Parise geldi ve 2 Kânunuevvel 1804 de Notrdam kilisesinde İmparator Napoléonu takdis etti. Bu suretle Napoléon bundan sonra tarih sahnesinde İmparator sıfatile rolünü oynamağa başladı.

Bu rejim değişikliğinin Avrupada nasıl bir tesir yaptığı sualine gelince; İngiltere Fransa ile harp halinde olduğu için onu tanımadı. Rusya Napoléonun ihtiraslarından ürktüğünden onu tanımak istemedi. Avusturya ve Prusya korkularından tanıyacaklarını vadedtiler. Osmanlı İmparatorluğuna gelince Fransa ile idame ettiği dostane siyaset gözönüne getirilince, Napoléonun İmparatorluğunu tanıması makul ve mantıkî idi. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu onu derhal tasdik edememiş ve bu yüzden Fransa ile ciddi ihtilâflar baş göstermiştir. İhtilâfların menşe, mahiyet ve inkişaf-larile Halet efendinin bu hususta oynadığı rolün mahiyeti şudur:

Napoléon İmparatorluğunu ilân ettiği sıralar, Osmanlı Devleti, İngiltere ile Rusyanın müttefiki idi. Fransaya muarız olan bu iki devletin ittifak muahedesini eşeliyerek bazı maddelere istinat ile, Osmanlı Devletini, Fransa İmparatorluğunu tasdik etmekten men-edebilirlerdi; netekim ilk sıralarda menetmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, Fransanın Konsüllük rejiminden İmparatorluğa yürüdüğünü evvelâ Fransız gazetelerinden öğrenmişti. Filhakika, Monitör adını taşıyan resmî Fransız gazetesi, İmparatorluğun Fransada tesisi hakkında halkın gösterdiği arzuyu ve resmî mehafilde yapılan münakaşaları yazmış ve bu gazete Talleyran tarafından Fransız sefirlerine gönderilirken, İstanbuldaki sefire de gönderilmişti. Bâbîâlinin, bu hususta, Halet efendi tarafından haberdar edildiği muhakkaktır. Osmanlı hükûmeti, Fransanın İmparatorluğa doğru yürüdüğünü işidince günün birinde bu gayeye varacağını evvelden tahmin ederek harekâtını ona göre tertip ve tan-zim etmeyi düşünmüş ve ilk cümleden olarak, İstanbuldaki İngil-tere ile Rusya elçilerini iskandil etmeğe başlamıştır. Fakat bu iki devlet elçilerinin verdikleri kestirme cevap şu olmuştur:

— Eğer Devleti Aliyye, müttefiklerine bakmayıp hemen tasdik ederse, bizim ile feshi ittifak etmiş olur.» [1] Bâbîâli, Napoléonun İmparatorluğu, Avrupa devletleri tarafından tasdik edildiği takdirde, kendisinin de tasdik etmek mecburiyetinde kalacağını, esasen, ihtilâlden evvel Fransa Devlet reisine Padişah dendiğinden, Fransa tekrar müstakar bir rejim kabul ettiği takdirde bu ünvanın verilmesinden çekinilmeyeceği her ne kadar Rus ve İngiliz sefirlerine, söylenmiş ise de bunlar mevcut ittifakı feshetmek tehditleriyle mukabelede bulunarak Bâbîâlinin bu meseledeki işini güçleştirmek niyetinde olduklarını göstermişlerdir. Bâbîâlinin endişesi, Fransanın İmparatorluk meselesinde hassas davranarak harbi bile gözüne kestirmesi ihtimalinden idi. Fransa gibi kuvvetli bir devlet ile bir kelime, bir ünvan yüzünden harbe girmegi, Osmanlı ricali akıllarına sığdıramıyorlardı. Onlara göre, harp için bazı ciddi sebepler lâzımdır. Bu sebepler Rus ve İngiliz elçilerini yola getirmek için çalışıldığı sıralarda zikredilmişlerdir ki, şunlardır:

«Düvel beyinde harp ihtiyarı bir kaç cihetle olur ki ya şeri'ata mugayir bir teklifi barit zuhuru ve yahut milken bir mazarrat sudur edüp evvelemirde dostane men'i olmazsa zarurî muharebe şıki tercih olunur.» [2]

Bu prensibe göre, İmparatorluğu tasdik etmek lâzımdı. Çünkü bu işte şeriata dokunur bir şey olmadığı gibi milk için de bir zarar mütesavver değildi. Hiç bir sebep yokken, İmparatorluğu tasdik etmek Fransaya düşmanlık izhar ve onu harba tahrik etmek demektir. Bu ise, Osmanlı - Rus, Osmanlı - İngiliz ittifakına bile muhalifti.

Osmanlı ricalinin bu zeminde «İmparatorluk» davasını münakaşaya kalkmaları Osmanlı menfaati bakımından doğru idi. Fakat İngiltere ile Rusya siyaseti ne Osmanlı şariat prensibine ne de mazarratı milk prensibine dayanmakta idi. Osmanlılarla dost geçinen bu iki devletin menfaati, Bâbîâlinin, Fransa İmparatorluğunu tanı-maması idi. Binaenaleyh, serdedilen bütün makul ve muhik sebepler

[1] Arşiv Dairesi S. 12, No. 46.

[2] Arşiv Dairesi S. 12, No. 46.

leri reddederek vâhî bir takım delillere dayanıp kendisine serbestii harekât imkânı bırakmıyacakları tabîî idi

Daha, Fransanın İmparatorluk rejimine girdiği resmen bildirilmeden evvel yapılan bu münakaşalar, İmparatorluğun ilânı resmen bildirildikten sonra da devam edecektir. Bâbiâli, 25 Haziran 1804 de Fransa elçisi tarafından verilen bir tahrir ile «İmparatorluk» maddesinden haberdar edilmiştir. Bu tahririn sıklet merkezi şu satırlardır:

«Haşmetlû Fransalular İmparatoru Napoléon cenapları kavanini devlet üzere İmparatorluk ünvanile şerefefza olup işbu İmparatorluk ünvanı ricale mahsus olarak evlât ve akabı sulbiyesine ve mahrumiyeti takdirinde İmparator cenaplarının kardeşleri Josef ve Lui Bonapart prençlerinin keزالik evlât ve akabı sulbiyesine irsen intikal etmek üzere karargiri nizam olmuştur.» [1]

Takrirden, yabancı memleketlerdeki Fransız elçileri ve Fransa'daki yabancı memleket elçileri yeni tâbirleri ihtiva eden yeni itimatnamelerini takdim edinciye kadar, Fransa ile diğer hükûmetler arasında, resmî muhaberatın eski tâbirat ile ve gizlice yapılacağı da bildirilmişti. Aynı tarihli diğer bir tahrir ile Paris elçisi Halet efendiye İmparatorluğun tanındığını tazammun eden bir itimatname gönderilmesi rica edilmekte idi.

Bâbiâli, Fransa elçisine verdiği cevapta, Fransanın İmparatorluk rejimini kabul etmesinden dolayı memnuniyetini beyan ettikten maada bu yeni rejimin Fransa için mes'ut olmasını da temenni ediyor. Ancak, Napoléonun İmparator olarak resmen tanılması için itimatnameye müteallık bazı formalitenin ikmal edilmesi lâzım geldiğini de ilâve ediyor. [2] Fransa elçisi Brune 28 Haziran tarihli bir mektubla Napoléona, Bâbiâlinin, İmparatorluğu tanıdığını, ancak keyfiyetin resmen bildirilmesi bir kaç formalitenin neticesine mütevakıf olduğunu bildiriyor. [3]

Haddî zatinde, Bâbiâlinin bu yolda ifadesi vakit kazanmak içindi. Bâbiâli, Rusyayı yumuşatıp, İmparatorluk maddesini Fransa ile

[1] Arşiv Dairesi S. 12. H. 4.

[2] Arşiv Dairesi S. 12. H. 5.

[3] Le Baron de Testa. C. II, S. 169.

siyasi bir ihtilâfa dökmeden geçiştireceğini tahmin ediyordu. Brune bu işte atlatılmış bir vaziyette idi. Esâsen onunla tahrir teatisinden sonra Bâbiâli meseleyi Rusya elçisine açmış ve bu hususta müsamahasını rica etmiştir. Rus elçisi kategoriktir. «Fransanın İmparatorluk rejimini tanımak Rusya ile mevcut ittifakın feshi demek olacaktır» diyor. Bu ifadenin tesirinde kalan Reis efendi, Fransız elçisi ile mülâkatında, İmparatorluk işi için şu yolda hüküm yürütmeğe başlıyor:

«İmparatorluk meselesi her şeyden evvel bir Avrupa işidir. Şimdiye kadar İmparatorluk Nemçe ve Rusyaluya ait idi. Binaenaleyh her şeyden evvel onların tasdik etmesi lâzımdır.»

Fransız elçisi, Reis efendinin bu görüşünü protesto ediyor. [1]

Bâbiâli, Fransız elçisinin protestolarını yatıştırmaya çalışırken bir taraftan da Halet efendiye şu talimatı yollamıştır:

«Bonapartın İmparatorluğu ve hususile Françaluların asayişleri bâisi mahzuziyeti saltanatı seniye olduğu ve İmparatorluk maddesi milletçe karar bulacak mevattan olmakla Düveli Nesara beyninde karar bulduktan sonra Devleti Aliyye dahi tasdikte tereddüt etmeyeceği Dersaadette Ceneral Brune'e etrafı ile ifade olunmuş ise dahi, mersum Brune'in meşrebine nazaran sureti ahar ile tahrir eylemesi ihtimalden baid olmamakla Talleyran ile mülâkat ve maddeyi bir hüsnü suretle ifade etmeniz matluptur.» [2]

Bu talimata uyan Halet efendi Talleyrandan bir mülâkat talep etmiştir. İki devlet adamı arasında mükaleme şu yolda cereyan etmiştir:

«Halet efendi — Bu günlerde Asitaneden bir kuririm [3] geldi. Haşmetlû Napoléon Bonaparte cenaplarının imparatorluklarından Devleti Âliyye kemali mahzuziyetini tahriren ve şifahen Asitanede mukim elçinize ifade ve beyan etmişler ise dahi bu babda ge-

[1] Arşiv Dairesi S. 12. H. 66.

[2] Arşiv Dairesi S. 35, H. 1.

[3] Kuriye demektir.

rek haşmetlû Bonaparte cenaplarına ve gerek França milletine kemali selmü safvetlerini beyan için mahsus size başkaca ifade eylememi bana emir buyurmuşlar.

Talleyran — Acaba şimdiden niçin tasdik etmemişler?

Halet efendi — Ya sizin malûmunuzdur ki bu madde milletçe Avrupada karar bulmaya muhtaçtır, yani beyneddüvel karar bulduktan sonra Devleti Âliyye dahi tasdikte tereddüt etmiyecektir.» [1]

Halet efendi, bu mülâkattan sonra evine döndüğünde, Napoléon tarafından gönderilmiş olan bir zabıt kendisine şu ifadede bulunmuştur:

«Zabıt — İmparator hatırınızı sual eder ve der ki: «Rusyalunun Devleti Aliyye memalikine süikası olduğunu ben tahrir ettim, sen var benim tarafımdan Osmanlı elçisine haber ver, Devleti Aliyye bu maddede kemali mertebe dikkat etmeğe muhtaçtır; ve bu maddeyi hakikati ile görmeğe iki göz kâfi değildir, yüz göz ile bakmalıdır ve bundan sonra Karadenizden Akdenize sefine ve asker imrar etmesine bir veçhile ruhsat vermeleri caiz değildir, zira bu maddeyi ben etrafı ile tahkik eyledim, askerini tebdili came ile tüccar sefinelerine ırkâp ve edevatı lâzimeyi anbarda hıfzederek kati küllî askeri imrar edecekler, elçi efendi şimdi benim bu ihbarımı bilâ tevekkuf Devleti tarafına göndersun, dediklerini ifadeye memurum.» [2]

Halet efendinin, Napoléon ve Talleyranın sözlerini Bâbiâliye aynen bildirirken, İmparatorluk meselesinde kendi düşüncesini de yazmayı ihmal etmemiştir. Türkiye büyük elçisine göre: «Fransızlar mademki İmparatorluğa karar vermişlerdir, bu kararlarını bütün devletlere tav'an ve kerhen kabul ettireceklerdir. Herkes meseleyi tetkikten sonra işine gelir bir surette kimi derhal kimi de biraz kilûkalden sonra kabul edecektir. Esasen Prusya, İspanya ve Portekiz derhal kabul etmişler ve Avusturya da kabul etmek üzere bulunmaktadır. Osmanlı Devleti de Rusyayı razı ederek «İmpara-

[1] Arşiv Dairesi S. 35, H. 1.

[2] Arşiv Dairesi S. 12. H. 66.

torluğu» tanımak cihetine gitmelidir.» [1] Halet efendinin bu mütaleasını ihtiva eden kâğıda Selim III: «Halet efendinin mütaleası şâyânı dikkattir.» [2] ibaresini yazmıştır. Bâbiâli, Halet efendinin noktai nazarını kabul ederek, Fransa İmparatorluğunu tanıyabilmek için, Ruslar ile tekrar müzakerata başlıyor; fakat Rus elçisi, İmparatorluktan bahsedilmesini katiyen işitmek istemiyor... Reis efendi çarın Fransız elçisine hafi olarak vaziyeti hakikate yakın bir şekilde anlatıyor, diyor ki:

«Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile imzaladığı 1798 tarihli ittifak muahedesinin 4 üncü maddesine göre, Rusya ile alâkadar meselelerde onun fikrini sormadan kat'iyyen bir şey yapamaz. Napoléonun İmparatorluğu meselesinde, Çr Alexandre şahsın bile alâkadardır, çünkü onun ünvanına benzer bir ünvan mevzuubahstir. Maamafih, Bâbiâli vaziyetin düzelmesini zamandan beklemektedir, ilk fırsatta İmparatorluğu tanıyacaktır.» [3]

Fransız elçisi cevabında, her ne kadar Amiyen ve Paris muahedeleriyle 1798 Osmanlı - Rus muahedesinin hükümsüz kaldığını iddia etmişse de Reis efendi noktai nazarında ısrar etmiştir. Bunun üzerine Brune bir mektubla vaziyeti Napoléona bildirmiş ve Rus, İngiliz, Avusturyalıların, İstanbulda çevirdikleri entrikalardan, Bâbiâlinin serbestii harekâta malik olmadığını ve binaenaleyh İstanbulda daha fazla kalmanın manasız olduğunu, belki kendisinin hareketile Bâbiâlinin vaziyetini değiştireceğini kaydetmiştir. Napoléon, Bâbiâlinin Rusyadan çekinmesini sebebsiz bulmuş ve Osmanlılara karşı gücenmiştir. Talleyran, Napoléon ile yaptığı bir mülâkatı Halet efendiye anlatırken İmparatorun şu yolda söz söylediğini beyan etmiştir:

«Devleti Aliyye Rusyaludan kuvvetli bir devlettir, zira Mısır varınca ettiklerini gördüm. Yüz Osmanlı askeri bin mürettep askeri bozar idi; böyle iken bu şân ve selâbeti bir vahimeye telef edüp, Rusyaluya bu mertebe münkat olmanın manası nedir? Tarafımız-

[1] Devlet Arşivi Dairesi: S. 35, H. 22.

[2] Devlet Arşivi Dairesi: S. 35, H. 22.

[3] Le Baron de Testa. C. II. S. 345.

dan bu ane kadar dostane vaki olan ihbar ve ilâm asla tesir etmemiş, bu suretle Devleti Âliyye bizim dostluğumuzu bilmiyor, biz Devleti Âliyyeyi başlı başına bir devlet biliyoruz, onlar ise Rusya'nın maslahatını düşünüp kendi şanlarını mülâhaza etmiyorlar, İmparator, Ceneral Brune'e emretmiştir ki Bâbîâliden üç güne kadar tasdikname irsaline karar almazsa kalkup Parise gelsün.» [1]

Bu satırlardan Napoléonun Halet efendi ile Bâbîâliye karşı kullandığı taktiği anlamak çok kolaydır. Filhakika Napoléon, Halet efendinin mağrur tabiatını biliyor; onun, Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa devletleri fevkinde gördüğünden de bihaber değildir. Binaenaleyh, işini yürütmek için Fransa İmparatoru mütemadiyen Halet efendinin izzeti nefsinin okşayacak sözler söylemiş ve kendi kuvvetine itimadı kalmıyan Bâbîâliye emniyet telkin etmeğe çalışmıştır. Maamafih bu taktiğinin tesirsiz kaldığını gördüğü zaman Napoléon tehdide sapmakta ve İstanbuldaki elçisine de o suretle hareketi tavsiyede tereddüt etmemiştir.

Netekim büyük elçi Brune, Napoléondan aldığı emir üzerine, Bâbîâliye verdiği bir takrirden dört aydanberi İmparatorluk maddesi üzerinde cereyan eden müzakeratta Bâbîâlinin iyi sözler söylemesine rağmen, İmparatorluğu tasdik meselesinde hâlâ bir karar vermediğinden, İstanbulda daha ziyade ikametinin lüzumsuz olduğunu işaret ederek, Parise hareket niyetinde olduğunu söylemiş ve pasaportları ile yol için lâzım olan fermanların verilmesini istemiştir (4 Teşrinievvel 1804). Bu sıralar, Bâbîâli, Rusya elçisi ile mülâkatlar yapmakta ve bunların Fransa ile Rusya arasında tavasut için yapıldıklarını Fransa elçiliğine bildirerek teenni tavsiye etmekte idi. Fransa elçisi kararında ısrar edince İngiltere ve Rusya tercemanları Reis efendiye gelip şu yolda beyanatta bulunmuşlardır:

«— França elçisi yol fermanlarını istemiş ve ayak patırdısı ile İmparatorluk maddesini Devleti Âliyyeye tasdik ettirir ise olvakit bizim elçilerimiz otururuz demezler.» Reis efendi de demiştir ki:

«— Sizin bu ısrarınıza göre Fransa ile Devleti Âliyye beyinde

[1] Arşiv Dairesi S. 35, H. 1.

nihayet harb tekevvün edecek ve bilâ sebep Devleti Âliyyeyi gaileye uğratacaksınız. Sonra bu kavganın sebebi nedir deyu sual edenlere Bonapartanın milletçe karargir olan İmparatorluğunu tasdik etmeyüp kavga için sefer açtık demek münasib midir, değil midir? Siz mütalea edin ve sizin ittifaktan meramınız kendi mücerret ve maslahatınızı devlete gördürmek olduğu cümle âlem bilmiş olur, kaldı ki, Fransaludan Devleti Âliyyenin ne pervası var diyorsunuz, Françalunun elyevm altı yüz bin askeri âmade olup bunları ihmal ve işgal etmek Bonapartanın usulü maslahatından değil midir ve kendinin gururuna nazaran mareşal payesi olan büyük elçisinin bu veçhile Dersaadetten hareket eylemesini nefsinin yediremeyüp yüz bin asker tertip ve Nemçe içinden Devleti Aliyye hududuna taslit ederse, bu sefer, İmparatorluğunu tasdik etmemek için ihtiyar olundu denilmek size elverir mi ve şartı ittifak bu mudur; feemmanın Nemçe devleti Fransa askerini geçirmez deniliyor ise muhalefet eylemesi ilânı harbi mucib olur, anın ise ilânı harbe kudreti olsa ol sureti gözüne kestirüp İmparatorluğu tasdik etmezdi; hülâsa Devleti Âliyyenin bilâ mucibi gaile harbe uğramasını teklif etmek müttefikane muamele olmamakla bu babda vaki olan ısrarlarınız vahi idüğü zahir-dir.» [1]

İngiltere ve Rusya elçileri; Fransanın yaptıklarının tezvir ve tehditten ibaret olduğunu ispata çalıştıktan sonra, İngiltere maslahatgüzarı «İmparatorluk» tanıldığı takdirde, İstanbula gelmek üzere olan İngiltere elçisine haber ulaştırılacağını ve elçinin İstanbula girmekten imtina edeceğini bildirmiştir. [2]

Bâbîâli, Fransa elçisini, teskin edecek bir karar verebilmek ümidile bir çok Divanlar toplamış ve neticede Bâbîâlinin, Fransanın İmparatorluk rejimini tanımak için çalıştığı sıralarda, büyük elçi Brune'in memleketine gitmesinin kabul edilemeyeceği, maamafih harekâtında tam manasile serbest olduğu bildirilmiştir. [3]

Bunun üzerine Brune, yol hazırlıklarına başlamıştır. Bâbîâli ricali, Fransız elçisinin İstanbulu terketmesini bir tehdid telâkki

[1] Arşiv Dairesi S. 12, H. 64.

[2] Arşiv Dairesi S. 12, H. 13.

[3] Arşiv Dairesi S. 12, H. 36.

ettiklerinden büyük endişeler geçirmişler, son bir çareye daha baş vurarak, Âtîf efendi ile Brune arasında vasıtasız bir mülâkat yapılmasını karar altına almışlar ve bu kararı Selim III e bildirmişlerdir. Padişah bu hususta sadrazama şu cevabı vermiştir:

Benim vezirim,

«Bu madde de ittifakı ârâ ile kararın bulmuşken tekrar Âtîf efendi memuriyeti ile kilûkalden maada bir faide olmayup mütevekilunalâllah celâdet olunsun, gider ise gitsün [1] bakalım Hüda ne gösterir. [2]

Selim III. ün bu kat'î ifadesine rağmen Divan, Âtîf efendinin Brune ile görüşmesine karar vermiştir. Âtîf efendinin bu hususta bütün talâkatını kullanmasına rağmen muvaffak olamadığı ve muvaffakiyetsizliğinin de sebebini doğrudan doğruya Brune'in karakterinde bulduğunu şu satırlarla anlatır:

«Bayağı sevdazede adam gibi kuvayı hamsei zahire ve batıniyesi evham ve hayalât kesilmiş ve derecei ihtilâli dîmağî kelimatından malûm ve sefaret tavrı nedir istima etmemiş bir adam idüğü efendilerimizin de malûmu devletleridir.» [3]

Âtîf efendinin semeresiz kalan demarşından sonra, Brune'in maiyetine lüzumu kadar mihmandar, çohadar ve tatar terfik edilecek Çekmecedan Fransaya müteveccihen yollanması teshil edilmiştir.

Büyük elçi Brune'in, İmparatorluk maddesinden dolayı, İstanbulu terketmesi. Fransa ile siyasi münasebatın kesilmesi mahiyetinde telâkki edilmemelidir. Çünkü Brune, giderken yerine Ruffini maslahatgüzar bırakmış bulunuyordu ve Osmanlı İmparatorluğu da Brune'in hareketine âmil olan meselede menfi manada son sözünü söylememiş yani «İmparatorluğu» tanımayacağız dememişti. Maa-mafih vaziyet nazikti. Bu vaziyet karşısında Bâbiâlinin, Halet efendinin ve Rusya ile İngilterenin takındıkları tavırları tetkik etmek çok enteresandır.

Bâbiâli, Brune'in İstanbulu terketmesinden her ne kadar telâşa

[1] Fransa Elçisi Brune kasedediliyor.

[2] Arşiv Dairesi S. 12, H. 8.

[3] Arşiv Dairesi S. 12. D. 1. H. 3. N. 6.

düşmüş ise de bu telâş çabuk yatışmıştır. Çünkü Brune giderken maslahatgüzar Ruffini işleri tedvir için memur bıraktığını bildirmişti. Ruffin ise Bâbiâliye göre Napoléonun değil Talleyranın adamı idi ve kendisile anlaşmak daha kolay idi. Bâbiâli Brune'in Napoléon nezdinde Osmanlı İmparatorluğu hakkında hasıl etmeğe çalışacağı menfi tesiri hükümsüz bırakmak ve bu hususta Brune'i önlemiş olmak için derhal Halet efendiye talimat vermeği ve bu talimatta da «Devleti Âliyye, İmparatorluğu tanımağı taahhüt etmiş hükmündedir, ancak maslahatına tatbik için bir fırsat beklemektedir» demek için Padişah'tan müsaade istemiştir. Selim III, Bâbiâlinin bu yolda hareket etmesini şu satırlarla muvafık bulmuştur.

«Benim Vezirim,

Halet ve Berline [1] aceleten yazılsun, ittihaz olunan usul üzere ısrar eyledik, işte elçi gitti, bundan sonra nasıl hareket olunmalıdır; havas ile söyleşüp bir meslek ihtiyar olunsun.

Mecliste havadis kâatları kıraat olunsun, etrafı ile mülâhaza olunsun, karar verilüp, ona göre takrirler verilüp işe koyulunsun, hiç olmazsa Rusyalunun derecei ikdamını teferrüs eyleriz, gevşek davranırsa tasdik eyleriz, zira anlar bize bakmazlar, işlerine bakkarlar.» [2]

Padişahın tavsiyesi üzerine divan üzerine divan toplanup mesele uzun uzadıya münakaşa edilmiş ve nihayet Halet efendiye şu talimatın yollanmasına karar verilmiştir:

«Bu İmparatorluk maddesinin iptidayı zuhurunda, Rusyalu ve İngilterelü İmparatorluğu kabul ederseniz feshi itifak ve izharı husumet ederiz deyu kıyametler kopardılar. Fransa elçisi dahi İmparatorluğu kabul etmezseniz üç günedek avdet ederim demekle bu babda mecalisi müteaddide akdile müzakerata teşebbüs olunarak müttefiklerimize [3] söylemedik söz kalmadı. Devleti Âliyye bu İmparatorluk maddesinin tasdikinde asla tereddüt etmeyüp tehiri hususu mücerret Rusyalunun hatırına riayeten zannı, bazı mülâhaza-ya mebnidir addolunursa böyle değildir. Zira miyanede dergâr olan

[1] Bu sıralar Berlinde de Osmanlı elçisi var idi.

[2] Devlet Arşiv Dairesi: S. 12, H. 19.

[3] İngiltere ve Rusya devletleri.

ittifak şurutunda yekdiğerile ahar devlet ile bir muamele zuhurunda ehadühüma bilmuhabere tanzim eylemesi şurut olduğundan, Devleti Aliyye bu babda Rusyalu ve İngilterelû ile muhabereye mecburdur. Yoksa bir İmparatorluk lâfzı için Fransalu gibi bir dostu esdakını Devleti Âliyye niçin kırsın? Maahaza bu İmparatorluk maddesini Rusyalu ve İngilterelû bir dereceye getirdiler ki, eğer Devleti Aliyye bu İmparatorluğu tasdik ederse feshi ittifak etmiş olacağından katı nazar bayağıca ilânı harb etmiş gibi olur, sonrasını mülahaza etsin diye sarahaten beyan ettiler.

Rusyalu mevki cihetile bir yelkende Bahrisiyah Boğazına gelüp İngilterelûnun dahi Fransa mahzuru diyerek Mısıra gitmesi güneş gibi meydanda iken, Devleti Aliyye defaten İmparatorluğun tasdikini nasıl ilân edebilir. Ceneral Brune mukaddemlerde bermuktezayı vakt, Rusyaluyu Devleti Aliyye kullanmak lâzımdır demiş iken bu mahzurları biz mersume bir veçhile tefhim edemedik ve ısrar edüp gûnagûn eracif ilka ve nihayetülemir tarihi anifeden iki gün mukaddem Dersaadetten hareket eyledi. Mahzuratı mezkûre derkâr iken, Devleti Aliyyenin böyle bir muhataraya giriftar olmasını Fransa Devleti hasbelihlâs tecviz eder mi ve maazallahütealâ devleti mezkûre ilânı harb edüp biri Bahrisiyah boğazına ve biri dahi bir yelkende Mısıra azimet ettikleri halde bu tehlikeye Devleti Aliyyeyi Fransalu ilka etmiş olmaz mı?

Devleti Aliyye İmparatorluk maddesinde bir veçhile kusur etmeyüp hem Fransaluyu temin ve şanını vikaye ve hem müttefiklerini irza ve iskâta sâyü ikdam eylemekte ve hasılı siz muktezayı dirayet ve hamiyetiniz üzere bu dekaiki gerek Talleyran ve gerek Lukiziniye [1] münasip veçhile ifade ve oltafta ne gûna politika kullanmak ve ne veçhile ceremoniler (seremoni) etmek iktiza ederse var kuvveti bazuya götürerek icrayı himmet buyurasız.

Devleti Aliyye, İmparatorluğu kabule taahhüt eylemiştir ve icrasına dahi teşebbüs edüp inşaallahütealâ kariben maslahatına tatbikan icra edecek. keyfiyeti Talleyrana ve sair vükelâyâ ifadeye himmethirle ibrazı mesairi hamiyetle sarfı dikkat eylemeniz memulü halisanemizdir.» [2]

[1] Prusyanın Paris elçisi.

[2] Arşiv Dairesi S. 33. D. 1. N. 1.

Bu mektubun muhteviyatını bir kaç cümle ile hülâsa etmek mümkündür Şöyleki: Napoléonun imparatorluğunu tasdik meselesinde, Bâbiâli hareketinde serbest değildir. Haddi zatında, Bâbiâli, Napoléonun imparatorluğunu tasdik etmeği istiyor. Fakat İngiltere ile Rusya, Fransanın bu aralık düşmanı ve Osmanlı İmparatorluğunun müttefikleri oldukları için Osmanlı İmparatorluğunun Fransa ile arasını açmakta müttefiklerdir. Binaenaleyh, Bâbiâlinin, İmparatorluk rejimini tanımamasına muarızdırlar. Tehdidlerle Osmanlı İmparatorluğunun, Fransayı tatmin edemiyen bir tavır almasına sebep oluyorlar. Rusya ve İngilterenin tehditleri, Bâbiâli ricali için manalıdır. Rusya, Osmanlıların komşusudur. Donanmasını çarçabuk İstanbul önüne gönderebilir. İngiltere Mısıra yerleşebilir. Bu iki kuvvetli, düşman olmağa namzet dostun haklarında Bâbiâli bir şey yapamaz. Binaenaleyh, şerlerinden korkmakta, Napoléonun imparatorluğunu tanımaktan çekinmekte ve bu kötü vaziyetin düzelmesini kısmen istikbalin göstereceği yeni vaziyetlerden kısmen de Halet efendinin dirayetinden beklemektedir.

Halet efendi bu vaziyeti düzeltemezdi. Çünkü Napoléonun nezdinde bütün kredisini kaybetmiş bulunuyordu. Esasen vaziyetin düzelebileceğine de hiç inancı kalmamıştı. Her ne kadar Bâbiâliye yolladığı mektuplarda, İstanbulda tutulan siyasetin doğru ve hattâ yegâne çıkar yol olduğuna işaret varsa da, Fransanın uzun müddet oyalanamıyacağına da inanıyordu. Napoléonun İmparatorluğu tasdik edilmediği takdirde muhtemel Fransız durumunu şu cümlelerle ifade etmekte idi.

«İmparatorluk izharı salâbetle tasdik olunmayup kat'i cevap verilse Fransanın envai habasete teşebbüs ve belki de Nemçeyi tahrik edeceği ve kendi hükûmetini teyid edinceyedek daima bir sefer gailsile askeri ve ceneralleri meşgul edüp rahata vakit vermemeye sâyedeceği âşikârdır. [1]

Bu cümleden anlaşıldığına göre Halet efendi, Fransız devlet adamları tarafından oldukça ürkütülmüştür. Fransanın, İmparatorluğu tasdik ettirmek maksadile bir harbe bile girmesinin ihtimal

[1] Arşiv Dairesi. S. 38. H. 1.

dahilinde olduğunu ihsas ettiriyor. Halet efendi böyle bir ihtimal dahilinde Fransa ile Rusyadan birini kat'i şekilde müttefik kabul edüp diğeri ile bozuşmak cihetlerini de düşünmüştür. Bu hususta der ki:

«Rusyalu ile Fransaludan biri terk olunmak iktiza etse birincisinin terki daha elyaktır. Ancak Fransayı tanıyanların dediğine göre, Rusyalunun Devleti Âliyyeye bu kadar dostluk göstermesi, Devleti Âliyyenin Fransalu ile tekîdi safvet etmesindendir, yoksa Fransa ile Devleti Âliyyenin arası açıldıktan sonra Rusyanın kendi kârına bakacağı zannedilmektedir.» [1]

Bu ibarede «Fransayı tanıyanların dediğine göre» cümlesi altında Halet efendinin kendi kanaatini söylemiş olduğuna şüphe yoktur. Bâbîâliyi serbestii harekâtında tam manasile hür bırakmış olmak için bu formülü kullanmış olduğunu tahmin ediyoruz. Hülâsa Ceneral Brune'in İstanbuldan müfarekatinden sonra hasıl olan yeni vaziyetin hakkından Halet efendi gelememiş, Bâbîâli de şifayı hadisatın inkişafından beklemeğe başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun, Rusya ve İngilterenin tehdidi yüzünden, Napoléonun İmparator ünvanını tanımaması Halet efendinin Paristeki durumunu güçleştirmiştir. Hattâ, bir aralık Fransız ricali, Osmanlı elçisinin mevcudiyetini bile tanımak istememişlerdir. Halet efendi, evvelce olduğu veçhile mutad siyasî toplantılara davet edilmediği gibi, haftalık geçit resimlerinde hazır bulunmak için de davet edilmemiştir. Bu menkûbiyetini tebarüz ettiren tafsilâtı, Halet efendi Bâbîâliye bildirmekten çekinmiş ve münzevi bir diplomat vaziyetinde bu işin düzelmesini o da hadisatın inkişafından beklemeğe başlamıştır.

Beklenen uğurlu hadise zuhur etmekte gecikmemiştir. Filhalka, bu sıralar Avrupa siyaseti yeni bir buhranlı safhaya girmek üzere idi. Napoléon, bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu üzerinde her hangi bir tazyik yaparak yeni ünvanını tanıttırmayı düşünmemiştir. Bilâkis Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşmak için açık bir kapı bulundurmak ve Avrupada kazanacağı muvaffakiyetlerden is-

[1] Arşiv Dairesi S. 35. D. 1. H. 1.

tifade ile Bâbîâliyi, maksadına hâdim kılmak istemiştir. İmparatorluğunun, Bâbîâlice tanılmasını neticelendiren hadisat şu şekilde cereyan etmiştir:

Napoléon, 1805 e kadar Avrupada bir çok galibiyetler kazanmış olmasına rağmen İngiltereyi mağlûp edememişti. Mezkûr tarihte onunla hâlâ harp halinde bulunuyordu. Aynı yıl Avusturya, Napoléonun, Cenova şehrini işgal ederek İtalyada Avusturya menafiiini ihlâl ettiğinden dolayı Fransaya ilânı harp ederek İngiltere tarafına geçmiş bulunuyordu. Avusturya bu harbe müttefiki olan Rusyayı da sürüklemişti. Napoléon, Boulogne'da İngiltere ordusu namile, İngiltereye bir ihraç hareketi yapmak için hazırlamış olduğu kuvveti, Avusturya üzerine yürütüyor. Ulm şehrinde bir Avusturya ordusunu mağlûp ettikten sonra Austerlitz üzerine yürüyor ve orada kendisine karşı beraberce harbeden Avusturya ve Rusya ordularını mağlûp ediyor.

Bu zafer Napoléonun şahsî projeleri ve Avrupa bakımından ehemmiyetli olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu için de ehemmiyetlidir. Çünkü gerek Rusya gerek Avusturya Osmanlı İmparatorluğunun hem komşusu hem de an'anevî düşmanı idiler. Bâbîâli için bu iki devletin ara sıra, vaziyet icabı teklif edüp kabul ettirdikleri dostluklar bile tehditkâr ve zararlı idi. Binaenaleyh Avusturya ile Rusyanın Austerlitzteki mağlûbiyetlerinin İstanbulda uyandırabileceği sevincin mahiyeti kolaylıkla tasavvur edilebilir. Bununla beraber bu sevinci bulandıran bir hadise Austerlitz zaferinden bir gün evvel cereyan etmişti: Osmanlı Devleti, Rusyanın tazyiki ile 1798 de imzalamış olduğu ittifak muahedesini yenilemiş bulunuyordu. Bu muahede tedafüi idi. Selim III, bu hususta vezirine şu satırlarla düşüncesini ifade etmişti:

«Benim vezirim,

Rusya devleti ile olan ittifakımızı temdit ve tekidin ne veçhile iktiza ettiğini sana yazmıştım. Bu ittifakımız malûm olan tedafüi ittifakı te'kid olacak, celisi güzeldir, zira mukaddem Fransa ile muharebemiz var idi, anın için hafî şartlar akdolmuş idi. Şimdi Fransa ile müsâlâhamız var, aleyhine şurut yapmak ve Devleti taarruz edemeyeceği Avrupa maslahatlarına karıştırmak münasip değildir: ben Rusya devleti ile olan ittifakımı icra ederim, icrası vus'ümde

olmayan sureti onlar da tecviz etmez, böyle olduğunu Rusya elçisi dahi ikrar ve teslim eder; eğer Fransa, devletime ve müttefikim olan Rusya Devletine ilânı harp eder ise olvakit ittifakımız muktezasile hareket ederiz. Benim bildiğim budur ve meramım böyledir. Fransa bu husumeti gösterdikte olzaman yine bir müzakere şurutu hafiye dahi akdolunur., yoksa şimdi Fransa ile müsâlâhamız varken aleyhine şurut nasıl olur? Elçi beyle Reis efendi etrafıle müzakere ve irademi tefhim edüp kaleme alınacak şartları öylece yap-sun.» [1]

Osmanlı ricali, Austerlitz zaferi haberinin bir gün evvel gelmesini büyük teessüf ile karşıladılar; çünkü Rusya ile tedafüi muahede imzalanmış bulunuyordu. Maamafih, Napoléonun İmparatorluğunu tanımak hususunda Fransa maslahatgüzarı Ruffin ile müzakerat derhal başladı. Ruffin, Napoléonun, Osmanlı Devleti hakkında iyi niyetlerini uzun uzadıya anlatıyor ve artık tereddüt sırasının geçmiş olduğunu ileri sürüyordu. Bu sırada Napoléonun Bâbiâliye yolladığı bir mektupta: «Rusya sulha yatmazsa Lehistana hücum edileceği» bildiriliyordu. [2]

Napoléonun bu namesi Osmanlı ricalinin son tereddütlerini kırıyor. Padişah, Vezirine artık Napoléonun İmparatorluğunun tanınması fırsatının zuhur etmiş olduğunu şu cümlelerle anlatıyor:

Benim Vezirim!

Size lisanen ifade eylediğim gibi, Reis efendi, Fontone [3] Bonapartın İmparatorluğunu tasdik edeceğimizi işrab eylesün, zira Bonapart Beği ve bu kadar memaliki fetheyleyüp iki imparatoru birden bozduktan sonra artık imparatorluğuna söz yoktur, França milleti ve İmparatoru dostumuz iken beyhude inkâr eylemenin manası yoktur, halk da neler söyler sözün doğrusu budur. [4]

Padişahın bu iradesi üzerine Ruffin ile tekrar müzakere başlamış ve İmparatorluğun tasdiki için tutulması lâzım gelen usul münakaşa edilmiştir. Ruffin, bir fevkalâde elçi gönderilerek Napolé-

[1] Arşiv Dairesi: S. 56. H. 166.

[2] Cevdet Paşa, cilt. 7. S. 46.

[3] Fransız elçiliği baştercemanı.

[4] Devlet Arşiv Dairesi, S. 56, H. 166.

onun imparatorluğunun tebrik edilmesi teklifinde bulunmuş ve neticede bu teklif kabul edilerek Muhib efendinin fevkalâde elçi sıfatı ile gönderilmesi tekarrür etmiştir. Ruffin, Bâbiâlinin bu kararından çok memnun olmuş, ancak, Napoléonun yakında Paristen hareketinin mukarrer olduğunu beyan ile Osmanlı fevkalâde elçisinin mümkün olan sür'atle Fransa payitahtına yollanmasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiye üzerine Muhib efendi hazırlıklarını derhal ikmal ederek Parise hareket etmiştir. [1]

Osmanlı fevkalâde elçisi, Parise vardığı sıralar kendinden evvelki Osmanlı elçilerinin karşılandıkları tarzda bir kabul resmine mazhar olacağını tahmin etmişti. Halbuki böyle bir merasım yapılmadıktan maada, ilk günden itibaren çok dikenli ve tatsız bir etiket meselesi de kendini göstermiş bulunuyordu. Mesele şu idi: Bâbiâlinin, Muhib efendiye, Napoléonun huzurunda okumak üzere verdiği itimatnamede, her ne kadar Napoléonun imparatorluğu tasdik edilmiş bulunuyor idi ise de Napoléonun İtalya kralı unvanından bahsedilmiyordu. Napoléonun İmparatorluğunu tanıdıktan sonra, Osmanlı Devletinin, İtalya krallığı hususunda bir itirazda bulunamayacağı tabii idi. Binaenaleyh hadise bir unutkanlık neticesi idi. Fransa hariciye nazırı Talleyran, bu unutkanlığı Muhib efendiye tashih ettirmek istemiş, yani itimatnamesini okurken Bonapartın İtalya krallığı titrini de zikretmesini bildirmiştir. Muhib efendi, Padişahının namesinde, mevcut sıfatlara bir diğerini ilâve etmek ve yahut tayetmenin kendisi için mümkün olamayacağını bildirmesi üzerine, Sebastiyani vasıtasile tehdit edilmiştir. Şayet Osmanlı elçisi, istenileni yapmazsa, Fransız ordularının Osmanlı topraklarına girecekleri bildirilmiştir. Muhib efendi, böyle bir hareket yapıldığı takdirde, Osmanlı İmparatorluğu için hasıl olacak vaziyetin ihtiva edeceği bütün tehlikeleri tasavvur etmekle beraber, padişahının namesinden bir kelime çıkarmayı, veya katmayı kabul etmekten ise ölümü tercih edeceğini beyan etmiştir. Hazinei evrakta mevcut mektuplarından anlaşıldığına göre, Osmanlı fevkalâde elçisi bu sıralar teselli kabul etmez derecede ıstırap içindedir. Bütün gece dua

[1] Muhib efendinin seyyahati ve siyasi vazifesi hakkında iki sefaretnamesi vardır. Sefaretnamelerde her iki hususta mufassal malûmat mevcuttur.

ve niyaz etmekte ve sıcak göz yaşları dökmekte olduğunu samimi bir ifade ile yazmıştır.

Fransız ricali hiç bir vasıta ile Muhib efendiyi ikna etmeye muvaffak olamayınca, onun tezini kabul eder görünmüşler ve Napoléonun huzuruna kabul merasimini tesbit etmişlerdir. Muhib efendi, İmparatorun huzurunda mevzuu münakaşa olan «İtalya Kırallığı» unvanını zikretmediği halde bir kaç gün sonra çıkan Monitör adlı resmi gazetede Muhib efendinin neşredilen itimatnamesine İtalya Kırallığı unvanı ilâve edilmiş bulunduğu gibi Napoléonun bu itimatnameye bir de cevabı neşredilmiştir.

Napoléonun İmparatorluğunun tanılmasının son safhasını teşkil etmesi dolayısıyla, Fransız resmi gazetesinde neşredilen bu itimatname metni ile verilen cevabın metnini aynen dercetmeyi faili buluyoruz:

DEVLETİ ÂLIYYE ELÇİSİNİN FRANSA İMPARATORU VE PADİŞAHI TARAFINA İFADE EYLEDİĞİ NUTUKTUR

Fermanfermayi memâliki Osmanî, sultanülberreyn ve Hakanülbahreyn, hâdimül haremeynişşerifeyn şevketlû azametlû kudretlû velinimetim efendim Padişahi İskendertüvan essultan ibnissultan essultan Selim Han haldellahü devletehu ilâ ahiruzzaman قدوة الامراء الملة المسيحية عمدة الكبراء الطائفة الصراية كوكب اشعة ملة المغربية hazretlerinin desti kuvvetile seyfi bahadırı ve nizamı hakkaniyeti icra eden hâlâ Fransa İmparatoru ve Padişahı ve İtalya Kırallığı haşmetlû miknetlû meveddetlû ulu dostları evvelki Napoléon cenaplarına, Fransa İmparatorluğu ve Padişahlığı ve İtalya Kırallığı rûtbelerinin tebriki zımnında hedayayı şevketmakrûnlarile namei hümayunlarıdır. Devleti Aliyyeci ebediyetülkarar, Fransa Devletinin ed'iyeci hayriyesine ve haşmetlû Napoléon hazretlerinin celbettiği fütuhatlarına mahzuz olup, rûtbei mezkûrenin tehniyeti zımnında bu dâileri tarafı bahirüşşerefi Devleti Aliyyeden büyük elçilik ile tayin buyurulduğuna binaen inşallahü tealâ velinimetim olan cenabı tâcdarı ger-

dun iktidarın iradei mülûkânesi ve İmparator cenablarının muvafakati hüsnü niyetleri ile işbu memuriyetimin ifasına mazhariyetle bu iki azimüşşan devletin tekidi ihlâs ve safvetine vesile olmak arzusu mabihülfithardır. Şevketlû velinimetim hulûs ve muhabbet ve ihtisasın izharı zımnında Devleti Âliyyenin akdemü esdak ve elzem dostu olan İmparator ve Padişah ve İtalya Kırallığı hazretlerine bu senakârlarını irsal eylemişlerdir. [1]

DEVLETİ ÂLIYYE ELÇİSİNİN NUTKUNA NAPOLEONUN CEVABI

Elçi bey senin memuriyetinden hazzettim. Velinimetim olan Sultan Selim hazretlerinin hulûsü niyetleri kalbime tesir eder. Kadım dost ve müttetikim olan Devleti Aliyyeye istizhari, fütuhatımın azamî semeresidir ve sana alenen (Fransız gazetesinde عليك) tasdik eylemekten mahzuzum. her ne ki Devleti Aliyyeye hayır ve şer vaki olursa, Fransa devletine racidir. Bu kelâmlarımı Sultan Selim hazretlerine ifade eyle; her ne vakit ki benim dostlarım anın dahi dostları olmak gerektir. Nasihati faside vermek üzere ise bu kelâmlar hatırlarına gele, tarafımdan hiç bir veçhile ihtiraz etmiye. İkimiz birlikte iken düşmanlarının kuvvetinden hiçbir havf etmiye. [2]

Muhib efendi, kabule ait tafsîlât ve nutkunun tahrif edilmiş şekli ile; nutkuna tahrif edilen cevabı ihtiva eden gazeteyi Bâbîaliye yollamıştır. Selim III, bilhassa Muhib efendinin «İtalya Kırallığı» unvanını kullanmamak için gösterdiği inada kızmış ve sefirinin politika zihniyetinden mahrumiyetini şu sert cümlelerle ifade etmiştir.

Benim Vezirim,

Muhibin irsal eylediği evrakı görüp azım infial eyledim. Böyle

[1] Asım tarihi, cilt. I, S. 146.

[2] Asım tarihi, Cilt I, S. 147.

Aynı metinler, Gazette Nationale et le Moniteur Universel (vendredi 6 juin 1806) da mevcuttur.

muştur, heman cenabü rabbülizzet şevketlû, kudretlû, azametlû, padişahü daimülmüzaffer muhibbi eazz tamülhulûsumuz hazretlerinin eyyamü ömrü şevket ve iclâllerini mütezayit ve ezfûn eyleye.

Tarihi iseviyenin bin sekiz yüz altı senesi Eylûlünün on birinci günü Senklu nam sarayı imparatorimizide tahrir olunmuştur.

Mahalli imza
Minelmuhibbülâazz tammülhulûs
Napoléon

Mahalli imza
İmparator tarafından memuren
Müdiri Kitabeti Esrarı Devlet
Marret

Mahalli imza
Umuru ecnebiye müdürü
ve Benevan Perençi
Talleyran

Fransız elçisi dâilerinin bu defa takdim eylediği
tahriri tercemesidir.

Saadetlû Halet efendi bendeleri Fransız Devleti nezdinde ifa ve tekmil eyledikleri sefaret ve memuriyeti esnasında, her veçhile itibar ve şöretini vikayeye dikkat ve ibrazı hayırhahi ve gayret edüp kadimüleyyamdanberu devleteyn beyninde temayülü derunii tarafeyn ve iştiraki mesalihicanibeyn mülâbesesile kâr olan revabıtı virdi müsafatın hıfz ve vikayesi ve tezyit ve te'kidi emrine sâ'yi mâlâ kelâm eylediğine binaen bimennihitealâ efendii mumaileyhin Asitaneye vüsulünde kemali gayret ve sadakat ve fartı dirayet ve dikkat ile hizmet eylediğine binaen velinimetü padişahı şevketpe-nah hazretlerinin mehasini nevcihan ve enzarı mülûkânelerine ez-serinev mazhariyetle bekâm olmasını haşmetlû ulu Napoléon cenablarının fevkalgaye mahzuziyet ve mesruriyetine bais ve badi olacağı ve Pariste ikameti hâhişgerdei imparatoranesi olan saadetlû Muhib efendi hazretlerinden müşarünileyh cenabları hoşnud ve razı olduğunu elçii mumaileyh dâileri canibi seniyyülmenakibi mülû-kâneye arzu ifade etmek üzere hassaten memurdur diye mestur-dur. [1]

[1] Arşiv Dairesi, Name defteri. No. 10. S. 37.

NETİCE

Elimize geçen vesikalar ile tesbit etmeğe çalıştığımız, Halet efendinin Paris elçiliğinden çıkardığımız neticeleri bir kaç nokta etrafında toplamak mümkündür. Bu noktalardan birincisi, Halet efendinin elçi karakter ve görüşüne malik olmadığıdır. Muhteris, gururlu, ve inatçı olan Halet efendi, kendileriyle sıkı bir temas muhafaza etmek mecburiyetinde kaldığı Fransız ricali ve bilhassa Napoléon ile Talleyran yanında her vakıt hissine mağlûp bir insan manzarası göstermiştir. En ufak etiket meselelerini bile i'zam eden ve Bâbüaliyi de günlerce bu yüzden uğraştıran Osmanlı elçisini, mütemadiyen maddî müşkülât ile pençeleşmek mecburiyetinde de görüyo-ruz. Bu müşkülât parasızlıktır.

Filhakika, senevî ancak 50.000 kuruş elçilik tahsisatına malik olan Osmanlı büyük elçisi bu para ile kendini ve kalabalık maiyyetini geçin-dirmekte büyük müşkülâta uğramıştır. Bu müşkülâtı, Parise vardığı andan itibaren, İstanbulda resmî ve gayrı resmî zatlara yolladığı mektuplardan kolaylıkla anlıyoruz. Halet efendi, ilk anlarda Fransızlardan geleceğini tah-min ettiği hediyelerle malî vaziyetini biraz islah etmeği düşünmüştür. Fakat Fransız ihtilâl hükûmetleri inkilâbın yıktığı Fransız monarşisinin bir çok âdât ve an'anelerini kendi hükûmetlerine almadılar. Bu sebepten bu hediye meselesine de eski ehemmiyet ve kıymeti vermemişlerdir.

Halet efendi, müteaddit feryatlarına rağmen İstanbuldan para ve Fransızlardan hediye almak ümidini kaybettikten sonra, parasız kalan her insanın baş vurduğu çareye müracaat etmiş; bir defa Prusya elçisinden diğer bir defa da Napoléondan borç almıştır.

Halet efendinin, malî sıkıntıları Napoléonun memnuniyetini mucip

olmuş, ona borç para vermekle kalmıyarak, küçük bir kutu içine çok miktarda bir para sıkıştırmakla Haleti, fakirliğinden istifade ederek satın almak istemiştir.

Mamafih vesikalardan anlaşıldığına göre Halet efendinin paraya fazla ihtiyaç hissetmesi yalnız elçilik işlerini döndürmek ve geçinmek kaygusu için olmayıp aynı zamanda İstanbuldaki hâmlerle dostların istedikleri hediyeleri tedarik etmek içindi.

Halet efendiden istenilen hediyeler arasında her çeşitten vardır. Kürk, kadife, vazo, tabak, saat, gözlük ve mektuplarda sık sık rastlanan bir tabirle, tuhaf, abur cubur şeylerdir. Bu da gösteriyor ki, bu sıralar Osmanlı İmparatorluğu ricali frenk eşyasına meclupturlar, istedikleri şeyler yalnız o vakıta kadar şöhret kazanmış olan eşya olmayıp tuhaf ve abur cubur eşyadır.

Acaba Halet efendi bu hediye istekleri avalanji karşısında ne düşünmüştür?

Aldığı mektupların üzerlerinde yaptığı karalamalardan Halet efendinin düşüncesini anlıyabiliriz. O ; bu mektupları gönderen kimselere kızgındır. Fakat gerek gururundan gerekse hediye isteyen kimselerin sözlerini kıramadığından kızgınlığını hazmederek zavallı bir komisyoncu gibi mağaza mağaza dolaşmağa ve İstanbul'a, istenilen şeyleri göndermeğe başlamıştır.

Mamafih Osmanlı elçisinin mektuplarında hediye ve para meselelerinden başka ve onlardan daha hayret verici malûmata raslanmaktadır : Ez-cümle Fransa, Fransızlar, hükûmetleri ve hükûmet adamları hakkında düşünceleri kayda değer.

Halet efendinin bütün bu noktalardaki intibaları menfidir. Fransa, müferrih olmak şöyle dursun, baştan başa zılamı küfürdür.

Komedy ve opera tabir olunan yerlerin rezaleteneden farkları yoktur. Fransa hükûmeti bir nevi « it derneğinden » ibarettir. Devlet ricali ise erazil ve esafil kimselerdir.

Napoléon eşkiya zada, Talleyran papas bozuntusudur. Fransız ricalinin politikaları kabadir ; evveliden istihdaf ettikleri gaye anlaşılmaktadır. Osmanlı elçisi garb düşmanlığını o kerteye getiriyor ki, Frengistanı medh edenlere casus veya dinsiz nazarile bakılmasını tavsiye ediyor.

Halet efendiden evvel Parise giden Osmanlı elçileri Frengistanı bu şekilde zemetmeği akıllarına bile getirmediikleri halde, acaba Halet efendi

niçin mütemadiyen Fransa ve Fransızlar aleyhinde bulunmuştur ? Bu suali evvelce de kendi kendimize sorduk ve cevabını vermeğe çalıştık. Burada tekrar etmeği faydalı buluyoruz. Kanaatımıza göre Halet efendi elçiliğe tayininden evvel İstanbulda islahat aleyhdarı bir partinin mensubu idi. Kapalı bir şekilde garb düşmanı olan bu partinin nüfuzlu âzasının himmetile Halet efendi Parise gönderilmişti.

Binaenaleyh, Osmanlı elçisi, efendilerine Fransada gördüklerini değil onların görmek istediklerini yazmıştır. Bu suretle onların hem taassuplarını körüklemiş hem de bir nevi akıl hocaları olmuştur. Halet efendinin bu şekilde hareketi büyük neticeler doğurmuştur ki bunlar Osmanlı İmparatorluğu için menfidirler. Niçin ? Çünkü Halet efendinin Pariste bulunduğu ve garp aleyhtarlığı yaptığı devirde Osmanlı İmparatorluğunda Selim III ve birkaç imanlı nazırı, çoktan beri islahata girişmiş bulunuyorlardı. Bu islahatın bu kerre tutunması herşeyden evvel devlet ricali ve ulema ile Yeniçeri ocağı nezdinde göreceği sempatiye bağlı idi. Halbuki devlet ricalinden ve ulemadan bir kısmı islahatın aleyhinde idiler. İşte Halet efendi bu aleyhdarlığı şuurlu veya şuursuz körüklemiş ve Selim III'ün devrilip islahatının yok olmasında büyük bir rol oynamıştır.

Halet efendinin, Paris elçiliğinde, oynadığı bu menfi rolü tebarüz ettirdikten sonra bir iki kelime ile siyasi faaliyetinin neticesini göstermek icab eder. Maatteessüf vesikalar Halet efendinin siyasi faaliyetinin tek mil sahasını aydınlatamıyorlar. Osmanlı elçisinin Parise gönderildiği sıralar Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir sulh devresinin devam ettiği malûmdur. Halet efendinin talimatnamesinde göze çarpan yegane memuriyet, Osmanlı teb'asının, Fransada mütekabiliyet esasları dahilinde ticaret serbestisini temin etmektir. Bu vazifesinde dahi Halet efendinin faaliyet ile muvaffakiyet ve ademî muvaffakiyeti malûm değildir. Bununla beraber çok iyi bilinen bir şey varsa o da Haletin teşebbüsile Marsilyada ilk Türk konsolosluğunun açıldığıdır.

Ticaret sahasında, bu müspet işin yanında, siyasi sahada da tek tük hayırlı faaliyetleri olmuştur. Ez-cümle Fransızların rum teb'amız arasında milliyetçilik propagandası yaptıklarını Bâbîâliye bildirmiş ve Fransız matbuatının Türkiye hakkındaki yazılarını muntazaman İstanbul'a yollamıştır. Mamafih Osmanlı elçisinin siyasi sahada, en büyük faaliyeti Napoléonun kendisini İmparator ilân etmesinde görülmektedir.

Malûmdur ki, Halet efendinin Parise gittiği sırada Fransada rejim konsüllüktür.

Napoléon, bu rejimi ihtirasları ile kabili telif görmediğinden kendisini İmparator ilân ettiriyor. Avusturya ile Prusya korkularından tastik ediyorlar.

Rusya ile İngiltere esasen hali harpte olduklarından tastik etmekten çekiniyorlar. Osmanlı İmparatorluğuna gelince; Rusyanın ve İngilterenin müttefiki bulunmasına ragmen Fransa ile de sulh halinde idi. Kendisini iki müttefik devlete bağlayan dostluk muahedelerinde Fransanın yeni rejimini tanımaktan menedecek birşeyi yoktu.

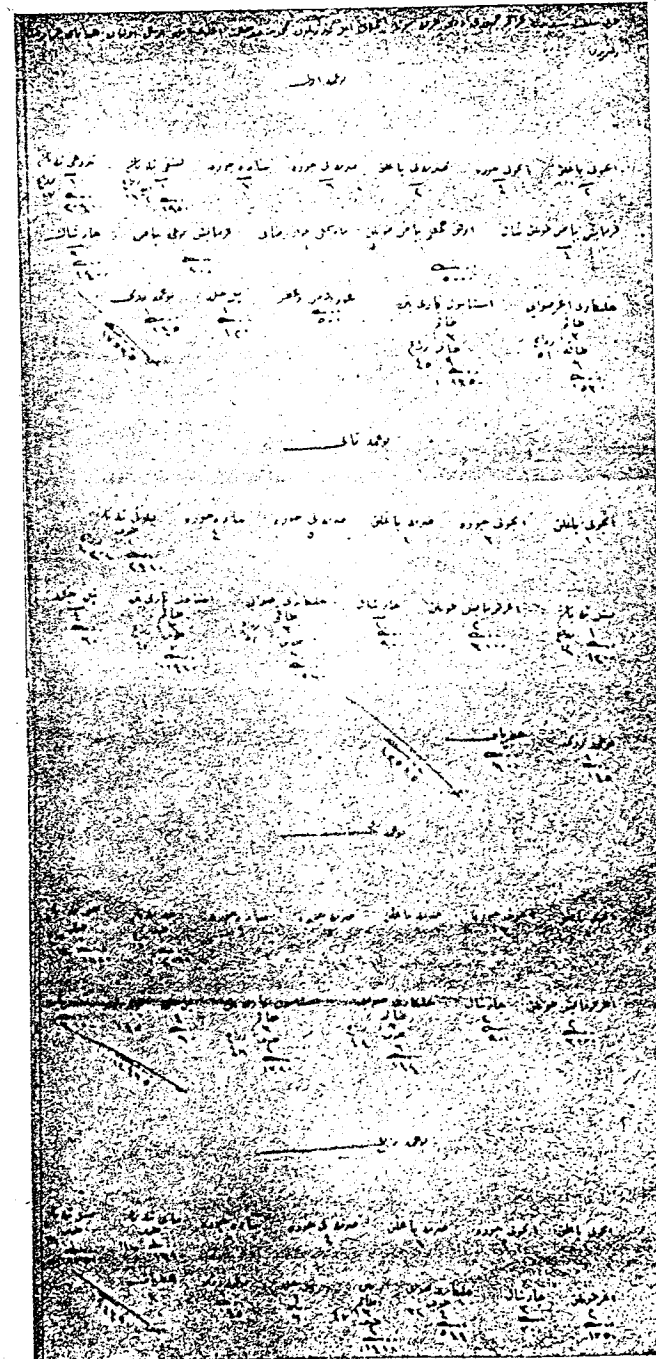
Bununla beraber Rusya ile İngiltere, Bâbiâliyi Fransanın İmparatorluk rejimini tanımaktan menetmek istemişlerdir. Bu yüzden de Fransa ile Bâbiâli arasında çok pürüzlü bir mes'ele çıkmış oluyordu.

Halet efendi hem Fransızlar hem de Türkler tarafından bu meseleyi düzeltmek vazifesile tanzif edilmişti. Halet efendi Bâbiâliye yolladığı raporlarda her ne kadar Fransızların ergeç bütün Avrupa'ya rejimlerini cibr ile tanıttıklarını binaenaleyh bir formül bularak Bâbiâlinin de, Napoléonu, İmparator olarak tanımasını tavsiye etmiş ise de, Bâbiâli, Rusları Boğazlarda, ve İngilizleri Mısırdaki görmek korkusundan bu tavsiyeyi dinlememiştir. Bunun üzerine Osmanlı elçisi Pariste, gerek Bonapart, gerekse Talleyran tarafından birçok defalar tekdîr edilmiş, kredisini kaybetmiş ve bu hal 1806 Austerlitz zaferine kadar devam etmiştir. Avusturya ile Rusya orduları üzerine Napoléonun kazandığı bu zafer İstanbulda büyük bir heyecan tevliit etmiş ve Bâbiâli Napoléonun İmparatorluğunu tebrik için Muhip efendiyi Parise fevkalâde elçi olarak göndermiştir.

Muhip efendinin, Fransız payitahtına varması üzerine Halet efendinin vazifesi bitmiş ve bu vazifesini iyi yaptığına şehadet eden, Napoléonun bir mektubu ile İstanbula avdet etmiştir.

Halet efendi her ne kadar Paris elçiliğinde büyük siyasî muvaffakiyetler kazanmamış ise de oradaki şahsî kazançları ile İstanbulda Padişah Mahmut II ye intisab ederek uzun müddet zarfında, tetkike değer, mühim roller oynamıştır. Bu rolleri incelemek de diğer bir kitabın mevzuu olabilir.

Halet efendinin, 1806 yılında İstanbul'dan Paris'e gittiği sırada Fransada rejim konsüllüğü götürdüğü hediyelerin listesidir.

[illegible]

[illegible]

June 16th 1803 - Walter

I cannot allow a dispatch to go to His Excellency M^r. Drummond without doing myself the pleasure of writing to your Highness to inform you that I am appointed Commander in Chief of the Fleet of my Royal Master in the Mediterranean, and I have also the pleasure to communicate to your Highness that one part of my instructions is to afford every assistance in my power to the Sublime Porte should that Peshwa's ambition which before gave such trouble to it, again attempt to molest the Ottoman Empire,

His Highness
The Grand Vizier

I have to entreat
your

Your Highness to lay me at the feet of
His Imperial Majesty and to assure
Him with what I feel I shall fly to obey
His Comands should such an event
happen for I never can forget His
Majesty's goodness to me, and I assure
Your Highness that I am with the highest
respect your most obliged and
Faithful Servant

Nelson Browne

Âmiral Nelson'un kendi el yazısı ile Sadrazama yazdığı mektubun Fransızca tercemesidir.

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

Monseigneur.

Je ne saurois envoyer une dépêche
à Son Excellence Monsr. Drummond, sans profiter de cette
occasion pour avoir l'honneur d'écrire à V^{otre} Altesse, et
de vous informer, que Je viens d'être nommé Commandant
en Chef de la flotte du Roi mon Maître dans la Méditer-
ranée. Je dois à même tems faire part à V^{otre} Altesse
que Je suis chargé de contribuer tout en mon pouvoir à
la tranquillité de la sublime Porte, si elle Ambellion.

trahissent, qui déjà se voient trahir le pays de l'Europe d'ignorer les assurances de mon profond respect
et mon dévouement au pays des nouvelles turques.

Je prie votre Altesse de rendre
mes hommages respectueux au prince de la capitale
Impériale, et de l'assurer que dans le cas d'un tel
événement, je serais heureux d'être pour recevoir ses
ordres, et que je s'obligerai jamais à lui contester
rien à son Altesse de ne l'honorer.

P. S. Je prie votre Altesse de me l'honorer.

Je suis

de votre Altesse
le très humble

et très fidèle serviteur
Néron & Brond

À Son Altesse
Le Grand Vizeir

Babîâlî tarafından Napoléon'un İmparator tanılması için, Fransa Elçisi ile Reis-efendi arasında yapılan müzakereye dair rapordur.

[illegible]

[illegible][illegible]

123

حشمتلو روسیه ایملر طوروی جناباری طرفند استانه دوقیمیم الجیمین بورقم و زود ایدرم بر قطعه کاغذک خدیو
ترجمه سید

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام
على من لا نبي بعده
وبعد

بوناپارته ناک بودقمه انجاز ایدکی لقمی قبول و تقصید نموده اجنبیله امروزه دولت علیه ناک سرغای ظهور یزید
مشاخی و قلم ایله دولت مشارالیه جینه منعقد اولدم عهود و شروطک موید اولمیشیم عجم نکولم صندوق
اولدم اولدم و حقنی کال عظمی مستویب بحقیقت اولوب و کادی دولت مشارالیهک بوباریخ واقع
اولدم حرکات و تحمید انزلی و شد عقل و علو در ایندینیه بر دلیل جمیل و حقیقه سزاوارم و حقانیت
برسلوک و دوشیدر دولت عثمانیه مقضای شانه و نوبتی اوزره حق اولدم عاده لوده فرانسه لوی اهل
زود و صلابت یرلم متفقد نریم و حق سحر و صیاح و حق انجیلکونی قود و قعد سبانه ایلیکجه حقد و قازیم
طرفند هم نرید صرمت و اعتبار و هم جایگزین نریم اولدم مقاصد فاسده لی اهراسیده احزان اولدم
امر به سیدر کافیه اورد و بار ناک استقلال و اساس ناک شتماری اولدم و ایندینیه اقول کار به انقباض
بیزمهاده بایدار اولدم اصول حسن اتحاد و زرتکائی قریب اندراس اولدم و حقنی ماملیم اولوب تجدید
انقاصه مذاکرانده و قریب بودیم عهود و توافقه ایدل مزبورده به اصدا برکونه خلل کتور میله و انکطه
دولتند مترقب اولدیم جوابک بوان قدر و دوردی حکمه اولدیم و دولت عثمانیه ناک عذرده اولی
ایله تبیین ایدر بیاید زیر انکطه دولته بعضه و کلدنای شیطی و بیزه بودیم مقیم الجباری و حق
عزل و برینه بشقه بر الجباری قضی و محافظه مملکت اجموده استیصال ایلی ایله متغیبتی و بعد
و موسم نشا حاکم بقیال انکطه دلوایم عیار نره تاضیه و قریب الجباب ایدر کیمیم فخریم اولدم جوابی
بوان قدر و دود ایمانک عمل استغراب اولدیم و دوردی حقیقته و اقتضا ایدر تعلیم و در خصنامه طرفند
ارسال اولدم ارنور کله ساحلنده واقع و نیکیم منفک او اضی علی باشا طرفند تخلیه اولدمه بایزه هر
فرمانه صد و زنده محفوظ اولدم قالدیم علی باشا فرمانه کلی اطاعت یرلم فیما بعد کرک اراضی مرقوم
کرک جزایر سیمیه مجتمع ناک محال و بجا یک مقلدانه بزونه ظلم و تعدیانه مقاصد و لیحق ماملور
و قریبه ده اولدم ماملورم قریه متصرف لولو الینک مستطنه و جوا صد لوجیه مدخله ایمانک اوزره
تجربیات اکیده ایله طریقه خیمه الجندر نجه ممکنه عسکرمزله فرانسه مملکت عثمانیه به همیم ایزل
احتمالنه تحت ایلر استانه دوقیمیم الجیمین و دولت عثمانیه به واقع اولدم تهدید بوللو افادانده
دولت مشارالیه ادنی مرتبه نقد و روسیه اوزره الموم زبافزاریم نجه اوکیم سنیم مردود ایمانک

عثمانیه از سربازان همجوشی طرفین و در آن عهد از سربازان تجویز اولی و بعضی و او سربازان امیرالمؤمنین عثمانی
 طبع دولتی عثمانیه و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 دولتی عثمانیه و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 کورستان ها خنده موجود حکم دادم اولی و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 افاده ای پس از
 امدادی عثمانیه و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 اولی و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 وقتا من الاوقات قصه ای از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 صورتی و قیله فانی ای که سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 در وقت محفل اولی و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 بر کیفیت اولی و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 حاله ای که در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 اولی و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 سافه و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز
 آن عثمانیه و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز و در بعضی از سربازان استاز

129

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Babiâli tarafından, Napoléon'un İmparator tanılması işinin buhranlı bir safhası, yani Fransız Elçisinin İstanbulu terkedişini anlatan vesika.

İÇİNDEKİLER

Ön söz	5
Halet efendinin şahsiyeti ve Paris elçiliğine tayini	9
Halet efendinin Paristeki hayatı	18
Halet efendinin Fransa ve Fransızlar hakkındaki intibaları	31
Halet efendinin Parise vardığı sıralar Osmanlı-Fransız mu- nasebatı	41
Halet efendinin elçilikte ilk faaliyeti	51
Bonapart'ın imparatorluğu ve Bâbü'lî	66
Netice	87
Vesika fotoğrafları	91